

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

העורכים: נחום גלאצר (עורך-הורם), צבי וולפסון, שמעון הלקין
 חיים לוף — חבר המערכת
 מנהל המערכת: משה טשרנוביץ

שנה כ"ז (כרך נ"ד) סיון-תמוז, תשכ"ז חוברת ו' (259)

ה ת ו כ ן

מדינה למופת ובעיית השלום — סיכומים וסיכויים

55	לח"י שנות עצמאות ישראל . . . . . א. קרעמי
60	והיה באחרית הימים... (שיר) . . . . . אברהם מרתאן
61	עיר דוד בימי השלטון הכרטימי . . . . . חנוכי בנען
68	אוצרות-רוח עלו באש . . . . . א. ר. מלאטי
81	והמשיח... (סיפור) . . . . . צבי עבני
84	זקני . . . . . עמנואל גרין
87	מחודש לחודש . . . . . י. מישאל
90	פסיפס-ישראלי . . . . .

הערבות ודברי בקורת:

92	(א) נתיב חיים בעולם של אתמול . . . . . יניץ רמגל
	(ב) ספרים וספרים: האסטרטגיה האמריקנית החדשה;
98	על אימפריות ושקיעתן . . . . . י. ע.
100	(ג) „אוצר הרעיונות והפתגמים” . . . . . נ. צ. מיימן
	(ד) „החלוץ במערכת” (ליובלו ה-75 של
101	פרופ' ש. איוונשטדט) . . . . . חיים לוף
	(ה) ספרים על היהדות: א. היהדות החדשה;
102	ב. משנתו של הרמ"א . . . . . גרשון א. הורנין
105	(ו) „אור גאולת ישראל” . . . . . אריה סטריקובסקי
106	ידיעות . . . . .

” בצרון ”
 1141 כרדוויי
 ניו-יורק

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by CHAIM TCHERNOWITZ (RAV TZAIR)

Editors: NAHUM GLATZER (Contributing Editor)

HARRY WOLFSON, SIMON HALKIN (S. Israel)

HAYIM LEAF, Associate Editor

Executive Editor: MAURICE E. CHERNOWITZ

Twenty-Seventh Year of Publication

Vol. LIV   SIVAN-TAMUZ, 5726 (May-June, 1966)   No. 6 (259)

CONTENTS:

Eighteen Years of Israeli Independence — Facing Up to	
Development and Peace	<i>A. Ben-Ami</i> 55
In the End of Days (Poem)	<i>Abrabam Marthan</i> 60
Eventful Years In Old Jerusalem	
Under the British Mandate	<i>H. Kanaan</i> 61
The Library Fire at the Jewish Theological Seminary	
— An Irreparable Cultural Loss	<i>A. R. Malachi</i> 68
The Messiah (Story)	<i>Zvi Abu</i> 81
My Grandfather	<i>Emanuel Green</i> 84
The Month In Review	<i>I. Mishael</i> 87
Israeli Kaleidoscope	90

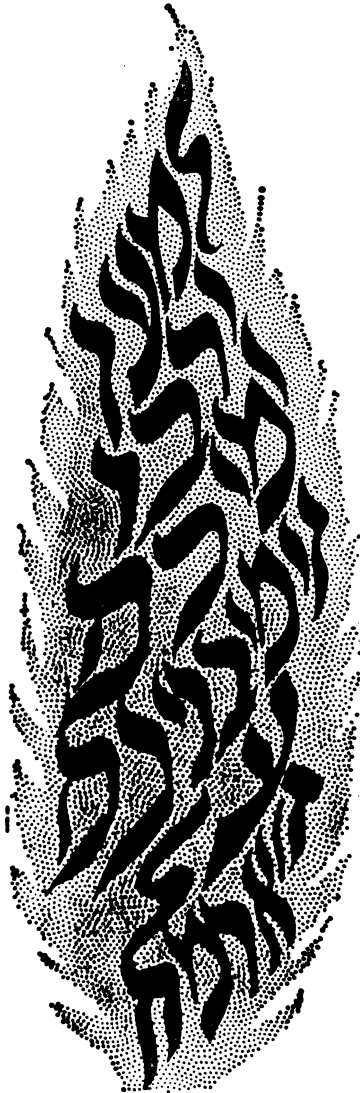
EVALUATIONS AND BOOK REVIEWS:

(a) The Dawn of a New Era —	
Yaakov Tsur's Memoirs	<i>Y. Rammgal</i> 92
(b) Book Notes	<i>I. I.</i> 98
(c) Scharftein's New Thesaurus	<i>N. Z. Maimon</i> 100
(d) Samuel Eisenstadt At Seventy-Five	
— An Appraisal	<i>H. Leaf</i> 101
(e) In the World of Thought and Literature	<i>G. A. Churgin</i> 102
(f) Rabbi Charney's "Or Geulat Israel"	<i>A. Strikovsky</i> 105
News and Events	106

BITZARON
1141 Broadway
NEW YORK
MU 6-7680

הקרן הקיימת לישראל באמריקה

צדור
את

שמך

בחי

נצח

היום...

בישראל

עלידי גאולת אדמת ישראל משממות
הדורות; עלידי הכשרת הקרקע
להתישבות יהודית, הקרן יוצרת את
התנאים להמשך קיומו של העם היי-
הודי ולהבטחת עתידו.

אף לך חלק בחיי נצח. בידך לקיים
את שמך לעולמי עד; אפשר לך
להקים מפעל במדינת ישראל שינ-
ציח את שמך, עתה, בחיך, עלידי
עובון בצוואתך או העברת דמי הבי-
טוח.

הרמן ל. זויסמן, נשיא
ד"ר מ. אראן, מזכיר
מאיר פסיק, יו"ר

THE FOUNDATION FOR THE
JEWISH NATIONAL FUND
42 E. 69th St., New York 21, N. Y.
Trafalgar 9-9300

THE FOUNDATION FOR THE
JEWISH NATIONAL FUND
42 E. 69th St., New York 21, N. Y.

Dear Sirs:

I am interested in obtaining more information on how I can establish a personal link with the land of Israel. Please mail additional data to:

NAME _____
ADDRESS _____ TELEPHONE _____
CITY _____ ZONE _____ STATE _____

המגבית היהודית המאוחדת

מברכת

יחד עם יהודי העולם כולו

את

ממשלת ישראל ואזרחיה

לרגל מלאות ח"י שנה למדינה

כה לחי!

הרב הרברט א. פרידמאן

סגן יו"ר ומנהל כללי

מאכס מ. פישר,

יו"ר כללי של המגבית

הגליל הציוני דברוקלין

של ההסתדרות הציונית באמריקה

מברך את

מדינת ישראל

בשנת הח"י לעצמאותה

בכיבושים נוספים בשדה העלייה, ההתיישבות ופיתוח הארץ

מי יתן ויכונן השלום לעד!

חיים פלינגל, נשיא

דער „פארווערטס“ ...

איז די גרעסטע אידישע צייטונג אין דער וועלט . . . נייעס
אגענטורען און קארעספאנדענטען אינפארמירען אייך וועגען די
לעצטע און וויכטיגסטע פאסירונגען אין מדינת ישראל, אַמעריקע
און אלע אנדערע לענדער פון דער וועלט . . . די באַגאַבסטע
זשורנאליסטען, פעליטאָניסטען, נאָוועלע און עדיטאָריעלע
שרייבער שרייבן יעדען טאָג אין „פארווערטס“.

. . . צו זיין פולקאם אינפארמירט וועגען אידישען לעבען מוזט
איר לייענען דעם „פארווערטס“ יעדען טאָג.

קויפט און לייענט דעם

„פארווערטס“

יעדען טאָג אין יאָר!

הגליל הציוני דמנהמן
של ההסתדרות הציונית באמריקה

מגיש את ברכותיו

למדינת ישראל

לשנת החיי לעצמאותה

ישנה חילה וירומם קרנה ותזכה

להיכונן לבנין עדי-עד!

אברהם סלומון, נשיא

ה ד ס ה

שולחת את ברכותיה למדינת ישראל
לשנת הח"י לעצמאותה
תלך מחיל אל חיל ותגשים תקוות הדורות.

גב' מורטימר ז'יקובסון
נשיאה ארצית

הסתדרות של פועלי ציון באמריקה

מברכת את מדינת ישראל
לשנת הח"י לעצמאותה
תוסיף לבצר את עם ישראל בארצו ואת רוח ישראל בתפוצות.
חיים פיוק, נשיא
דניאל מאן, מזכיר

ההנהלה הראשית של אפע"ל (איגוד פועלים יהודים לאומיים)

שולחת את ברכתה, ברכת חברים, לתושבי מדינת ישראל ולממשלה
לכבוד שנת הח"י למדינת ישראל
ה"פארבאנד" — איגוד הפועלים היהודים הלאומיים
יששכר באנמשעק, נשיא
יעקב קצמן, מזכיר

השכונה הציונית, מספר 30—10, וואשינגטון הייטס, נ. י.

מ ג י ש ה ט נ א ש ל ב ר כ ה
ל מ ד י נ ת י ש ר א ל
לשנת הח"י לעצמאותה

נתנאל פוגל, יו"ר

מ. שולמן, נשיא

הגליל הציוני של ברונקס

מברך את

מדינת ישראל

לשנת הח"י לעצמאותה

זאב וואלף שווארץ, נשיא

השכונה הציונית

מאמאפאן - דורצ'סטר - רוקסברי
מאמס.

מברכת את
מדינת ישראל
בשנת הח"י לעצמאותה

השכונה הציונית

של מזרים נחמיאס
דושאמיקא, ג. י.

שולחת שפע ברכות ואיחולים
למדינת ישראל
לשנת הח"י לעצמאותה

ברכות שלום ושיגשוג למדינת ישראל

השכונה הציונית מספר 2, ניו-יורק, ג.י.

אברהם שפירא, נשיא

בוריס שטיינשליסר, נשיא-כבוד

ההסתדרות הציונית

של דיטרויט, מישיגן

מצרפת את ברכותיה

למדינת ישראל

לשנת הח"י לעצמאותה

יהיו הימים הבאים ימי שלום, אושר ובנין.

כרמי מ. סלומוביץ, נשיא

השכונה הציונית
מספר 14 של איסטמן פארקוויי
ברוקלין, נ. י.

מברכת את

מדינת ישראל
למלאות ח"י שנה לעצמאותה
בברכת שלום ובטחון

ד"ר מילטון שיה, נשיא
יעקב הופמן, גזכר
צבי כרמלי, רבי ישראל ה. לווינמאל
רבי בנימין קרייטמן
נשיאי-כבוד

יצא לאור ספר
אור גאולת ישראל

תוכנו: תקומת מדינת ישראל, וניסי ה'
באור אתחלתא דגאולתנו. מכיל ע"ד דרשות
בעברית וי"ז באנגלית. ת. עמודים.
מחירו: \$5.00.

כתבתי:

Rabbi Aaron R. Charney
40 W. 21 St. Bayonne, N. J. 07002

הנחה למזמינים את ספרי
„אור גאולת ישראל“, והיא:
הספר „רצון אהבה“ לנשואים, רצ"ז עמודים,
מחירו \$4.00; למזמין רק \$2.25. ● הספר
„מלמד זכות“ ב"ח בכרך אחד. חלק א': הספרים.
חלק ב': הזכרת נשמות, שני"ג עמודים, מחירו
\$5.00; למזמין רק \$2.50. ● „מלמד זכות“, חלק
ג' להספרים, שני"ג עמודים, ק"י נאומים בעברית
וי"ז באנגלית, מחירו 5.00; למזמין רק \$2.50.
הדפוס והכריכה של כל הספרים הדוריים, וכל
הקודם זכה, כי מעטים מספר הטפסים מג' ספרים
אלו שנשארו ביד.

השכונה הציונית
מספר 15, ברוקלין, נ. י.

מברכת את
מדינת ישראל
במלאות ח"י לעצמאותה
בשנות אושר ושלום

אהרן שכנאי, נשיא
מרים רוזנבלום, מזכירה
שמואל קפלן, מזכיר

השכונה הציונית

של מנהטן בימש

ברוקלין, נ. י.

מברכת את

מדינת ישראל
לשנת הח"י לעצמאותה

בברכות שלום ובטחון, וביצור כלכלי,

תרבותי ומדיני

שפע ברכות למדינת ישראל
לשנת ח"י לעצמאותה
תשמש נא מכורתנו מבצר-עוז לעמנו
ולרוחנו לעולמי עד!
יהודה קושנר זב"ב

מנתם כהן זב"ב
מגשים את ברכותיהם
למדינת ישראל
לרגל שנת הח"י לעצמאותה

יצחק פינקל, נשיאי-כבוד
פרופ' מאכס זימרינג, נשיא

בְּצֵרוֹן

נוסד על־ידי חיים משרנובוין (רב צעיר) ז"ל

שנה כ"ו (כרך נ"ד) סיון-תמוז, תשכ"ו חוברת ו' (259)

מדינה למופת ובעיית השלום

(סיכומים וסיכויים לח"י שנות עצמאות ישראל)

מאת ד"ר א. כרעמי

הפער בין שינויים במציאות ההיסטורית של עם לבין שינויים בתפיסת מציאות זו ודרכי הבנתה, הוא אחד השטחים הקשים ביותר להערכה. דרכם של בני־אדם להעמיד פנים כאילו מסורתם וחזונם עומדים תמיד במבחן העתים, וכל השאלה היא איזו עדשה יבורו להם לצידוק־התודעה...

כמה וכמה חכמים־לאחר־מעשה קמו לישראל בתום חורבן אירופה, ועדיין לא נמצא בעל דיאלקטיקה שיסביר מדוע קדם פתרון הכבשנים של שאלת־היהודים לתקומתה של מדינת־היהודים. או, בדבר המעוות לא פחות את עצם תכליתה של המדינה, היינו תהליך הטמיעה הכפויה של יהודי ברית־המועצות והטמיעה מרצון של יהודי ארצות־הברית, מי ומה יעצור אותו? ומדינת ישראל עצמה, על החברה החדשה הצומחת בה, כלום חסרה היא בעיות המעמידות בסימן שאלה את עצם קיומה? מכאן שרצוי יותר לכתוב מעין „מורה לבלתי נבוכים" על מנת שייכנסו למבוכה־מעוררת־מחשבה מאשר לתקוע שוב בשופרה של אידיאולוגיה בוטחת זו או אחרת. וזהו אמנם ענינם הצנוע של הדברים הבאים.

על ארבע מגמות כוללות עומדת החברה הישראלית בהווה, ולגבי כל אחת מהן קיימת שוקת שבורה של דרכים מן העבר הציוני. בכלן חלה התרחבות כמותית שלא נודעה כמוה בעבר, ופרובלמטיקה איכותית שתבונת

העבר מפגרת אחרית. כולן מהוות מוקד של ערכים מאחדים ודרכים מתפלגות. שלא יכלו להיקבע בקונגרסים הציוניים ובדפוס החברה הישובית. בראשי פרקים אפשר להזכיר בסדר הבא: המשך העלייה וקליטתה, עצמאות בטחונת ושלוש, עצמאות כלכלית, והשתרשות התרבות היהודית בכור מחצבתה. המדינה פרצה אמנם את כל הסכרים שבלמו את מפעל היצירה הציוני, אך היא גם יצרה בעיות חדשות מעיקרן ואולי קשות מן הראשונות. ראשית, זרם העלייה ההמונית מארצות המצוקה שטף עבר על פני הדפוסים הישוביים ויצר בתוכם ולצידם את "ישראל השניה", ובטרם עוכלה תמורה זו כראוי כבר הופיעה בעיית הנעתם של יהודים מארצות הרוחה לעלייה ובעיית קליטתם במשק מפגר לגביהם. שנית, בעוד האומה מתאוששת מסכנות הרצח הכרוני בישובים ובכבישים ונושמת לרוחה למראה צה"ל מנצח וחמוש בטנקים ומטוסים, וכבר נוצרה בעיית האחדות הכל-ערבית העלולה לסכן את עצם קיומה של המדינה. שלישית, משק הארץ, הציבורי כפרטי, לבש מידות-ענק של תעסוקה ותצרוכה. הנוטות בכיוון של כלכלת-חממה מפגרת. במקום להשתלב בחלוקת-עבודה תחרותית בין-לאומית ולהשתוות ברמת-הייצור שלו לזו השוררת במדינות העומדות על רגלי עצמן. ורביעית, אותו דיאלוג היסטורי בין שומרי החומות של מסורת היהדות בארץ מוצאה ובין היהודים החילוניים, אך מחפשי הזיהות הרוחנית, שהוכר כהכרח קיומי במדינת ישראל, החל מתדרדר להתפרצויות היסטוריות של "אנטי-כפיה" זו או אחרת. במאמר זה לא נדון אלא בשתי התמורות הראשונות שהן חיוניות יותר לגבי "שבירת-הכלים" של הציונות.

הפיכת היוצרות ביחס לעלייה

בעבר היתה העלייה פועל יוצא משאיפותיהם של ציונים בעלי תודעת-גלות (והי ביסודה תודעה של ריחוק ממולדת ולא של סבל ורדיפות). והמפתח להקמת המדינה היה במה שיעשו הציונים ביחס למציאות הגלותית. "ראשית חכמה" היתה עלייה, והיתר פירוש ופיתוח הנושא. עתה משהולכת ונעלמת תודעת-הגלות בארצות הרוחה (ונעקרת רוח ישראל בכוח בכלא הסובייטי) הגורם שיכריע לגבי המשך העלייה הוא דמותה וייחודה של החברה הישראלית הקיימת. אם תהיה ישראל מדינה מתפתחת למען תושביה בלבד, הרי זה דבר אחד. והוא משתלב להפליא בציונות "המודרנית" השוללת כבר את עצם רעיון הגלות... ואם ישראל היא מדינה מתפתחת עם ייעוד מרכזי כמו עליית-היהודים, הרי זה דבר אחר לגמרי. מתברר כי הישוב הותיק במדינת ישראל הצליח לשמור למעשה על מיבנהו מן התקופה הציונית ורק דרכי תזונתו מן העלייה והתקדמותו החמרית בעקבותיה נשתנו. העלייה מארצות המצוקה נקלטה על-ידי הצירוף של הון מיובא עם עיירות-פיתוח. אבל היהדות ההולכת ונטמעת לא תימשך מעצמה אל עיירות-הפיתוח כמות-שהן, ואף לא אל המיבנה הוותיק כמות-שהוא. אם אין היא נמשכת בנתונים הקיימים, ואין היא נדחקת בכוח המצוקה, מי יטול את האחריות ההיסטורית לכך: החברה הישראלית או הציונות הבלתי קיימת?

יתכן להגניח באורח דיאלקטי שיהדות ארצות הרוחה תימשך אולי למדינת-מופת, שיהיה לה הד כזה בעולם עד כדי שרבים יוכלו להזדהות אתה, אפילו לא יהודים. היהודים של ימינו, ברובם הגדול, אין להגיע אליהם אלא דרך המנטליות של הגויים. מה שיהיה מופת לגויים, יהיה ממילא גם מופת ליהודי ארצות הרוחה, וכך ימצאו מחדש את זיהותם. ומופת לגויים, או אור לגויים, איננו רעיון זר לתרבות היהודית, אלא אחד מעיקריה הגדולים. מסד תרבותי זה יגרה יהודים מארצות הרוחה להציץ לתוך הארץ ו"להיפגע" ברצון לחיות בה...

דברים אלה אפשר שיישמעו כאוטופיה, אך העיקרון המונח ביסודם הוא בסיסי ופשוט יותר. נהפכו היוצרות ביחס לתקופה הציונית, ועל החברה הישראלית לשאול עצמה אם אין היא שבויה כל כך בנוף ההיסטורי שלה עד שהישגיה הופכים למכשולים הגדולים ביותר בדרכה. יש למדוד הישגים אלה בקנה-מידה של העתיד, ולא של העבר, שכבודו במקומו מונח. ואין לך דבר קל-דעת יותר מן הטענה ה"אובייקטיבית" שיהודי המערב "אינם רוצים לעלות", או שאין ברשותנו התנאים החמריים שיוכלו להתמודד עם "סיר הבשר", כאילו הבעייה היא בתמריצים חמריים בלבד.

הדבר ממנו יש לחשוש לאורך ימים יותר מכל הוא לא טמיעה גמורה ומוצלחת של הפרט היהודי בחברה האמריקאית, ולא אנטישמיות מן הסוג של אירופה המערבית, אלא "התבוללות קולקטיבית" מיוחדת במינה של היהודים במסגרת ה"פלוראליזם" האמריקאי. פירוש הדבר, הסתגלות מרחיקת לכת של היהודים כקולקטיב לתנאי הקיום בחברה האמריקאית, עד כדי התנכרות מהותית ללאומיות היהודית ההיסטורית ויצירת זיהות חדשה לגמרי. מעין צרפתים-קנדים במהדרה יהודית. זיהות כזו כרוכה בהכרח בקרע עם התרבות הישראלית המתפתחת ובקונפליקט מר (או מה שיותר גרוע: אדישות) בין שני הקטבים שיתקשו להמשיך ביחסים המעורפלים הקיימים.

אחד הסימנים הטיפוסיים לקיומה הממשי של בעייה זו ניתן למצוא בספרו של יהודי טוב לפי דרכו, ד"ר יואכים (יהויכין) פרינץ: הדילמה של היהודי המודרני. וכה דבריו:

"נאמר נא, איפוא, ללא מורא ופחד: היהודים הם לא גזע ולא אומה ולא אמונה. הם תופעה היסטורית, חברתית ודתית בפני עצמה (sui generis) — אני טוען שחי כיום, בצורה הניכרת בבהירות, הומו ג'ודאיקוס (Homo judaicus). אני מעדיף מונח זה מפני שהוא מדגיש הן יהדות והן אנושות, — — — אך הבדלנות היהודית היא אחת הפרובלימות האמיתיות בחיים היהודיים אמריקאיים. יש מספיק קולות הטוענים שכל קשרינו עם היהדות העולמית הם הומניטריים". — — —

לאחר שד"ר פרינץ מסכם התנגדותו למתבוללים ומגדיר את התלות ההדדית והערבות של ישראל זה בזה, הוא ממחר להסתייג מן התנועה הציונית כפי שעוצבה על-ידי הרצל ולתחום את יחסו הידידותי למדינת ישראל בזו הלשון: "אנו זקוקים באמת להצהרה של עצמאות יהודית ממדינת ישראל. דבר

זה חייב להיעשות לטובת ישראל ולטובתה של היהדות העולמית. — — —
 ליהודים שמחוץ לישראל חובה טבעית, מוסרית ויהודית לעמוד לימינה של
 ישראל ולסייע לה בהשגת צרכיה הכלכליים והפוליטיים. לפעמים, עלולים
 האינטרסים הפוליטיים של ישראל ואלה של ארצנו להתנגש. זוהי אפשרות
 רחוקה, אבל היא עלולה לקרות באחד הימים. בשעה כזו של דילמה וקונפליקט
 מכאיבים, היהודים יתמכו בארץ שבה הם חיים". — — —

אכן זה יהיה מבחן מעניין להומו ג'ודאיקוס" אם אחדים מבניו ישתלבו
 עד כדי כך ב"הומו אמריקנוס" שיהיו מסוגלים לשתף פעולה אפילו בחורבנה
 של מדינת ישראל, חלילה. יש לזכור שספרו זה של ד"ר פרינץ יצא לאור עוד
 לפני שנוער אמריקאי (בחלקו יהודי) נשא ברמה את דגלי הייטקונג בחוצות
 ושינגטון וניו-יורק... אבל לא קשה לנחש את ההבדל בין "הומו ג'ודאיקוס"
 ובני חורין אמיתיים. הללו אינם רואים עצמם אנוסים לתמוך "בארץ שבה
 הם חיים" בניגוד למצפונם האנושי והשקפותיהם על יחסי-עמים, ואילו "הומו
 ג'ודאיקוס" מתגלה בכל נוסותו שעה שהוא אנוס להודות עקרונית ב"עבדות
 בתוך חירות"...

הבעייה הערבית פרשמת צורה ולובשת צורה

מושג "האומה הערבית" כצד בסיכסוך רווי-הדמים עם הציונות פושט
 צורה ולובש צורה מעשור שנים אחד למשנהו. אין לנו ענין יותר עם העדה
 הערבית הפלשתינאית, אלא עם התנועה הלאומית-סוציאליסטית הכל-ערבית על
 פלגיה ומגמותיה. בפלשתינה של העבר שאפנו ליהפך ממיעוט לרוב, ונדחקנו,
 כנראה בטובתנו, למצב של מלחמת הכרעה. במזרח התיכון, לא זו בלבד שאין
 לנו שאיפה כזו, אלא היינו מסוגלים לחוש אהדה, ואפילו לסייע למטרותיה
 הנעלות ביותר של תנועת האחדות הערבית, אלמלא התכוונה זו לחסל את עצם
 קיומנו — והרי זו תמורה אובייקטיבית יסודית.

ברם, צל "הישות הפלשתינאית" מוסיף לרדוף אותנו מבחוץ ומבפנים.
 מבחוץ: כל עוד מטרתה המוצהרת והמעשית של תנועת האחדות הערבית היא
 "פתרון סופי" ליהודי ישראל, מטבע הדברים שהיא תשאיר את פצע הפליטים
 הערבים פתוח ומוצג לראווה, תארגן מקרבו "צבא שחרור" ו"ממשלה גולה"
 מסוג זה או אחר, ותשתמש בפעולותיהם בתור מנוף-ביניים של לגיטימציה
 בין-לאומית למיבצע ההכחדה הסופי (על רקע זה קיימת הסכמה בלתי-מפורשת
 בין הצדדים הלוחמים שהחזרתם של הפליטים כמות כחורבן למדינת ישראל,
 ומן ה"הן" הנלהב של הערבים השתמע תמיד ה"לאו" העקשני שלנו...),
 ומבפנים, בישראל עצמה, נוטים האנטי-ביטחוניים לפתח "רציונליות" מזורה
 ביותר, עשרים שנה בלבד אחר טבח אירופה, שעיקרה ההנחה כי היות ושלום
 יהודי-ערבי הוא אפשרי ורצוי, מותר לשתף פעולה עם "תביעות-ביניים" ערביות
 למיחוזה ישראלי בהחזרת הפליטים בתור אמצעי להשגת "השלום". לאחרונה
 הציע זאת מר אורי אבנרי מעל במת הכנסת גם בתור דרך להתגברות על
 המשבר הכלכלי. הגירה ערבית זו לארץ, טען מורה-ההוראה הכנעני, תחדש את

פעולת הבניה שנפסקה בגלל הרפיון בעליה(1) ותפתור את שאלת האבטלה... „יחד עם הפליטים יזרום ארצה זרם עצום של הון חדש — — — הכלכלה המשגשגת תמשוך עולים מארצות הרווחה. וראשית הפגת המתיחות בינינו ובין הערבים תאפשר לברית-המועצות לפתוח את שעריה, מבלי לאבד את עמדותיה בעולם הערבי“... ועם נאום אינפאנטילי זה התווכח ראש הממשלה ארוכות, וכמובן שלל אותו, אך לא נמנע בסערת הפולמוס עם מפלגת „חירות“ להצביע על ח"כ אורי אבנרי באמרו: „הנה מפלגה קטנה, אפילו קטנה מאד, מנסה להציע לי, לציין ולסמן דרכים חדשות“...

ואולם יש צד יותר רציני בדיאלקטיקה של יחסי ישראל-ערב. נוצר קיטוב במחנה הערבי בין „המדינות הסוציאליסטיות“ ובין „הברית האיסלאמית“ בהנהגת פייזאל מלך סעודיה. אותם מיליון המילין המרובעים של הצי-האי ערב, שהם מוקד-משיכה לסוציאליזם הערבי בגלל נאות-הנפט, הביאו כבר כידוע את צבא מצרים עד תימן. משם מתכוון עבדול נאצר להתקדם בשני ראשים: דרומה-מזרחה, וצפונה לעבר סעודיה, כוויית, בחריין וכו'. בדרום-מזרח הוא נתקל לפי שעה בבריטים, ובצפון באוליטימטום אמריקאי, המלווה כרגיל בכמה אלפי טונות של קמח... אלא שאין עבדול-נאצר חפשי יותר להינתק בצורה ממשית מברית המועצות ולא ללכת עד הסוף לעברה. עד כמה שהדבר נשמע פרדוכסלי או אבסורדי, רק מצרים וישראל ביוחד היו מסוגלות להשיג חופש תימרון גדול בין מזרח למערב. נגית, למשל, שנאצר ישלה עצמו מחדש בסברו שהדרך אל שדות הנפט הקוסמים מובילה דרך ישראל (ואין זה מן הנמנעות) — הוא שוב ינסה להשתמש ב„ישות הפלשתינאית“ המתארגנת בגבולות ישראל (שכמה מדובריה מדמים עצמם בזמן האחרון לוייטקונג...). כדי ליצור מעגל קסמים חדש של פרובוקציות, שתבאנה בעקבותיהן פעולות הרתעה ישראליות, שתרכינה פחד ונקם ערבי בארצות השכנות, שתדחפנה אותן לזרועות האחדות הערבית בהנהגת מצרים. ייתכן, אך הרפתקה זו לא תחליש אלא תגביר התערבותן של מעצמות זרות בעניני המזרח התיכון. וראה זה פלא: יותר מאשר תרצה מעצמה זו או אחרת להרחיק את ישראל מן המזרח התיכון, היא תשאף למנוע את התבססותה של מעצמה מתחרה זרה באיזור. לתכלית זאת, רצויה נוכחותה של ישראל הן בעיני המערב והן בעיני המזרח. לכן, אם סבורים המצרים כי בלי התקשרות הרפתקנית עם ברית המועצות לא ישיגו את מטרתיהם הלאומיות, הרי מגבירים הם בכך את נטייתן של מעצמות אחרות להציע לישראל או ל„ברית האיסלאמית“ את תמיכתן כמשקל נגדי. והוא הדין גם להיפך. מצרים לכדה, ובמצב של סיכסוך חמור עם ישראל, איננה יכולה להרשות לעצמה לעורר את חמתה של ברית-המועצות יתר על המידה ע"י התקרבות למערב, כיוון שזו יכולה לאיים עליה בחזרה לטקטיקה ה„פרו-ציונית“ משנת 1948. הסובייטים יכולים הפעם לא רק להצביע באו"ם בעד ישראל ולשלוח לה נשק, אלא אף להרשות עליית יהודים מתחומיהם, אם דחיקת-רגליו של המערב במזרח התיכון תחייב זאת שוב.

מסתבר, איפוא, כי בתקופה בה מנהלות כל המעצמות מדיניות-חזן

גלובאלית, הרואה בכל גורם מקומי כלי-משחק חשוב בלוח שחמט בין-לאומי, רק התנערות ערבית-ישראלית משותפת מקביעה זרה של התפתחות האיזור יכולה להצליח... דבר זה עתיד אולי (בתנאים של התפכחות ודה-מיסטיפיקציה של הסיכסוך) ליצור בסיס לדו-שיח פוליטי בריא בין ישראל וגורמים ערביים אלה או אחרים, בניגוד לתעמולה או אפולגטיקה כלפי העולם. בלי לזוז, כמובן, מעקרון העצמאות הביטחונית יתכן ותעלה בעיית השלום עם הערבים לא כענין של השלמה עם עובדות קיימות והקפאת הסטאטוס-קוו, אלא ברוח אותן השיחות שניהל בן-גוריון בשנות השלושים (ראה זכרונותיו בנושא זה שהתפרסמו בחודשים האחרונים בעתון "מעריב") עם ערבים מארץ-ישראל ומסוריה שחלמו (סוף בעמוד 97)

והיה באחרית הימים...

מאת אברהם מרתאן

כָּבֵד צְמַחוֹ הַצְּבוֹרוֹת
הוֹפִיעָה אַחֲרֵית הַיָּמִים.
שְׁלוֹה וְשִׁפְעַ בְּאַרְץ
וְהַשְּׂמִים - רִיקִים.

וְנָבַל כָּל הַיָּקוּם
כָּל חַי יִגְוַע.
וְלֹא קָמָה עוֹד רוּחַ
מִפְּנֵי הַשָּׁבַע.

כָּבֵד אַחֲרֵית הַיָּמִים
וְקִץ כָּל בָּשָׂר.
וְשָׁבָה הָרִנָּה אֶל אֲשֶׁר זָנְחָה
וְעָפָר - אֶל עָפָר.

כָּבֵד בָּא הַצְּבוֹאוֹת
כָּבֵד נִהְיָ הַפְּלִאוֹת.
וּבְאַחֲרֵית הַיָּמִים
לֹא יִדְרָשׁ עוֹד בְּאֵלֵהֶם.

כָּבֵד נִקְרָה הַקֶּץ
אֲחַר יָמֹת הַמְּשִׁיחַ.
וְצָבֹא הַמְּנוּחַ
תִּאָסֵף הָרוּחַ.

הַעֲתִידוֹת הֵנָּה פָּאוּ
הַגִּיעָה אַחֲרֵית הַיָּמִים.
וְמִלָּאָה הָאָרֶץ כָּל טוֹב
כְּמַגֵּם לַיָּם מְכַסִּים.

עיר דוד בימי השלטון הבריטי (זכרונות על הרובע היהודי בעיר העתיקה ירושלים)

מאת הכיב כנען

אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני, תדבק
לשוני לחיכי אם לא אזכרכי, אם לא
אעלה את ירושלים על ראש שמחתי.

„רעינינו תחזיננה“ ...

את נסיונותי בעיר העתיקה בירושלים, באותה קריה שנשמרה מפעמי המודרניזציה כשהיא חבויה מאחורי חומה שאורכה 4 קילומטרים וגובהה 12 מטר ובה 34 מגולים ושמונה שערים, אני רואה כחלק המרתק ביותר ב-31 שנות חיי במולדתי. ראיתי את הישוב היהודי בעיר העתיקה מצטמק בגלי מהומות דמים ששטפו אותה בשנות השלושים. מ־20 אלף תושבים ירד מספרו ל־2500 נפשות שהתבצרו סביב רחוב היהודים אשר הוביל פעם מן ה„חכורה“ עד לשער שכם זקטע ב־1939, בשוך המהומות, בהצטלבות האפילה עם רחוב השלשלת (באב־אליסילסלה), ממש לנגד עיני הלכו והתרוקנו מיהודים רחובות וסימטות בהם התיישבו לפני דורות יוצאי ליטה, רוסיה ופולין, כבל, מרוקו ותורכיה, שבאו לארץ־ישראל לבלות את שארית ימיהם בצל הכותל המערבי. מתנקשים ערבים הצליחו להבריח את שכניהם היהודים מרחוב חרון ומרחוב דוד ומרחוב השלשלת; התנויות של יהודים עברו לידי ערבים; בתי זקנים ובתי כנסת ששכנו באיוורים אלה, נשאר שוממים. הערבים פרקו מהם כל דלת וכל חלון וטימאו כל חדר וכל חצר. גל העזיבה ההמוני האחרון של היהודים מן העיר העתיקה חל בסוף שנת 1938 כאשר נתגלה השלטון הבריטי הפייסי בכל אולת ידו ופינה למשך 8 ימים כליל את העיר העתיקה מכל כוחות הביטחון שלו והשלים עם העובדה שבתוך החומות ישתוללו המורדים הערבים של המופתי הירושלמי חגי אמין אל חוסייני. הרובע היהודי המצומק הפך באותם הימים למשלל האחרון של השלטון הבריטי הסדיר בעיר העתיקה. מכאן התארגנו כוחות הצבא והמשטרה למסע הכיבוש הגדול מחדש של העיר העתיקה ולטיהורה מן המורדים. מאז נשאר כאמור, בעיר דוד 2500 היהודים האחרונים, נאמי המקומות הקדושים ששכנו ברובע, שומרי רציפות העלייה לרגל הבלתי נפסקת לכותל הקדוש כדי להתפלל ליד אבניו העתיקות תפילת שחרית, מנחה ומעריב.

בעיר העתיקה היהודית גרתי, חייתי ובה השתתפתי בהבטחת ביטחון תושביה. ראיתי אותה מתבוססת בדם נאמניה ואזכור את קנאותה להישאר על משמר הכותל חרף כל התנקשויות והתנכלויות. היכרתי כאן כל בית, כל חצר וכל אתר היסטורי. ראיתי עצמי קשור לגורלם של יהודים אלה ורב היה סיפוקי כאשר נתמנתי מפקד תחנת המשטרה ברובע היהודי. כאשר הועברתי מכאן לתפקידים אחרים, המשכתי לעקוב אחרי המתרחש ברובע היהודי. כאשר בא המצור הערבי על הרובע שנותק מירושלים החדשה בדצמבר 1947, לא הופתעתי כאשר סירבו יהודי העיר העתיקה להיענות להפצרות השלטון הבריטי המתמוטט, לפנות את קרייתם. הם לחמו עליה ונאחזו בה בצפורניהם והחזיקו בה בכוחותיהם האחרונים. הם נכנעו לצבא הירדני הסדיר רק כשהוברר להם כי תחמושתם אזלה וכי נגמר מלאי המזון והתרופות, ולא יוכלו לעמוד בידיים ריקות מול תותחי הלגיון הערבי.

עם הליכתם של יהודי עיר דוד לשבי במאי 1948, נתפסה לשלטון זר שמנע מאחינו לבוא להתפלל ליד הכותל. השלטון הירדני לא נקט בשום פעולה כדי למנוע היס בתי הכנסת העתיקים ברובע. ליהודים נשארה עתה רק האפשרות להסתכל בעיר דוד מן המצפה על הר ציון, להרהר בה ולהאמין שיום יבוא ושוב יגהרו יהודים בהמוניהם במזריגות

הרחבות ליד שער האשפות אל הכותל המערבי ויתעכבו במקומות בהם ניצבו רק לפני חיי שנים בתי כנסת שכל אחד מהם היה עטור אגודה. מסתכלים יהודים ומהרהרים מתי תשוב עיר דוד ותתפוס את המקום שנועד לה מאז ימי המלכים והנביאים בחיי העם היהודי.

מול הכותל המערבי

באחד מימי סוף אוקטובר 1935, 4 ימים לאחר שדרכו רגלי על אדמת ארץ-ישראל, נסעתי מחיפה לירושלים והלכתי ישר מתחנת הרכבת אל הכותל המערבי. היתה שעת אחר הצהריים מוקדמת, השמש היתה עדיין חזקה ורחובות ירושלים היו שוממים. עשיתי דרכי במעלה רחוב יוליאן הקדוש: מימיני נתגלה הר ציון בכל הדרו ודקה לאחר מכן הופיע קטע מחומת העיר העתיקה. במעלה הרחוב עברתי על פני טחנת-הרות, שהקים סיר משה מונטיפיורי במאה שעברה כדי לספק פרנסה ליהודים שירצו להתיישב מחוץ לחומה, מאחורי הטחנה נראו חבויים, בין עצי זית, בתי ימין משה, היא שכונת מונטיפיורי. בניני אבן של מלון מלך דוד (מימין לכביש) ושל בית הנוצרים הצעירים (משמאל) בנויים אבן ירושלמית, אמרו הוד ופאר. במורד הרחוב פניתי לרחוב ממילא שהביאני לשער יפו. נכנסתי בפעם הראשונה לעיר שבתוך החומה.

המחנה שנגלה לעיני היה תערובת של קדושה וטומאה, של עבר גדול והווה עכור, קודש וחולין. מימין השתרעה החומה כשעל משמרתו ניצב מגדל דוד המטיל אימה בקדרותו. המצודה הירושלמית הזאת נבנתה במאה ה-14 על ידי השליטים המוסלמים על חורבות המצודה הצלבנית מן המאה ה-12, וזו הוקמה על יסודות המצודה של המלך הורדוס. המגדל נקרא בפי העם מימי הצלבנים „מגדל דוד“.

אפילה וקרירות אפופי בהיכנסי לרחוב דוד. משני עברי הרחוב נתמשכו חנויות ודוכנים עמוסי סחורות, ובתי מלאכה למאות. המונים נהרו במורד ובמעלה הרחוב: ערבים עירוניים לבושים בגדים אירופיים וחבושים תרבוש אדום; פלחים לבושים קומבוז וחבושים כפיה ועקאל; פלחיות בשמלות רקומות עם סלי ירקות על ראשיהן; בדואים מזוינים בשבריות (פגיונות) וחרבות עטורים פיתוחים אמנותיים; תיירים אירופיים; כמרים, גוירים ונוצרות; יהודים בני עדות המזרח בלבושם המסורתי ויהודים מבני הישוב הישן בירושלים לבושים כובעי קטיפה רחבי שוליים וחלוקים בפסים; חלוצים וחלוצות במכנסים קצרים; חיילים בריטים בנעלים מסומרות וחבושים קובעי שעם טרופיקאליים. תהלוכת העמים הזאת התנהלה בשאון מחריש אוניים בו התערבבו קריאות התגריגים וקללות ההמון. ברחוב לא היתה מדרכה להולכי רגל, שצעדו בצד גמלים וחמורים עמוסים סחורות. באוויר עמד ריח ריקבון ובורות הביוב הפרימיטיביים העלו צחנה מבחילה. זאת היתה פגישתי הראשונה עם עיר דוד.

בהמשך רחוב דוד, בו נמצאו אז עדיין חנויות יהודים, עליתי לרחוב השלשלת המדרוג אשר הביאני אל הכותל המערבי. אחרי ההמולה של הרחוב האפל המכוסה קימורי בתים כפופים מיושן, עמדתי בסימטה מרוצפת ונקיה. למעלה סכך על המקום הרקיע הירושלמי הכחול. מתפללים מעטים נמצאו ליד הכותל. מעברו השמאלי עמדה סוכת משמר ובתוכה ישב שוטר בריטי שקרא עתון, אך מפעם בפעם הרים ראשו והתבונן במתרחש מסביבו. אשה צעירה השעינה ראשה בכותל ובכתה מרה; גראה שהיא עוררה את רחמי המקום הקדוש שכעת חיה תלד בן... כן התפללו כאן מספר גברים קשישים. ממול לכותל, עליד הקירות העורפיים של בתי המגורים הערבים, ישבו קבצנים שנהגו לבלות כאן את מרבית שנות חייהם. הם היו חלק מנוף המקום. מאז היה לי תמיד הרושם שהם אינם משתנים, שתמיד הם אותם יהודים ויהודיות. הם נהגו לשבת בשקט על מרצפת הסימטה, הושיטו יד ומילמלו תפילות. הם לא הפריעו לבאים, לא הטרידו איש. נדמה לי שאם נזכה לחדש את מסורת העליה לרגל לכותל המערבי, יופיעו פושטי יד אלה מחדש וישבו לתפוס מקומם בדרך לכותל וידיהם המושטות יזכירו כי שוב פתוחה הדרך לכותל.

עמדתי במקום בו היה לפנינו בית המקדש. במקומו ניצב מסגה, כיפת הסלע המפואר,

והכותל שהוא היום חלק מקיר המסגה, הגו שריד החומה של הבית. הסתובבתי תוהה ונבון בסמיטה בה עברו ללא הרף רוכלים ערבים עם חמוריהם ומיטענם, גשים עם פחי מים על ראשיהן וילדים ששיחקו בכדור בפניהם, פלשו מדי פעם לתוך הסימטה לתפוס את הכדור שנתגלגל לתוכה. יהודי גויץ עטור זקן ניגש אלי, הציג עצמו בשם הרב אורנשטיין, תושב הרובע היהודי, יליד ירושלים. הוא התנדב להסביר לי את שכיות העיר. ממנו שמעתי שאורכו של הכותל הוא 28 מטר וגובהו 18 מטר, שתשעת נדבכיו התחזונו הם מתקופת הורדוס ומעליהם ארבעה נדבכים מתקופת אדריגוס. מעליהם התנוססו 11 נדבכים מאבנים קטנות יותר שהותקנו במקום בימי שלטון הערבים. כן סיפר לי שמתחת לאדמה טמונים עוד 19 נדבכים מן הכותל ההיסטורי.

זאת היתה ראשית היכרותי עם הרב אורנשטיין שהיה אחראי מטעם הוועד הלאומי לסידרי התפילה ליד הכותל. בשנים הבאות למדתי להכיר את גודל מסיירותו של הרב לאתר הקדוש. כאשר היינו צגשים ליד הכותל, היה אומר: „לעולם אין השכינה וזה מהכותל המערבי“. בימים הקודרים של פרעות ודמים, כאשר היתה הדרך לכותל בחוקת סכנה, נצטרף הרב אורנשטיין לאותם יהודי העיר העתיקה שלא רצו לוותר על התפילה ליד הכותל. ב-1948, בתקופת המצור על הרובע, ריטש פנו הלגיון הערבי את גופו של הרב ורעייתו והם נקברו ברובע. שומר הכותל לא נטש את עיר דוד גם במותו.

ירושלים בראי הדורות

חזרתי לירושלים כעבור 9 חודשים כדי לשרת במשטרה שלה. בהפוגות בין גל פרעות אחד למשנהו, נחשב בעיני הטיול לעיר העתיקה, למאורע גדול. במיוחד נהניתי מן הטיול לאורך החומה ועליה. טיול כזה נמשך 3 עד 4 שעות והוא היה קשור בתחושה יחידה במינה לצעוד על פני אבנים שמהן הוקמה חומה זאת ב-1517 על ידי השולטן התורכי סולימן המפואר על חורבות החומות שהקיפו את עיר דוד בתקופות השונות בתולדותיה. הלכנו משער לשער: שער שכם, שער הפרחים, שער האריות, שער הרחמים, שער האשפות, שער ציון שער יפו והשער החדש. כל שער נתן הזדמנות להציץ לעולם קדום, לחלק אחר של הנוף הירושלמי, לפרק אחר של ההיסטוריה הישראלית. היינו בדרך כלל מטיילים בחבורות וכאשר התעכבנו ליד כל אחד מ-34 המגדלים, נהגנו לשחזר לעצמנו את עברו של הנוף שהשתרע לעינינו.

קסמה המחשבה שעוד 2000 שנה לפני דוד היה כאן ישוב שהיווה מלוכה בפני עצמה. שבט יהודה היה הראשון בימי יהושע שכבש את ירושלים; אולם כעבור זמן קצר הפכה ירושלים לעיר יבוסים מוקפת יבוסים ישראלים עד שדוד המלך כבש אותה והפכה לבירת מלכות ישראל. הרהרנו בגורלה של בירתנו מימי שלמה המלך עד חורבנה הראשון; שיקומה לאחר 51 שנה בעקבות כיבוש בבל על-ידי כורש מלך פרס, והכיבושים לאחר מכן: של אלכסנדר מוקדון, של תלמי עד אנטיוכוס השלישי ופומפיוס. כאן אירע המאורע הגדול שהטביע את חותמו על 2000 שנות ההיסטוריה היהודית: צליבתו של הצעיר מגליל, ישו בן יוסף, שהסעיר את האוכלוסיה בתורתו. מאז הפכה ירושלים מרכז מקודש גם למיליונים של נוצרים בעולם כולו שקיבלו את תורתו של ישו, והדרך בה הלך ישו לתחנה האחרונה בחייו כשראשו עטור זר קוצים, הפכה לנתיב המקודש ביותר לנצרות ומקום קבורתו לאתר יקר למאמיניו.

מן הצריחים בחומה דמינו לחזות בדראמה הגדולה של ירושלים לתקופותיה וחלופות זמניה: איליה קאפיטולינה הרומאית, שבה הותר רק פעם בשנה, בתשעה באב, ליהודים להתקרב למרחק של ראייה לחומות ירושלים, ולבכות על אבדנה; אחרי התפוררות האימפריה הרומאית — ירושלים בתחום הקיסרות הביזנטית הנוצרית; לומן קצר שלטון הפרסים; ושוב חזרו הביזנטים ובעקבותיהם המוסלמים שהקימו במקום בית המקדש את מסגד כיפת הסלע. אותו זמן היתה כבר ירושלים מלאה מנזרים וכנסיות שהקיפו את הקבר הקדוש. המוסלמים הירשו ליהודים לחזור ולהתיישב בירושלים כשם שהירשו לנוצרים לבוא לתוכה.

אחרי תקופת כיבוש קצרה על ידי סלגוקים, באו הצלבנים שהשמדו את הישוב היהודי בעיר. 87 שנים לאחר מכן נכנס לירושלים כובש הארץ, המוסלמי זלאח א דין, אולם יציבות מדינית היתה ממנה והלאה: על העיר עוברים כיבושי שליטי מצרים הפאטימים, המונגולים, הממלוכים.

התקופה היציבה בתולדות העיר נמשכה מכיבוש העיר עלידי התורכים ב־1517 ועד לכיבוש הארץ על ידי הבריטים בדיוק 400 שנה לאחר מכן, כשהמציבה הבריטי אדמונד אלנבי נכנס בשעריה. עתה הייתי אני בשירות הבית הלאומי היהודי שצריך היה להיכון בארץ בחטות הבריטים.

ברובע היהודי בעיר העתיקה

בראשית הסתיו 1938 נשלחתי בפעם הראשונה לשרת בעיר העתיקה, בתחנת המשטרה של הרובע היהודי. הרובע ליקק עדיין את פצעי אחרי תקופת האימה שעברה עליו עת המרידה הערבית הגיעה לשיאה והמורדים לא השלימו עם העובדה שיהודים יהיו בתחום העיר העתיקה. ימים אחים קודם לכן כבש הצבא הבריטי בפיקוד הגנרל ריצ'ארד או'קונור את העיר בתוך החומות מידי המורדים, ערך בהם טבח רב והחזיר את השלטון הבריטי לתוכה. נפתחה מחדש תחנת המשטרה הגדולה בסראיה קדימה. שרידי המורדים שלא ניתפסו והמשיכו להתגורר בין החומות, בסימטות האפילות, הבינו שלא יוכלו עתה לעמוד עוד מול העצמה של הבריטים שאיימו ברצינות להפוך לחורבות רחובות בהם יבוצעו פעולות רצח או חבלה. הם החליטו להעביר את כובד מאבקם נגד תושבי הרובע היהודי. כמעט מדי יום גורה יהודי, אך דבר זה לא היה איכפת לשלטון הבריטי. העיקר בשבילו היה שהערבים לא העזו עוד לחבל במתקניו ולהתנקש באנשיו. יום אחד גרצח יהודי על מדריגות שכונת טבונה; יום אחר נפצע קשות הסנדלר פרץ עת ישב בפתח בית המלאכה הדל שלו ברחוב היהודים; פעם נרצח יהודי בשם קליין, אב ל־8 ילדים. יהודים נפצעו ונהרגו במשחזקמים זה של „פגע וברח“. ה„הגנה“ לא ראתה לרצוי לפתוח בפעולות תגמול באזור בו לא יכלה לעמוד פנים אל פנים מול האויב ובו לא היה באפשרותה להעניש את האשמים. הארגון הצבאי הלאומי נכשל פעמיים בפעולות תגובה שלו כלפי הערבים כאשר ניסה להחזיר לשוקי העיר העתיקה הערבית מיטען של חומר נפץ. במידה שהצליחו בחלקים אחרים של ירושלים, בחיפה, ביפו ובמקומות אחרים בארץ, נכשלו בעיר העתיקה: פעם ניתפס לוחם הארגון יעקב שמעון רו לבוש כערבי בדרכו לשוק כשעמו חמור עמוס חמרי חבלה. הוא הוכה קשות, עונה בחקירת המשטרה ומת מפצעיו. בפעם אחרת גילו הערבים סח עם חמרי נפץ שנתלה תחת אחד הקימורים ברחוב סואן ושוב סוכל נסיון התגמול.

בימי המאורעות לא היה הקשר עם העיר החדשה אפשרי ברגל כי הולך רגל היה צפוי לכדור. לכן התנהל הקשר באמצעות אוטובוס „המקשר“ מידגם מיושן מאד, שהיה קטן במבנהו ויכול היה לכן לנוע בין החומות. חלונות האוטובוס היו מרושתות אחרי שפעמים אחדות נורקו פצצות לתוכו. כן ליווה את האוטובוס שוטר מזויין וגם הנהג נשא עמו נשק. דבר שהרתיע את המתנקשים שידעו כי במקרה של התנקשות בנוסעים, יפתחו השוטר והנהג באש העלולה להפיל ערבים חפים מכל עון.

לרשות השוטרים ברובע היהודי הועמד בנין בית הספר תלמוד תורה בראש המדריגות של הדרך החדשה לכתל המערבי (במחצית השניה של שנות השלשים נסללה דרך חדשה לכתל שעקפה את הרובעים הערבים), כמעט מול שער האשפות. כיוון שנהגו הערבים לצלוף לעבר בית הספר, היו החלונות סתומים בשקי חול והוקמו עמדות בפינות אחדות. כאן היינו ישנים והיינו נחים מעל השמירה. באחד הבקרים בהיותי בדרכי לתחנת המשטרה ששכנה בלב רחוב היהודים, שמעתי יריות אקדח וממש לגד עיני צנחו ארצה שני מנקי רחובות יהודים יחד עם המטאטאים שהיו בידיהם. לא הבחנתי במתנקש, אך הבנתי שהיורה הסתתר מעבר לפינת הסימטה הסמוכה. שרקתי במשרוקית לעזרה ורצתי לאותה סימטה, הספקתי לראות צל אדם נעלם ברחוב הערבי. יריתי לעומתו אבל ללא תוצאה. שיטת הערבים

היתה לסגור — בהישמע יריה — את החנויות ולהקים מהומה ברחוב כדי לחסום את המעבר בפני שוטרים ולהקל על המתנקש להימלט. כך גם היה במקרה זה. כשפתחנו בחיפושים, היו הרחובות מלאים ערבים אצים ורצים בכיוונים שונים ולא היה טעם להמשיך בחיפושים בלי ידיעה על זהות המתנקש.

יש להזכיר כי נוסף ל-2500 יהודים, התגוררו באזור שהיה נתון לפיקוח תחנת המשטרה של הרובע היהודי גם ערבים מוסלמים ונוצרים, ובאזור זה נמצאה שכונת האשורים (פליטי חרב של הטבח הערבי נגד האשורים בעיראק בראשית שנות העשרים והשלושים) ושכונה ארמנית גדולה. האשורים התגוררו סביב כנסית מארק הקדוש; הארמנים סביב ה"וואנק", המגור על שם יעקב הקדוש. הדמויות החרותות בזכרוני מבין האשורים היה הבישוף הצעיר יהושע (שהביא שנים לאחר מכן לארצות-הברית חלק מהמגילות הגנוזות אשר נמצאו במערות על חוף ים המלח) ונזיר חולני רב ידע וחכמה, בוטרס סוימה. מבין הארמנים התחדתי עם הפאטריארך איראעליאן ועם נזיר צעיר, יפה תואר, בשם יגישה דרדריאן, שנחשב למשורר מחוגן בארמנית וערך את כתב העת הארמני "ציון". 14 שנה לאחר מכן, ואני עתונאי בתל אביב, הוזמנתי על ידי ידידי האב פסקן עבדיאן, ראש העדה הארמנית בישראל, לפגוש ביפו בארכיבישוף הארמני, שבא מן העיר העתיקה לבקר את עדתו במדינת ישראל. היה זה יגישה דרדריאן. היינו שנינו נרגשים והמתקנו שיחה שעה ארוכה. כיום מכהן האב יגישה כפאטריארך הארמני בממלכת הירדן ובישראל והוא ממשיך להתגורר ב"וואנק" על שם יעקב הקדוש, שעל ביטחוני הייתי פעם אחראי.

בצל הפרעות

למרות המתוחות, היה משהו מן התמהונות ביחסים בין יהודים וערבים בעיר העתיקה: יחסי שכניות ביניהם נמשכו כאילו לא אירע דבר. הערבים נכנסו לרובע היהודי ובילו שעותיהם בבתי הקפה שלו, אצל יעקב אל-שייך ואצל אלבלק המשופם. יהודים היו הולכים לרחובות הערבים לרגל עסקיהם. הם שגשפו לא הקים תיץ ביניהם. הפלחיות מכפר שאפעט הגיעו יום יום לרובע היהודי עם הירקות והפירות. סבלים ערבים מילאו את הרובע וחיפשו עבודה אצל יהודים.

בין סבלים אלה היה מוסלמי גבוה וצנום, בעל משפחה גדולה, רעב תמיד, עני מרוד. שמו היה איוב. הוא סבל מעיניים חולות ויהודים גילו כלפיו מידת רחמים למופת, היו מאכילים אותו, שולחים עמו אוכל לילדיו ומספקים לו עבודה בשפע. הוא נחשב נאמן ליהודים. עד שיום אחד קרה דבר שאפשרי היה רק באווירת הטירוף של הימים ההם. באחד הימים בישרה לי הודעה טלפונית מן העיר החדשה כי ליד שער יפו מתנפלים ערבים על יהודים. העמדותי מיד משמרות בכל מבואות הרובע כדי למנוע מיהודים ללכת לאותו כיוון. כעבור שעה הביא אלי משמר שוטרים בריטים יהודי מן העיר העתיקה שניצל בנס יחד עם ילדתו בת 10 בהתנפלות ליד שער יפו. היהודי היה פצוע, פניו זכו דם, הילדה היתה מוכת הלב. בגדיהם היו קרועים. הוא סיפר לי כי היה יחד עם ילדתו בדרכו לעיר החדשה כאשר הבחין במהומה ליד שער יפו. הוא הגביר את קצב ההליכה בהאמינו שיוכל להתחמק מן ההמון הפרוע שחיפש אחרי היהודים. אך לפתע הבחין שקבוצה של כ-30 פורעים עוקבת אחריו. הוא לא האמין למראה עיניו: בראש הפורעים עמד הסבל איוב, שעבד אצלו ונהנה מטובו וחסדו. הפורעים הקיפו את האב והילדה והיהודי פנה בתחנונים לאיוב: הצל אותנו! אך זה תפסו בגרון: אין היום רחמים ליהודים, מות תמות! איוב התחיל להנחיל מהלמות על ראשו ואחרים היכו את הילדה. אותו רגע הגיעו שני שוטרים בריטים שכיוונו נשקם אל הפורעים ואז התפורו. השוטרים החזירו את היהודי לרובע.

שלחתי שוטרים לחפש אחרי איוב והם הביאוהו לתחנה. בחקירה הוא הודה בכל. "למה עשית זאת?" — "חגי אמין פקד להרוג יהודים", השיב. "אבל, היהודי הרי כה הטיב עמך תמיד...". "לא חשוב, הוא יהודי, אני חייב הייתי להרגו", הבאתי את איוב לדין והוא

נידון למאסר 3 חדשים. משיצא מבית הסוהר שב לחמש עבודה ברובע היהודי כאילו לא אירע דבר. בין אלה שהמשיכו להעסיקו היה מי שניצל בנס מידו. הרובע היהודי הכיל נוסף לרחוב היהודים, את שכונת טבונה, שכונת מידן, בה נמצא בית החולים היהודי „משגב לדרך“, את ישיבת „פורת יוסף“ ובתי המגורים שלה, את רחוב חב"ד, את חקורה, את המובלעת הקטנה, המוסד „ביקר חולים“, ואת שתי השכונות הנוצריות. באביב 1939 שככו המהומות בכל הארץ ורק בעיר העתיקה נמשך עדיין הטיור הערבי. כדי לשים קץ לדבר, הצעתי למטה המשטרה להפריד בין הרובע היהודי לבין הרחובות הערביים על ידי הקמת קירות גבוהים, דבר שיכביד על מתנקשים לחדור לרובע היהודי ויקשה עליהם להימלט אחרי ההתנקשות. הצעתי נתקבלה. קראנו לחומות אלה „חומת סילבר“, לכבוד מפקד וידי, קצין משטרה יהודי מאנגליה, שהיה מנצח על התומורת של המשטרה. בתקופת המהומות נשלח עם אנשיו לעזור בהגנת יהודי העיר העתיקה.

הרובע היהודי הצטיין באחירת גיטו, שהיה בה גם מן הגבורה וגם מן הקדושה. אנשים חיו כאן בצפיפות, בזוהמה ובתנאים קשים. אבל הם אהבו את בתיהם הישנים ואת הסימטות בהן נולדו הם ואבותיהם. הם רצו לחיות בצל בתי הכנסת שלהם (ברובע חיו בני כל העדות היהודיות) ובמרחק קטן ככל האפשר מן הכותל המערבי. הם התפרנסו בקושי ורבים נזקקו לסעוד. היו גם כאלה שחיו בתנאי ניזון. ללא עבודה, וללא רצון לעבור.

בתי־הכנסת בעיר העתיקה

כאשר חזרתי לעיר העתיקה לשרת בה בפעם השנייה, בשנת 1940, היתה כבר מלחמת העולם השנייה בעיצומה. היה זה חדשים אחרים לאחר נישואי וגרתי בעיר החדשה, אבל אשתי אהבה לבלות כל רגע פנוי בין החומות. שלוה גדולה עמדה באחירה של עיר הנצח. לכאן לא הגיעו רעמי התותחים. לעומת זאת זרמו לכאן אלפי חיילים מצבאות בנות הברית שחנו בארץ־ישראל, במצרים ובסוריה, ועלו למקומות הקדושים של ירושלים. חיילים יהודים מהצבא הבריטי, הפולני, הצ'כי, היווני, היגוסלבי הצרפתי החפשי פקדו בלי הרף את התחנה שלי ובהעדר מספר מספיק של מורי דרך מוסמכים, הציפו אותי בבקשות להראות להם את האזור. כך הפכתי למורה דרך חובב.

נהגתי להראות לאורחי את בתי־העמודים הגשען לחצר בית הכנסת חורבת ר' יהודה החסיד ולתחנת המשטרה שלי, שהיה לפי האגדה שריד בית־הכנסת של הרמב"ן; בית־כנסת אליהו הנביא, אחד מארבעה בתי־הכנסת החשובים של העדה הספרדית; בית הכנסת הגדול רבן יוחנן בן זכאי; בית הכנסת „אמצעי“; בית הכנסת „איסטנבולי“. גוש בתי כנסת זה היה בנוי מתחת לפני האדמה וירדו אליהם במדרגות. בצד שמאל של מדרגות הרחוב שהוליכו לשכונת הארמנים היה בית־הכנסת „אור החיים“, שהוקם על ידי ר' משה בן עטר, מגדולי הרבנים במרוקו. בבנין הסמוך לבית־הכנסת, התגוררה משפחת א. מ. ויינגרטן, גשאי ועד יהודי העיר העתיקה, שהיה אפוטרופוס על בית הכנסת. בית ויינגרטן היה אחד הבתים היפים בעיר העתיקה. האישי, חכם ואמיר, היה קשור בכל נימי גפשו בעיר העתיקה אותה סירב לנטוש הן בשנות המהומות והן בתקופת המצור הירדני על הרובע, והוא הלך ב־1948 בשבי יחד עם משפחתו אף־על־פי שהמפקד הירדני הסכים להרשות לו לעבור לעיר החדשה. היכרות אינטימית קשרה אותי עם ר' מרדכי ויינגרטן וטוילים ארוכים על פני העיר העתיקה וסביבתה ישאו חרותם בזכרוני. ר' מרדכי סיפר לי שיהודי היושב בעיר העתיקה נוהג לנשק את משקוף כל שער בחומה בהיכנסו לתוכה כאילו היתה קבועה בו מזווה. כשהתיישב, אחרי שובו מן השבי, ר' מרדכי בירושלים החדשה, נהג להוסיף ליד כתובתו „בגלות רחביה“.

מול „אור חיים“, נמצא בית־הכנסת „סוכת שלום“, שנקרא גם „ר' ישעיהו ס מדרש“ על שם מייסדו, ר' ישעיהו ברדקי, ראש העדה האשכנזית בירושלים העתיקה. באחד מחורי ישיבת „שער שמיים“, נקרא „בית־הכנסת האר"י“, בו לפי המסורת נולד ר' יצחק לוריא אשכנזי, מי שהיה ראש מקובלי צפת. בלב רחוב היהודים ניצב בית־הכנסת „בית יעקב“ אשר

במצר בית-הכנסת „חורבת ר' יהודה חסיד“. בית-כנסת זה שנקרא בקיצור „חורבה“ נחשב לפאר בתי-הכנסת של העדה האשכנזית בירושלים. סמוכים אליו היו „בית כנסת מגנחם ציון“ ו„שערי ציון“. בין „החורבה“ לבין גוש ארבעה בתי הכנסת הספרדיים שכן בית הכנסת „בית אל“. בשכונת מידאן היה בנין בו שכן בית הכנסת של תלמידי הגר"א „מדרש אליהו“.

קשה למנות במסגרת זכרונות אלה את כל בתי-הכנסת. אוכיר רק את בית-הכנסת ניסן ב"ק המפואר, את „פורת יוסף“ המבהיק בלבנו ואת בית-הכנסת שליד הכותל המערבי. כן נהגתי להביא את המבקרים לבתי מחסה, או „וייטשער פלאץ“, השכונה היהודית המובהקת הראשונה בעיר העתיקה שהוקמה ב־1860 בכספי כולל הו"ד (הולנד ודייטשלאנד). כמאה משפחות התגוררו בשכונה זאת, שהיתה מוקפת חומה ושער עץ גדול הוביל אליה. היתה זאת מובלעת ציורית שהזכירה שכונה יהודית בעיירה מרכז-אירופית בימי הביניים. היא הצטיינה בנקיון, במעברים מסודרים והדירות בה היו מרווחות ונוחות. בפעם השלישית נשלחתי לשרת ברובע היהודי ב־1943. שלוחתה של ירושלים לא הופרעה. הידיעות מן החזיתות היו מעודדות. באופק נראה כבר קיצו הקרוב של הצורך הגרמני. היה משהו סמלי בכך שסמוך לחנוכה אותה שנה קיבלתי הוראה להודיע לתושבי הרובע כי עם הטבת המצב בחזיתות, הוחלט לבטל את תקנות ההאפלה של החלונות בירושלים אשר היו בתקפן מספטמבר 1939.

פרידה מן העיר העתיקה

קיצה המתקרב של המלחמה הביא עמו בשורות איוב על השמדת מיליונים יהודים באירופה המנואצת. ליהודי ארץ-ישראל נתחזר כי יש לבחון מחדש את ברית שביתת-הנשק עם השלטון הבריטי שהחליט ב־1939 להחניק את הבית הלאומי היהודי על ידי הפסקת העליה, איסור מכירת קרקעות ליהודים במרבית חלקי הארץ והפיכתה של ארץ-ישראל כעבור 10 שנים למדינה פלשתינאית בעלת רוב ערבי ומיעוט יהודי. הסוכנות היהודית סברה שכל עוד גמשת המלחמה יש להמשיך בשביתת-הנשק; האירגון הצבאי הלאומי התנגד לדעה זאת ופתח במרד. ההתקפה הראשונה בירושלים על מתקני השלטון נערכה על ידי אצ"ל במרץ 1944. אבל כבר בתשעה באב ב־1943, הפך אצ"ל את הנהירה ההמונית של היהודים לכותל המערבי להפגנה גנד השלטון. „התקווה“ הושרה ליד הכותל. ביום כיפור אותה שנה, תקעו שוב בחורי אצ"ל בשופר ליד הכותל בשעת תפילת געילה בניגוד לאיסור התמור. תחושה של מאבק מתקרב החלה לפנות מקום לשלוות ירושלים.

בסתיו 1944 באתי ליטול פרידה מידידים ברובע היהודי עם פרישתי מן השרות במשטרה. אמרתי שלום למשפחת ויינגרטן, למשפחת ר' דוד כהנ"א, רבה האחרון של ורשה שניצל מן השואה והגיע ב־1940 לארץ-ישראל ונתמנה רבה של העיר העתיקה, לרב בן ציון חזן, מנהל ישיבת „פורת יוסף“, לזקני בתי מכה, לאב בוטרוס סוימה במנזר האשורי, לפטריארך הארמני. היה עלי לשתות מספר עצום של ספלי קפה אצל יעקב אלשיך ואצל אלבלק ואצל סוביח נאמאר אותו נהגתי לפגוע לנהרוד לרגל ידיעות כי בית-הקפה שלו משמש מאורה למעשני חשיש. גולדה פרל המנוחה, בעלת חנות המכולת מול תחנת המשטרה, כיבדה אותי בצנצנת של „וארעניעס“ ואום-אל-מתוק התגרנית הנוצרית שלחה עלי-ידי בקבוק בושם לאשתי. לחצתי מאות ידיים ודמעות עמדו בעיני כאשר דיאב רחב הכתפיים נטל את הארגו שלי והתחלנו לצעוד במעלה המדרגות לעבר קסרקטין הקישלה כדי להחזיר את רכוש המשטרה.

אורות הודלקו בתוך החומות כאשר יצאתי את שער יפו. נעצרתי לרגע קט כדי להעיף מבט על סביבה אליה התקשרתי בכל נפשי ומאדי. ולפתע חשתי עצמי חלק של אותו נוף ובלי להבחין בכך נשקתי למשקוף שער יפו כפי שנהגו לעשות יהודי העיר העתיקה.

אוצרות-רוח עלו באש

(שריפת ספריית בית מדרש לרבנים בניו-יורק)

מאת א. ר. מלאכי

לכו לכם ושק שימו ראשכם בכו בכה לאור
תורה וכתרה (ר' מרדכי ב"ר יהודה מבלאנישי
בקנתו על שרפת התלמוד בשי"ד באיטליה).

א

שריפת ספרים וביחוד אוספי ספרים וספריות, זיעזעו תמיד את נפשי.
נער הייתי בעת שכתבתי את תולדות הספרייה הראשונה בירושלים, שנוסדה
בשנת תרל"ה על-ידי חברת משכילי ירושלים "תפארת ירושלים", וקראתי
ב"חבצלת" (שנה ה', גליון 12; כ"ד טבת, תרל"ה), את נאומו של ישראל דוב
פרומקין בפתיחת הספרייה על ספריות שנשרפו בימי קדם ברומא ובאלכסנדריה.
באותו נאום דובר על ערך ספריות להרחבת דעת ותרבות וחשיבות יסוד
ספריה בירושלים, בחצבו להבות: "מה נשאר לנו לפליטה מכל מחמדינו בימי
קדם אם לא תורתנו הקדושה וספרי חכמיה? עמם בגולה הלכו, וכל התלאה
אשר חלף ועבר על עם ד', כשוד משדי בא גם על שפתו וספרותו ויחדיו שתו
מצו קובעת כוס התרעלה".

לבי הצעיר נתרשם מדברים אלה, שנכתבו ונאמרו בשנות השבעים,
ומהם ניתנה לי הדחיפה לכתוב את תולדות ספרייה זו, אם הספריות בירושלים,
ושל ספריות אחרות בארץ, ציבוריות ופרטיות. וכשערכו הנאצים ב-10 במאי 1933
את מדורת האש לשריפת הספרים בברלין, כתבתי ב"הדואר" מאמר "שריפת
נשמה", שבו גם הזכרתי את ה"אוטו־דייִפה" בספרד ושריפת התלמוד ברחובות
פארין בימי לודוויג החסיד. ובעת שהנאצים הציתו את ספריית שטראשון בוויילנה
והספרייה על שם מאפו בקובנה קוננתי את קינת "שאלי שרופה באש"
ב"הדואר". שריפת הספרייה של פרידריך דוד מוקאטו בלונדון מפצצות הנאצים
בימי המלחמה, שריפת ספריות אחרות, החרמת ספרים וגזלת ספרים בידי
הנאצים, הביאה אותי למחשבה לכתוב ספר על ספריות שנכחדו ועל אלה
שניצלו (ספריית רוזנטאל באמשטרדאם וכיוצא בה) — מחשבה שלצערי לא
באה לידי מעשה.

ספריית בית המדרש לרבנים בניו-יורק ושאר הספריות באמריקה,
כהספרייה הלאומית והספריות הציבוריות ואוספי ספרים פרטיים בירושלים
ובישראל, היו נחמתנו בשנות האימה והשואה, כליון האומה ושריפת הספרים
ושוד הספרים. דברי ר' אושעיא: "צדקה עשה הקב"ה לישראל שפירון בתוך
האומות", התאימו גם לספרי ישראל. פיזור יצירות הרוח העברי בתפוצות הגולה,
הציל הרבה ספרים מכליון בימי שמד וגזירות, או מקרי שריפות ושיטפון
בידי שמים. אם נתגלגל טופס אחד מאיזה ספר שהוא לאיוו ספרייה שהיא, או

לידי אדם פרטי שידע לשמור על הספר, כבר לא נכחד זכרו ושם ושארית היה לו. היו אספנים שהיו שוקדים ועמלים להשיג ספרים נדירים ויקרי-מציאות, נדפסים וכתבי-יד, ומהם יחיד ומיוחד, אכסמפלר בודד שאין שני לו. לא דלגו על דפים אחדים, דפים בודדים קרועים בלי שער, ושער בלי דפים. אספנים אלה, שמהם היו גדולי תורה כר' דוד אופנהיים, רבה של פראג, ור' מתתיה שטראשון; תורניים כר' חיים מיכל; המשורר יוסף אלמנצי, והחוקר שזח"ה (הלברשטאם); עשירים כר' אליעזר רוזנטאל, ר' אברהם מרצבאכר, ועשירים מופלגים כר' משה אריה ליב פרידלאנד והבארון ר' דוד גינצבורג, שהיה גם תלמיד חכם גדול וחוקר מצויין.

הזכרתי רק אחדים מהם כי אספני הספרים בכל הדורות, הם וספריותיהם וגלגוליהן לספריות כלליות ולספריות פרטיות, או שנפזרו לכל רוח, הם נושא מיוחד לכמה מחקרים, ומאספני דורנו אזכיר את השופט מאיר סולצברגר בפילאדלפיה ואלקן אדלר בלונדון, כי אוספי-ספריהם הם חלק מספריית בית מדרש לרבנים השרופה.

כמה ספריות של האספנים שלנו הניחו יסוד לכמה וכמה מהספריות המהוללות בעולם. ספריית ר' דוד אופנהיים נמכרה לבודליאנה באוכספורד, של ר' חיים מיכל — לבריטיש מוזיאום בלונדון. על העברת ספריית מיכל מאשכנז לאנגליה הביע ר' אהרן יילינק את צערו בשורות ספורות יוצאות מן הלב, ב"אוצר הספרות" של גרצר (שנה א', חלק "אוצר החכמה", עמוד 64): "במכירת הביבליותיקה הגדולה אשר להימן (חיים) מיכאל בהאמבורג חסרון גדול באשכנז ואשר לא יוכל להימנות; כי הביבליותיקים הן המה כל אוצר יקר וחמדה גנוזה לחכמי לב".

זו היתה תלונה חרישית של חכם וסופר ועסקן תרבותי, אבל תלונות קשות נשמעו בעתונות העברית על פרידלאנד בעת שמסר את ספרייתו הגדולה מתנה ל"מוזיאום האסיאטי של האקדמיה למדעים" בפטרבורג, במקום להעבירה לירושלים, וחזנוביץ הלאומי וחובב ציון כבר חלם אז על הקמת בית נאמן לאוצרות הרוח שלנו בירושלים, ומסר את אוצר ספריו הגדול לידיהם הנאמנות של מייסדי "בית מדרש אברבנאל", הספרייה שנוסדה בשנת תרנ"ב לזכר דון יצחק אברבנאל, וכך נוסדה הספרייה הלאומית שלנו, כיום הספרייה הלאומית והאוניברסיטאית. פרידלאנד מסר את אוצר ספריו מתנה ל"מוזיאום האסיאטי" משום נקמה בחובבי ציון ולאומיים, אבל הרושם היה, ולא דווקא בין חובבי ציון ולאומיים, שמאסף הספרים הנדבן התעלל במעשהו זה בספרי ישראל — יצירת רוח עם ישראל. כך כתב הסופר המצויין י. ל. קצנלסון (בחתימת "אביזוהר") ספור מצויין "קבורת נשמות" — אליגוריה פיוטית שבו הגיב ברוך לירי על החרפה שהעלה פרידלאנד במתנתו זו ל"מוזיאום האסיאטי" על עם ישראל, שהוא פשוט התנקם ברוח ישראל, וגם מצבה הקים על ספרי ישראל, שעליה חרות: "פה נטמן רוח ישראל".

הסיפור נדפס ב"היקב" של ליאון רבינוביץ וקלע היטב אל המטרה. הקוראים עמדו היטב על רמזי קצנלסון בספרו, ולא נעלם גם מפרידלאנד

שקצנלסון הציג אותו לחרפה ולשנינה. ושמואל ווינר ברשמו את "היקב", ב"קהלת משה", רשימת הספרים ב"אספת פרידלאנד" זו, העיר: "כולל מאמרים שונים, ובהם: "קבורת נשמות", ספור המעשה לילדים מאת אביוהר (ד"ר י. ל. קצנלסון) על דבר אספת הספרים קהלת משה שהובאה במוזיאום האסיאטי של האקדמיה הקיסרית למדעים בפטרבורג, ולא נתפורה לכל רוח ככל האספות מספרי ישראל, הקודמות, והבאות אחריה". היתה בהערה זו משום הצטדקות לדורות יבוא. רשימת אות י' ב"קהלת משה" חוברת בימי ממשלת הצאר, אבל יצאה בשנת תרע"ח. גם פרידלאנד וגם בוקי בן יגלי כבר לא היו בחיים. הספרייה נשארה בנכר, שבוייה בידי הכולשביקים, ושמואל ווינר נמלט על נפשו ויצא בגולה, ונפטר בפאריז בודד וגלמוד. בנכר נשארה גם ספריית הבארון גינצבורג. למרות מאמצי הציונים לרכוש אותה ולתת לה תיקון בספרייה הלאומית בירושלים.

ב

חובבי-ספרים ויודעי-ספר לא חסרו באמריקה עוד בהגירות ראשונות בשנות החמישים והששים למאה שעברה. אבל אספנים — ביבליופילים — לא ניראו בארץ החדשה עד שנות השמונים. ידועים ביחוד: מאיר סולצברגר בפילאדלפיה ואדולף זוטרא בסאן-פראנציסקו. שניהם ילידי אשכנז, ושניהם עלו לדרגה רמה בעמדתם החברתית ותפסו משרות ממשלתיות. הראשון נתמנה שופט ואחרי-כך עלה למעלת ראש המשפט הגבוה בפילאדלפיה, והשני נבחר ראש עיריית סאן-פראנציסקו. סולצברגר היה תלמידו של ליסר ועוזרו בעריכת ה"אוכסידנט". אחרי מות ליסר המשיך בהוצאת העתון. הוא היה תלמיד חכם וחוקר, עסקן ציבורי ותרבותי, מוקיר רבנן ותומך בסופרים. היתה לו חולשה מיוחדת למשורר "התקווה" אימבר וקצב לו תמיכה שבועית לכל ימי חייו. סולצברגר לא היה עשיר כזוטרא, אבל הוציא הרבה כסף על קניית ספרים וכתבי-יד, שנרשמו בספר "אור מאיר", על-ידי אפרים דיינארד (ניו-יורק, תרנ"ז), וחלק חשוב מספרייתו, ספרי-דפוס וכתבי-יד, נתן מתנה לספריית בית מדרש לרבנים בניו-יורק, ובספרי אוסף-סולצברגר זה הונח יסוד לספרייה גדולה, חשובה ומפורסמת זו.

לא ידוע לי על ספריות עבריות באמריקה בשנות הששים ובראשית שנות השבעים. אם כי כבר נמצאו אז משכילים ותורניים, מחברים וסופרים, ואף נעשו נסיונות ליצירת עתונות עברית ואידית, נראה שלא הרגישו משכילים אלה צורך בספרייה. רק בראשית שנות השמונים אנו מוצאים ב"המגיד" ידיעה על קיומה של ספרייה עברית שנוסדה בשנת תרל"ז ליד ההיכל הריפורמי "עמנואל" בנ. י. באותו זמן כיהן גוסטב גוטהייל מטיף באותו היכל, והוא ייסד "בית מדרש לתורה ולעבודה" — כפי שנאמר ב"המגיד" להכנת תלמידים לבתי מדרש לרבנים. ארנולד ב. אהרליך (בעל "מקרא כפשוטו") שהיה תלמיד בבית מדרש זה (יחד אתו למדו גם דוב דראכמאן ואדם רוזנברג) מסר במאמרו "משא עיר ואם בארץ החדשה", שנכתב בתרל"ט, ונדפס בהמשכים אחדים ב"המגיד" לשנת תר"מ, כמה פרטים על בית מדרש זה ועל חברה בשם "יהודיה",

שגוטהייל וחבריו ייסדו להרצאות מדעיות. בהמשך האחרון של מאמרו זה («המגיד» שנה כ"ד, גליון 14; כ"ח ניסן, תר"מ), יספר אהרליך: «בני החברה נאספים מדי האספסם בבית אוצר הספרים לעדת עמנואל אשר עשה עמנו אות לטובה בדבר הזה וגם הגדילה חסדה האחרון מן הראשון בפתחה לנו את אוצרה הטוב, ועל פיה רשות נתונה לנו לקרות בספריו ולקחת מהם אל ביתנו לעת הצורך. חבר אני גם לבני החברה הזאת, והם הקימוני למשגית על הספרים ולהיות המוציא והמביא. גם הכינותי להם רשימה, וראו זה מצאתי בהם כתבי יד להגאון יעבץ ז"ל, אשר רובם לא נודעו כי אם בשמם ויש אשר לא נודעו כל עיקר». חשיבות לידיעה זו לתולדות הספריות היהודיות בניו-יורק, וגם על מציאות כתבי-יד של ר' יעקב עמדין, לא סיפר אהרליך איך נתגלגלו כתבי-יד של ר"י עמדין להיכל הריפורמי, ומדבריו נראה כי גוטהייל ופרנסי «עמנואל» לא ידעו כלל על מציאות כתבי יד אלה, ואגב עריכת רשימת הספרים נתקל בהם, ובשמחה יבשר על גילויים: «וראו זה מצאתי». אם ספרייה זו היא הראשונה בניו-יורק, הרי הוא אהרליך הספרן הראשון בספריות ניו-יורק. בכל אופן, לא היתה ספרייה זו ציבורית-עממית, פתוחה לקהל הרחב כי אם לחוג מצומצם. בית-המדורש, כחברה «יהודית» והספרייה לא התקיימו זמן רב. שנים רבות היו הספרים וכתבי-יד מונחים כקרן-זווית, או במרתף ההיכל, עד שנמסרו למכללת קולומביה.

באותה שנה שהובאה ב«המגיד» הידיעה על «אוצר הספרים» בהיכל «עמנואל» נפתחה בניו-יורק הספרייה העברית של אגודת «שוחרי שפת עבר», שנוסדה בשנת תר"מ על-ידי משכילי ניו-יורק — האגודה העברית הראשונה באמריקה שבה נאמו והירצו בעברית. האגודה גם הוציאה את «המאסף בארץ החדשה», שנועד להיות רבעון, אבל בטלה האגודה ונפסקה הוצאת «המאסף בארץ החדשה».

בראשית שנות התשעים ניסו חובבי ציון ומשכילי ניו-יורק לקיים ספרייה, שנוסדה בשנת תרנ"ב, בשם «בית עקד ספרים בניו-יורק», במטרה «ללמוד ולהרחיב ידיעת קורות עם ישראל וספרותו ואהבת ארצנו הקדושה» — הספרייה הצינית הראשונה אבל לא החזיקה מעמד.

מהספריות העבריות השונות בניו-יורק שהתקיימו מאמצע שנות התשעים עד העשור הראשון של מאת העשרים, יש לציין ביחוד את ספריית אגודת «מפיצי שפת עבר», שנוסדה בשנת תרס"ב והתקיימה כעשר שנים, וחזויות רבות לה בהרחבת הדיבור העברי, הפצת הספרות העברית והתפתחות התנועה העברית באמריקה בכלל. ספריית «מפיצי שפת עבר» לא היתה רבת-כמות. היא הכילה בעיקר ספרים מהספרות העברית החדשה-החדשה. בשיקאגו יסדה חברת «דורשי ספרות עברית», שנוסדה בשנת תרמ"ח, לשם הרחבת «דעת שפת עבר וספרותה» בין יהודי אמריקה בכלל, ויהודי שיקאגו בפרט, בית-מקרא וספרייה שהכילה למעלה מאלף ספרים עבריים. אגודה זו גם הוציאה ירחון «קרן אור» שיצאו ממנו שתי חוברות בעריכת ליאון זולוטקוף. בפילאדלפיה התקיימה עוד בראשית שנות השמונים ספרייה הגונה של ספרים עבריים (רובם תורגמים

וליתורגיה) וספרי יודאיקה באנגלית ובגרמנית — ספרייתו הפרטית של ר' יצחק ליסר שנמסרה לידי «חברת החינוך העברי» בפילאדלפיה, על הספרים מעזבונו של ליסר נוספו עוד כמה כרכים. הספרן היה כורש אדלר, והוא גם חיבר את הקאטאלוג של הספרייה, שיצא בשנת 1883 בפילאדלפיה. ספריות כאלו היו גם בבאלטימור, בוסטון ורוטשסטר, ובערים אחרות. רוטשסטר היתה בימים ההם עיר ראדיקאלית, קן לאנארכיסטים וסוציאליסטים, וגם המשכילים העבריים נסחפו בזרמים אלו. היה להם, למשכילים אלה קלוב וספרייה על שם חיים זליג סלוננימסקי. בעתונים העבריים מאותו זמן אנו מוצאים ידיעות על קלוב זה וגם פניות למחברים ומו"ל עתונים לשלוח ספרים ועתונים לקלוב. מחברי קלוב זה היו גם י. מ. הנשל, גיסו של דוד פרישמאן, ויעקב הוכשטיק, גיסה של אימה גולדמאן האנארכיסטית, ושניהם סופרים עבריים.

באמצע שנות התשעים הורגש צורך לייסוד ספרייה מרכזית, ציבורית-עממית בניו-יורק¹). במידה ידועה כבר היתה אז ניו-יורק מרכז ספרותי ומדעי. נמצאו חבר סופרים, חכמים וחוקרים כותבי עברית, אידיית ואנגלית, שלצורך עבודתם היו זקוקים לספרייה בעלת ממדים רחבים. «בית עקד ספרים» ו«אוצר ספרים», כפי שקראו אז לספרייה, אוצר ספרים ממש בכל מקצועות היהדות. העתונות העברית, האידיית והאנגלו-ישראלית הלכה והתפתחה. ליד דברי מליצה וחקירות בטלניות פוגשים גם מחקרים בחכמת ישראל כתובים בידי מומחים, ומאמר ספרותי ומדעי כתוב בידי סופר בעל כשרון ובעל ידיעות. היו גם משכילים יציבים ושוה עתה הגיעו מ«עבר לים», וצעירים תלמידי מכללות ובית המדרש לרבנים, שהקריאה בספר עברי ובעתון עברי היה צורך נפשי להם. עתונים לקריאה מצאו ב«אדיוקיישאנאל אליאנס» ברחוב איסט-ברודוויי. היו מבקרים גם את ספריית אסטור, ספרייה כללית, שנמצאו בה כמה ספרים עבריים ואידיים מפוזרים ולא מכוונסים במקום אחד, והמפקח עליהם א. ז. פריידוס, ששירת בספרייה זו כעוזר לספרנים, הוא נמנה על חוג המשכילים בניו-יורק, והיו מחברים וסופרים שוחרים את הספרייה לשם עבודתם הספרותית והמדעית, ופריידוס מספק להם חומר ועוזר להם בידיעותיו.

באמצע שנות התשעים גמל רעיון יסוד ספרייה ציבורית בניו-יורק וגם נתגשם. ספריית אסטור התאחדה עם ספריית לינקס למדעי הרוח, ובכספי קרן הקיימת של טילדן, זה שבשנות השבעים היה מעמד לנשיא ארצות הברית, בתמיכת נדיבים, הממשלה ועיריית ניו-יורק, נוסדה הספרייה הציבורית, שבראשיתה היתה מקומה ברחוב לאפייט, ומשם עברה לרחוב ארבעים ושנים והשדרה החמישית בבנין הנהדר שניבנה לשם הספרייה והיא שוכנת בו עד היום הזה.

ג

בראשית פתיחתה כבר נעשתה המחלקה היהודית מרכז תרבותי וספרותי — בית קריאה ובית יוצר לספרות וחכמת ישראל. ספרייה ציבורית לקהל הרחב ובית ועד לחכמים וסופרים, משכילים מהסוג הישן ואינטלגנטים צעירים, רבנים ומחברים תורניים, מורים ותלמידים. ספרייה עברית ואידיית ויהודית כללית — ספרי יודאיקה בכל הלשונות. וצביונה זה לא שונה עד היום הזה. ושחק לה

מזלה של ספרייה (או מחלקה יהודית) זו שלמנהלה נתמנה א. ז. פריידוס, זה שבאמת השתדל בייסוד המחלקה היהודית, והוא השתקן בטבעו, והרבה הלצות ושנינות התהלכו על שתקנותו זו — פולקלור ממש; זה שלא היה איש דברים מעולם ולא ידע את דרכי התעמולה, ידע לשכנע את הנהלת הספרייה בצורך בייסוד המחלקה היהודית, וכך הצליח להשפיע על יעקב שיף לנדב את הכסף לרכישת ספריית ליאון מאנדלשטאם שנפטר בסוף שנות השמונים בפטרבורג, מאבות ההשכלה ברוסיה, מחבר מלונים ומתרגם התנ"ך לרוסית — אוסף ספרים ראשון שנקנה בעד המחלקה היהודית, שהכיל אלפים ספרים בעברית, רוסית וגרמנית במקצועות שונים, ובהם גם הונח היסוד למחלקה היהודית. בשנת תרס"א כבר מנתה הספרייה שבעת אלפים ספרים בעברית, אידית וביודאיקא, ועוד עשרת אלפים דולאר תרם שיף לקניית ספרים חדשים.

פריידוס היה ספרן בחסד וסדרן למופת. היתה לו גטייה לספרנות ואהב את המקצוע הזה, וגם למד את תורת הספרנות והשתלם בה. היתה לו שיטה במיון ספרים לפי מקצועותיהם ובעריכת רשימת ספרים. אידיאליסטן, חובב הספר ומאוהב בספרות העברית, התאים מאד למשרה זו.

א. ז. פריידוס היה יליד ריגא. בנעוריו טולטל לפאריז, כשלוש או ארבע שנים גר שם, ונמצא בסביבת סופרים עבריים, זקנים וצעירים, תושבי פאריז, או שבאו להשתלם בלימודים בבירת צרפת. הוא התאבק בעפר שניאור זק"ש, רי"מ רבינוביץ ומשה שוואב; הכיר לדעת את לאזאר לוי-בינג ואת ניסן דאברוסקי, והתהלך עם ליאון רבינוביץ ואהרן קאמינקא. גם היה שולח מכתבים מפאריז ל"המליץ", שהכילו ברובם ידיעות מחיי היהודים בפאריז, כתובים בלי ברק ספרותי, אבל היה בהם לפעמים חידודי "לשון נופל על לשון". בכתבו למשל, על היהודים מוכרי אגוזים קלויים ברחובות פאריז, פרנסה שהחזיקו בה המהגרים, תיבל את דבריו בשם האידי לאגוזים "ניסלאך", שיש בו מצלצול "ונסלח", וכתב: "וניסלאך לכל עדת בני ישראל" — חידוד שנ. ש. ליבוביטש עמד עליו והזכירו בספרו "השומע יצחק". בפאריז עברה עליו גם רוח חלוציות ועלה לארץ-ישראל וכחצי שנה עבד בזכרון יעקב.

פריידוס בא לניו-יורק בראשית שנות התשעים, ובראשית בואו עסק כאן בהוראה עברית וגם פירסם מאמרים בעתונים עבריים ואידיים שהופיעו בימים ההם. אבל את יעודו ראה בספרנות, וכשנפתחה המחלקה היהודית ראה בה את מטרתו בחיים והתמסר לה בכל מאדו לשכללה, להגדילה ולהרחיבה. היו במחלקה זו הרבה ספרים יקרי-מציאות, אבל לא בספרים כאלה שהם עניין למומחים, ראה פריידוס את חשיבות הספרייה, כאדריכל של המחלקה היהודית רצה שהיא תהיה בעיקר ספרייה ציבורית, דאג ביחוד להכניס ספרים חדשים מהספרות העברית החדשה ולהעשיר את מחלקת הפריודיקה — עתונים עבריים ואידיים, עתונים ישראליים, קבצים, ומאספים לחכמת ישראל בכל הלשונות; ספרי שאלות ותשובות, פילוסופיה דתית ומוסר, חסידות וקבלה, פיוט ושירה, השכלה וכו', וכו'. כשש שנים אחרי היווסד המחלקה כתב ב. צ. איינשטאדט בתולדות פריידוס (חכמי ישראל באמריקה).

בני-יורק, תרס"ג): "מני אז ועד עתה עתותיו נתונות לשכלול המחלקה הזאת אשר כבר תכיל כחמשה עשר אלף ספרים שונים; וכבר עלתה בידו לעשות את אוצר-הספרים שהוא ממונה עליו לתלפיות שכל חכמי ישראל בני-יורק פונים אליו".

שלוש שנים לפני זה כתב מ. ז. רייזין²: "מר פריידוס משגיח המחלקה הזאת — — — הוא רוח החיה במחלקה הזאת, ובאהבתו הגדולה לספרותנו העברית ולקנינים הרוחניים של עמנו הוא מקדיש את כל כחותיו להגדיל ולהרחיב את המחלקה ולהרבות תועלתה עד הגבול האפשרי על ידי סדר ביבליוגרפי מיוחד אשר המציא לתכלית זו". וכן אמר: "המחלקה הזאת היא בית ועד לחכמים ומשכילים העברים" שבקהילה הגדולה הזאת. ובאמת יש בכח מחלקה עברית כזאת לחנך חוקרים וחכמים בישראל. המשגיח, מר פריידוס, ידוע לכל המשכילים והסופרים העברים בני-יורק כ"ביבליוטיקה חיה" היודע הכל בנוגע לספרים ומחברים. והיה האיש אשר יאבה לעסוק באיזה מקצוע ולכתוב על איזה נושא, ופנה אל ה' פריידוס והוא ימציא לידו את כל הספרים הנחוצים לו". בעת שנפתחה המחלקה היהודית ניגש איזידור זינגר להוצאת האנציקלופדיה היהודית באנגלית, והוא ועוזריו בעריכה וכותבי הערכים במקצועות השונים, מצאו תועלת רבה בספרייה זו ועזר רב במנהלה פריידוס. הוא היה המשביר, כפי שהמליצו עליו, שסיפק לכולם, את החומר. ועזרה זו קיבלו ממנו סופרי "אוצר ישראל" של איזונשטיין. זכרו לו עורכי האנציקלופדיה את חסדו זה עמהם, והזכירו אותו לטובה כמה מחברים וסופרים. אני מביא את דברי אחד מהם, הוא ר' חיים הירשנזון, שיש בהם לא רק משום הכרת טובה ותודה בלבד, כי-אם מעידים על התענינותו של פריידוס הספרן בעבודות ספרות ומחקר, ונכונותו לעזור למחבר בידיעות ובעצות. ואלה הם דברי ר' חיים הירשנזון בסיום ספרו "ימים מקדם", על הכרונולוגיה הביבלית (ירושלים, תרס"ח): "על המוגמר" עמוד 18): "אך חזקו עלי לטובה דברי ידידי החכם הנעלה הלוקח ענין (אינטריסי) בכל פעולה ספרותית, הביבליוגראף האדון א' פריידוס נ"י, מנהל המחלקה העברית של הפובליק לייבררי הכללית בנו יארק, אשר יעצני מאז לעשות הלוח הזה למען תראו לעין הדברים אשר נתחדשו בזה, ונוכחתי כי הצדק אתו". הוא הוציא מוניטין לספרייה גם מעבר לים. ובריינין, שבהתיישבו בני-יורק, היה מבקר תמיד בספרייה, בהיותו עוד באירופה הפליג בשבח פריידוס והספרייה באחד מפיליטוניו ב"הצופה" הורשאי.

פריידוס היה בקי בספרות, חי בה ונשם את אוירה. צנא מלא ספרי ו"אנציקלופדיה מהלכת", היה שש לשמש את מבקרי הספרייה ולעזור בידיעותיו לכל מחבר וסופר. ועוד יותר: היה מתרעם אם לא פנו אליו. היה רגיל לחקור את הסופר על הנושא שהוא אומר לכתוב או עומד מאחוריו בשעת כתיבה, מציץ רגע לתוך הגליון הכתוב, נעלם ושב וחבילות ספרים בידו, מזיע ונושם בכבידות (הוא היה שמנמן וסובל מקצרת), ומניחם על השולחן לעיני הכותב כדי שישתמש בהם. אז לא היו דורשים ממבקרי הספרייה לרשום על פתק את שם הספר ושם מחברו וציון המקצוע, ופריידוס היה ממציא את הספרים בלי גם

לעיין בקאטאלוג (ובימיו אמנם היה הקאטאלוג בספרייה במצב מרושל). כמעט שלא היו לו עוזרים. בעצמו היה מביא את הספרים לדורשיהם ומשרת אותם. היה גלמוד ובודד, ללא אשה ומשפחה, והספרייה היתה כל ענינו בחיים. לא רבה היתה משכורתו, וכשחפצו להוסיף על שכרו, סירב לקבל, וביקש שבכסף זה יקנו ספרים חדשים בשביל הספרייה.

בעת שהמחלקה היהודית של הספרייה הציבורית, התחילה לפעול היתה היחידה בניו־יורק. היו עוד שתי ספריות עבריות חשובות ורבות-ערך, אחת — זו שבמכללת קולומביה, שיסודה בספרים העבריים, כתבי-היד וספרי-דפוס ראשונים, נדבת היכל "עמנואל" (כאמור למעלה, והשניה — ספריית "היברו יוניון קולג'" — בית המדרש לרבנים הריפורמי בסינסינאטי, שהיתה עשירה בספרים עבריים במקצועות שונים, ומהם יקרי-מציאות, פריודיקה ויודאיקה, אבל שתי הספריות הללו לא היו בשביל הקהל הרחב, וחוקרים לא ידעו להשתמש בהן ולהפיק מהן תועלת לעבודתם. על השניה כותב מ. ז. רייזין, שהיה אז תלמיד ב"היברו יוניון קולג'" (במאמרו "שפת עבר וספרותה באמריקה הנ"ל): "קהילת ישראל בסינסינאטי קטנה היא וחכמים עברים בה מעט מאד, עד כי חזיון יקר הוא לראות אנשים מן החוץ באים לשאוב איזו ידיעות מן הספרים שבבית הזה, ועל כן מוגבל בית האוצר הזה לתשמיש מורי הבית ותלמידיו. גם חסרון גדול מורגש בבית הזה, כי אין לו קאטאלוג טוב, אשר יתן היכולת לכל דורש למצוא בנקל את הספר הנחוץ לו". הוא הביע שחסרון זה יתוקן בקרוב, והחסרון נתמלא עתה, כשספרייה זו גדלה והתרחבה וגם היא היתה תלפיות לחכמים וחוקרים, בקאטאלוג הגדול בן ל"ב כרכים גדולים שהספרייה הוציאה בשכפול, ועומדת להוציא עוד כמה כרכים. בימים ההם, וספריית בית המדרש לרבנים בניו־יורק עוד היתה בחיתוליה, היתה המחלקה היהודית בהנהלת פריידוס, ספרייה עממית לקהל הרחב, ומרכז למשכילים, סופרים וחכמים.

בשנת תשכ"ז הבע"ל ימלאו חמישים שנה לקיום המחלקה היהודית. היא התפתחה, נשתכללה וגדלה בכמות ובאיכות. מספר ספריה הוא כיום כמאה ועשרה אלף. היא גם רכשה הרבה ספרים עתיקים ויקרי-מציאות, ובאוצרה גם ארבעים אינקונאבלים וכתבי-יד אחדים (יש לה אוסף גדול של עתונים עבריים, אידיים ולאדיניים, וספרות פריודית ישראלית בכל הלשונות, וכאלה שאינם נמצאים בספריות אחרות וגם סרטי מיקרופילם של ספרים ועתונים. היא ראשונה בזמן אבל לא במעלה כי ספריית בית המדרש לרבנים בניו־יורק (לפני השריפה) וספריית "היברו יוניון קולג'" (עולות עליה בכמות הספרים וכתבי-יד, ואין המחלקה היהודית) מקנאה בהן ומתיימרת להתחרות אתן. מנהליה (אברהם ברגר ודבורה שטיינגלאס) וחבר העוזרים ממשיכים את מסורת פריידוס ונאמנים ליעודה — ספרייה עממית לקהל הרחב ומרכז לתורה ולתעודה. המחלקה היהודית איננה גם "בת יחידה" היום, כי מלבדה נמצאות כיום בניו־יורק ספריות גדולות, עשירות ומלאות כל טוב (בית המדרש לרבנים, המכון היהודי הדתי מיסודו של סטיפן ווייז (מסונף כיום להיברו יוניון קולג'"

בסינסנאטי) ישיבה-אוניברסיטה, ייור"א והארכיון והספרייה הצינית, שאחרי המלחמה הורחבו גבולותיהן עוד יותר ונתעשרו בספרים מספריות ישראל באירופה שניצלו מידי הנאצים השודדים, וספריות אלו פתוחות לחוקרים וסופרים ולקהל הרחב. אולם אחוז מספר מבקרי ה"מחלקה היהודית" הוא יותר גדול מאשר ביתר הספריות. היא מפורסמת בעם כספרייה הציבורית, וגם מצבה הגיאוגרפי, זה שהיא נמצאת בטבור העיר ונוח וקל להגיע אליה, מכשיר אותה להיות ספרייה מרכזית לקהל הרחב, משכילים ופשוטי-עם, רבנים ותורניים, משתלמים ותלמידי אסכולות ומכללות, חוקרים וסופרים, שמהם עושים את עבודתם בספרייה זו בקביעות. גם שריפת הספרים בספריית בית מדרש לרבנים וסגירתה לפי שעה, הגדילה במידת-מה את מספר מבקרי הספרייה.

ד

ספריית בית מדרש לרבנים אם כי איננה ראשונה בזמן אבל ראשונה במעלה, וגם יחידה לא רק בספריות יהודיות באמריקה, כי אם בעולם כולו. וכמעט שאין שניה לה באוצרות הרוח שלנו שנאספו בה בעמל רב, בשקידה עצומה, באהבה ובמסירות-נפש ובהון עתק. מקומה בניו-יורק, אבל היתה — ונקווה שעוד תהיה — ספרייה מרכזית לחכמת ישראל ולספרות ישראל, ובית גנזים לנכסי הרוח וליצירות הגניוס היהודי בכל הדורות ובכל ארצות פזורינו. אם כי מקומה בניו-יורק היתה, כספרייה הלאומית בירושלים, בית נאמן לספרות ישראל, ושרפתה היא בכיה לדורות.

האסון הנורא של שריפת הספרייה קרה בשנת השמונים ליסוד בית המדרש לרבנים (או הסמינאר של שכטר, כפי שהיה נקרא בפי רבים). לא כאן המקום לספר את תולדותיו. עשיתי זאת ליובל החמשים של הסמינאר במאמר ב"הדואר". כאן אני מוסר פרטים אחדים בקשר עם הספרייה. הסמינאר אמנם נפתח בראשית שנת 1887, אבל אסיפת-היסוד חלה בראשית 1886, י"א שנה לקיומו של "היברו יוניון קולג'". הריפורמי. האורתודוכסיה בניו-יורק התנגדה לייסוד בית מדרש זה, שנועד להיות שמרני, אם כי למייסדיו לא היתה תכנית ברורה, וגם מתנגדיו לא הבחינו בין יהדות שמרנית ויהדות ריפורמית, והעתונות האידית האורתודוכסית בניו-יורק התקיפה אותו. המתונים שבמתנגדים הביעו שבכלל אין תועלת ליהדות בסמינאר זה ויסודו הוא רק פרי קנאת השמרנים בריפורמיים, שבית-מדרשם בסינסנאטי הגיע אז למרום. אולם המוסד הוקם. נבחר ועד-הנהלה ונערכה תכנית למודים, נתמנו מורים ונתקבלו תלמידים — מבני האורתודוכסיה. מייסד הבית ר' שבתאי מורייס נתמנה נשיא ה"פאקולטה" ומורה לתנ"ך. מורייס גם הניח יסוד לספרייה העשירה של המוסד בנדבו לסמינאר את אוצר-ספריו הגדול.

מקומו של בית המדרש היה בראשונה ברחוב י"ט, ואחר-כך עבר לשדירת לכסינגטון ומשם לרחוב 123 וברודוויי. ומשנת תרצ"א הוא שוכן בבנינו הנהדר ברחוב 122 וברודוויי.

לא עמד בית מדרש לרבנים זה על מדרגה רמה, וגם מצבו הכספי היה דחוק, אם כי עשירי ישראל בניו-יורק, ויעקב שיף בראשם, תמכו בו. בסוף

שנות התשעים חלה ירידה עצומה במוסד, ירידה רוחנית וירידה חמרית. היו לו קצת תלמידים, ומהם יודעי עברית וכותבי עברית, אבל לא היה לו חברי-מורים הגון. לסמינאר לא היתה שום השפעה ומציאותו כמעט שלא הורגשה. תקופה חדשה לסמינאר התחילה כשהוזמן ש. ז. שכטר, זה שנתפרסם בעולם המדעי בתגלית בן-סירא במקורו העברי ובספריו ומחקריו בחכמת ישראל, לעמוד בראש הסמינאר.

בשנת תרס"א בא שכטר לניו-יורק, ובשנה שלאחריה ניגש לארגן את הסמינאר מחדש, והפכו לאחד המוסדות החשובים ביותר ביהדות האמריקאית. על המורים הקודמים (דוב דראכמאן, יהושע א. יפה ויוסף מאיר אשר) נוספו לוי גינצבורג, ישראל פרידלנדר ואלכסנדר מארכס. זה האחרון נתמנה פרופיסור להיסטוריה, ספרן ומפקח על ספריית הסמינאר. שכטר עצמו נתמנה נשיא המוסד ופרופיסור לתיאולוגיה. עמהם מתחילים ימי פריחה, שיגשוג ועלייה לסמינאר וגם לספרייה שלו.

מארכס היה אז בעצם עלומיו ובעצם התפתחות כשרונותיו. מומחה להיסטוריה וכרונולוגיה ישראלית וגם הראה את כוחו הרב כביבליוגראף וחוקר תרבות ישראל. תלמידו של שטיינשניידר היה במקצוע הביבליוגרפיה. יוצא בעקבותיו והולך בדרכיו. ממנו למד את הדיוק המדעי ואת החריצות למצוא בגרעינים בודדים חומר לתולדות התרבות הישראלית; בעל ידיעות רבות במדע היהדות ובעל ידיעות כלליות, יליד אשכנז אבל ספג מרוח היהדות המזרחית, ועם זה בעל מידות, חדור אהבה לספר, וגם זיקה נפשית היתה לו לביבליופילים ואספני-ספרים למיניהם בכל הדורות, והוא עצמו — ביבליופיל ואספן שידוע את ערך הספר הנדיר ויקר-המציאות והדרכים להשיגו, היה בהעמדת מארכס לספרן ומפקח על הספרייה ברכה לא רק לסמינאר בלבד כ־אם לחכמת ישראל באמריקה בכלל, שעם פתיחת התקופה החדשה לבית המדרש לרבנים בארגונו מחדש, התחילה גם תקופת פריחה לחכמת ישראל באמריקה.

מצערה ודלה בכמות ובאיכות היתה ספריית הסמינאר בבוא מארכס לשמש בה כספרן. רק חמשה אלף כרכים ושלושה כתבי-יד נמצאו בה. ובעמלו, חריצותו ושקידתו, ובכשרונו — כן בכשרונו — העלה אותה למדרגת ספרייה עולמית. בשנת תש"ח, במלאת למארכס שבעים שנה, הוא כבר עמד לפרוש מעבודתו, הכילה הספרייה 245 אלף כרכים ושמונת אלפים כתבי-יד.

הוא היה לספריית הסמינאר מה שהיה פריידוס ל"מחלקה היהודית" בספרייה הציבורית בניו-יורק. שניהם יצרו יש מאין ושניהם היו אדריכלים מצויינים לבנין ספריות, יותר נכון: מקדשי-תרבות והיכלי-פאר לאוצרות הרוח שלנו. שניהם היו ספרנים אידיאליים ואידיאליסטים, ספרנים למופת. במארכס הספרן היו מסגולותיו של פריידוס, אבל הוא עלה עליו בידיעותיו הביבליוגרפיות, והשקפתו על מהות הספרייה ותפקידה היא יותר רחבה מזו של פריידוס. בעת שפריידוס, המשכיל העממי, רצה שה"מחלקה היהודית" תמלא תפקיד של מוסד חינוכי לעם ומקור אינפורמציה לסופרים¹⁾, שם מארכס לו למטרה לאסוף את כל אוצרות הרוח העברי ואת נידחי הספרות הישראלית למקום אחד,

שהתלמיד־חכם והחוקר העברי ימצא בו את מבוקשו ויוכל להמשיך בטוהית היצירה של המדע העברי. הוא נתן אל לבו גם לרכישת כתבי־יד בשביל הספרייה. בחושו ההיסטורי הרגיש, שגווילי כתבי־היד שבספרייה, שרבים מהם הם בבחינת „אוד מוצל מאש“, עשויים לחולל מהפכה בחקר ההיסטוריה הישראלית. בזכות ידיעותיו הביבליוגרפיות העצומות עלה בידו להעשיר את הספרייה בכתבי־יד בעלי ערך רב, מהם יחידים בעולם.

כתבי־היד הישרו על הלל בבלי ז"ל לשיר את שירו „בין כתבי יד עתיקים“:

במרומי בנין בודד על שפת ההודסון,
במסגרות ארונות־זכוכית מפוארים,
ראיתי כתבי־יד עתיקים, רובד על גב רובד,
גוילי־קדומים גנחים, פליטי־גולה שבויים,
מנומרים באותיות עבריות עדינות
מרובות דמות וצבע.

מה רב החייל המסתתר פה בחביון־גוילים,
פה כהני התורה משוטטים בנתיבות תלמוד
ורוקמים איש איש חוטו בפרוכת־ההלכה...

ר' אלכסנדר מארכס ריכו בספרייה אוצרות כתבי־יד מהגניזה וכתבי־יד מדורות שונים ומענינים שונים, כרכי ספרים בעלי תבנית גדולה וספרים קטנים, ספרים שלמים וחסרים, חוברות קטנות וקונטרסים דקים, עלים בודדים, גווילים חדוכי אש ושורות בודדות על חתיכת נייר; צבר ואסף ספרים לאלפים ורכש קבוצות־ספרים שנמכרו במקרה או במכירה־פומבית, ואוספי ספרים של חכמים, חוקרים וסופרים ושל אספני־ספרים, שנדבו את אוצרותיהם לספרייה, או שמכרו אותם במחיר רב. ובוזה הראה מארכס תמיד חריצות רבה גם ברכישת הספרים וגם להשפיע על נדיבים לתרום את הכסף לקניית הספרים. בעמלו, שקידתו וחריצותו, ובעיקר במסירותו התפתחה הספרייה, ולא לאט־לאט, כי־אם בזריזות ובטימפור מהיר־לא־ישוער. לפני מלחמת עולם א' כבר נמצאו בספרייה כמה אוספי־ספרים, ובכללם גם אוסף שטיינשניידר, אבל אז עמדה בראשית דרכה לעלייתה, ולא יכלה להידמות אל הספריות אשר בבתי המדרש לרבנים בברלין ובווינה. אם ה„סמינאר של שכטר“ היה מפורסם ברחוב היהודי באמריקה, וגם זה בזכות נשיאו שכטר, לא היתה מציאות הספרייה ידועה לרבים, וגם חוקרים ואנשי מדע לא הירבו להשתמש בה, אם כי אז כבר הכילה הספרייה הרבה ספרים יקרי־מציאות, קונטרסים נדירים ותעודות, עתונים בלתי ידועים, ספרי־תקנות בעלי ערך לתולדות ישראל ותרבותו, וכתבי־יד רבים, שמארכס וחבריו בבית מדרש לרבנים אמנם השתמשו בהם לחקירות והערות ביבליוגרפיות, טכסטים של כתבי־יד וכו'. בזכות מארכס יצאו במידה ידועה מוניטין לספרייה באירופה ובארץ־ישראל, כי בכמה ספרים יזכירו אותו המחברים לטובה על עזרתו להם. כך הביא ריימ טולידאנו, בסוף ספרו „גן המערב“ (ירושלים, תרע"א), הערות ששלח אליו מארכס, אחרי הדפסת הספר, שבהן יזכיר כתב יד של „פי' מסי' דצניעותא

של הרח"ו שקיבל ממנו ר' יוסף טבול בצפת" שנמצא בספריית בית המדרש לרבנים. גם העתיק מארכס בעבורו שני מכתבים הנוגעים לתולדות היהודים במארוקו שנמצאים בוותיקן, והעתק מהם שעשה יאפ"ו בעד שזח"ה, נמצאים בספרייה. וכן הביא ר"ש רוזאניס בסוף "דברי ימי ישראל בתוגרמה", חלק א', הוסיאטין, תרס"ח), "מילואים לרשימת הספרים שנדפסו בתוגרמה עד שנת ר"פ מאת הרב החכם הגדול, החוקר המצויין, המפור' מו"ה אלכסנדר ד"ר מארכס נ"י, מניו-יורק". לספר אחד "הנהגת הדבר", העיר: "נמצא גם באוצרינו". וכן הוסיף לרשימת ספרים אחרים: "ג' ספרים אלו נמצאים באוצרינו". אוצר ולא בית עקד ספרים או ביבליותריקה, כפי שקראו אז לספרייה.)

עלייתה של הספרייה חלה אחרי מלחמת עולם א'. בראשית שנות העשרים כבר יצאו לה מוניטין כאחת הספריות היותר גדולות ומפורסמות לתהילה בין חכמי ישראל באוצר הספרים הגדול שלה ובכתבי היד הרבים שנאספו בגנויה — "גנזי שכטר", כפי שנקראו כמה כרכי ספרים שיצאו על-ידי בית המדרש לרבנים. לשיאה הגיעה הספרייה בעת שרכשה את האוסף הגדול של אלקן אדלר בלונדון, מגדולי אספני הדור, והוא עצמו עוסק בביליוגרפיה ובחקירת תרבות ישראל; תייר ונוסע, שכתב על תיירים ונוסעים יהודים; ביקר את ארץ-ישראל ואת ארצות המזרח, ובכל מקום בואו חקר ודרש ובלש אחרי ספרים עתיקים וכתבי-יד, קנה ספרים ורכש מציאות ממש, כי הספרים והקונטרסים שהשיג היו יקרי-מציאות וכסף-מזוהרם לא רב היה. זה היה אוצר ספרים גדול, שהכיל אלפי-אלפי כרכים של ספרי-דפוס וכתבי-יד, תעודות ואגרות, שמספרייה פרטית בלונדון, הפכה ספרייה ציבורית, והעשירה את יהדות אמריקה עושר רב. באוסף זה נמצאו גם כמה ספרים ועתונים אידיים, שחוקרי לשון אידית וספרותה מצאו בהם ענין רב. היה באוסף זה גם השבועון האידי "צייטונג" שיצא בראשית שנות המהפכה בצרפת על-ידי ר' אברהם שפיארא במיץ, שכמעט טופס אחד היה ידוע ממנו, זה הטופס שנמצא בידי כרמולי והוא תיאר אותו בעתונו "Revue Orientale" שהוציא בשנות הארבעים בברוסל, ואולי הוא אותו הטופס שהיה בידי אדלר. בזכות מציאות ה"צייטונג" בספריית בית המדרש לרבנים כתב יעקב שאצקי מונוגרפיה גדולה עליו, גם אנכי הקדשתי לו סעיפים במאמרי "ראשית העתונות האידית" שנדפס ב"הדואר". ואם גם ה"צייטונג" נכחד בשריפה זו, נשאר לו זכר במאמרים אלה.

מלבד אוסף אלקן אדלר היו לספרייה כמה אוספי ספרים מקודם, נדבת בעליהם, או שנקנו מבעליהם בחייהם או מיורשיהם. אוסף הספרים הראשון מקנת בית המדרש לרבנים היה של דוד קאסל, ההיסטוריון ומתרגם הכוזרי לגרמנית, שהיה מורה ב"בית הספר הגבוה למדע היהדות" בברלין. הוא נפטר בשנת תרנ"ג בברלין, והאוסף שהכיל כשלושה אלף ספרים, הועבר בשנת פטירתו לניו-יורק. אוסף קאסל, כספרים שנדב מוראייס, הניחו יסוד לספרייה בראשית שנות ה-90. הספרים וכתבי-היד מאוסף סולצברגר וחלק מאוסף האלברשטאם, הוא הביבליופיל והביבליוגראף המפורסם שזח"ה, הגדילו את כמות הספרייה ואיכותה.

אוסף שטיינשניידר הוסיף חשיבות לספרייה. הוא נקנה משטיינשניידר בשנת תרנ"ו, בכסף שתרם לזה יעקב שיף, בתנאי שרק אחרי מות בעלו יועבר אל הספרייה. אחרי מות שטיינשניידר בשנת תרס"ו, הובא האוסף אל הספרייה ונפתנה לו מקום מיוחד. ספריית שטיינשניידר לא היתה רבת כמות, כי הכילה רק ארבעה אלף וחמש מאות ספרים, 1500 בעברית ושלשה אלף יודאיקא ושלשים כתיב"ד. אבל היתה רבת-איכות — ספרי ביבליוגרפיה וחקר מדע היהדות, כרכי מאספים ועתונים בלתי-מצויים, ועל כל הספרים חופף כבוד גאון הביבליוגרפיה הישראלית, כי בהם השתמש לעבודתו ועל רובם רשומים הערות, השלמות ותיקונים כתובים בעצם ידו. משום ההערות נהוגו בספרים אלה דין כתיב"ד, ולא הושאלו ולא הוצאו מכתלי הספרייה. עם ספריית שטיינשניידר הועבר אל הספרייה גם ארכיונו העשיר — חליפות המכתבים של חכמי ישראל עמו שהם בעלי-ערך-מדעי רב.

הספרייה היתה מפעל חייו של ר' אלכסנדר מארכס. הוא הרים את ערכה למדרגת מרכז תרבות עולמי ועשה אותה לתלפיות שעיני כל חוקר וסופר מדעי נשואות אליה וניזונים ממנה. כתבתי פעם במאמר ב"הדואר" ליובל השבעים שלו: "בלי האוצרות שנאספו ונצברו במשך השנים שמארכס עומד בראש הספרייה לא היה ישראל דוידון ניגש לחבר את "אוצר השירה והפיוט" שלה, וביאליק לא היה יכול לקבץ את נידחי שירי רשב"ג, ראב"ע ופייטנים אחרים מימי הבינים. בכתבי היד הרפואיים שבספרייה השתמש בן-יהודה בחיבור מלונג, וכמוהו מאות חכמים וחוקרים אחרים, כל אחד במקצוע שלו".

הערות:

- 1) ב"פתח דבר" — מגמת "גר המערבי", ומטרת "חברה מפיצי ספרות ישראל" שהוציאה את הירחון — שנכתב בידי ר' אברהם חיים רוזנברג, ונדפס בחוברת הראשונה של "גר המערבי" (תרנ"ה), נאמר: "לייסד פה בעיר ניו-יורק בית עקד גדול לספרות ישראל. לבית הזה יאוספו ויקבצו ספרים רבים מספרת ישראל בכל לשון שהם כתובים, למען תהיה לאל יד החכמים, אשר יקדישו זמנם ועתם לענות באיזה ענין מספרתנו למצוא את אשר יבקשו".
- 2) בסוף מאמרו "שפת עבר וספרותה באמריקה", "השלח" כרך ח', חוברת י' (טבת, תרס"ב), עמוד 552 (המאמר נכתב בתרס"א).
- 3) כה יכתוב יחזקאל לחיט ברשימה "המחברים", במחברתו "צללים" (תרס"ט מ"הלאם", ניו-יורק, תרס"ז), עמוד 10: "... משם שמתי פעמי לרחוב לאפייט ואכנס להביבליוטיקה הגדולה, המלאה כמעט תמיד משכילים, הבאים לתוכה לקבל מזון רוחני מאת "אזף המזכיר" ואשהה שם כשעה"...
- 4) כתיב"ד אלה, כשאר כתיב"ד היד והספרים שנמצאו בספרייה זו, ושנמסרו בסוף שנות השמונים למכללת קולומביה, הם מספריית יוסף אלנבי, שהיכל "עמנואל" קנה בראשית שנות השבעים, לשם ייסוד ספרייה יהודית-צבורית בניו-יורק.
- 5) על מחזור כתיב"ד מן המאה הי"ד שהיה בידי שד"ל, מחזור רומא, דפוס בולוניא, ש"א, מחזור אויגנשבורג, רצ"ו, והגדה של פסח מצוירתה, כתיב"ד משנת תצ"א, מעשה ידי הסופר ר' יעקב ב"ר יהודה ליב שמש בהמבורג, שנמצאים ב"מחלקה היהודית", כתבתי ב"בצרון" וב"חרות".
- 6) עתונאים וספרים-מקצועיים, כלומר, כתבים בעתונים יהודיים וכלליים, יהודיים וגם לא-יהודיים, הרבו להשתמש ב"מחלקה היהודית". פריידוס היה לכמה מהם מורה-דרך בעניני יהדות. גם כיום פונים סופרי עתונים כלליים אל ה"מחלקה היהודית" לאינפורמציה.
- 7) "אדרת השנים", עמוד קי"ב.
- 8) המלה ספרייה, שלפי דעתי חידש אותה פינס, ובן-יהודה היה משתמש בה, עדיין לא נתקבלה בימים ההם.

והמשיח...

(סיפור)

מאת צבי עבו

הרבה שמעתי מספרים על רוחות, אך מעולם לא עלה על דעתי שאי־פעם אפגוש ברוח. למעשה מאז ומתמיד התייחסתי בביטול לכל אותם סיפורי בדים, אשר פרט לדמיון פרוץ אין בהם ולא כלום. אך, באותו ערב, בבית־הקברות הענק אשר בעירנו הקטנה, התחלתי לחשוב אחרת. האמת היא שספק רב עמדי אם מסוגל הייתי לחשוב אז בכלל, לנוכח הפחד הרב שהקפיא אותי לפתע. צעיר לימים הייתי, וטרם מלאו לי שבע־עשרה שנה. עומד הייתי על גבעה וצופה על אלפי המצבות המזדקפות, והירח אשר שפך אורו החיוור, עוד הוסיף משנה־עומק לאווירת המסתורין האופפת את המקום הזה. החזקתי בידי רובה ושומה היה עלי לפקוח עינים לעבר הקברים משום שהאויב עלול היה להופיע משם בכל רגע. באותם ימים מצוים היינו במתח רב עם שכנינו הערביים, ולא היה דבר קל יותר לאויב מאשר להיכנס דרך מקום זה.

היתה זו שעת לילה מאוחרת וכה עייף הייתי עד שישבתי על אחת האבנים והחיליתי מנמנם. פתאום, כמתוך חלום רחוק, דומה היה לי שהבחנתי בדמות ניצבת ליד אחת המצבות הקרובות. שפשתי עיני, «מה זאת? היתכן?» מה מוזר! דמות לבנה עמדה ללא נייע ליד קברו של האר"י — האיש הקדוש הקבור בבית־קברות זה. הפניתי ראשי לצדדים — «לא יתכן!» חשבתי, «תעתוע דמיון ותו לא!» אך העין שבה ונמשכה לאותו מקום. פחד רב תקפני, ואם כי בטוח הייתי שאין זה אלא משחק צללים ואורות, צפו ועלו במוחי סיפורים ששמעתי מימי הילדות על רוחות תועות המשוטטות בבית־הקברות, «ושמא דמות זו אינה אלא חפץ שמאן־דהוא הניח באקראי מבעוד יום? ואולי אויב הוא זה המנסה בדרך זו להערים עלינו?»

מחשבות אלה ואחרות התרוצצו במוחי, והיה זה אך טבעי שרציתי להזעיק אדם נוסף ולגלות יחד טיבה של דמות זו. אולם עלה בי החשש שמא אהיה לצחוק בעיני כל אנשי העיר אם יתגלה שאין הדמות אלא דמיון־תעתועים. לאחר רגעים מספר גמלה בי ההחלטה לרדת בוהירות אל מתחת לגבעה, להתקרב סמוך למקום ולוודא את מראה עיני. האמת היא שלא החלטתי על כך אלא לאחר שקלא־וטריא עם עצמי. אף כי בתוך־תוכי משוכנע הייתי שכל המראה אינו אלא תעתוע־דמיון, מכל מקום כירסם בי הספק — «ומה במקרה, ושמא...» לפפתי, איפוא, בחזקה את הרובה שבידי...

בוהירות גלשתי והודחלתי בין המצבות. תחילה נעלמה הדמות מעיני, אך כאשר נמצאתי סמוך אליה, ושלחתי מבט לעברה, בטוחני שהחיוורון שהתפשט על פני גדול היה אף מחיוורון המצבות לאורו של הירח. עתה לא היה עוד מקום לספק בלבי — היתה זו דמות, עטופה לבנים, כשהיא ניצבת ללא זיץ ליד אותו קבר.

שיני נקשו וזיעה קרה כיסתה את מצחי. הקול היחידי שזעק בי היה להסתלק מיד מן המקום הזה, ולא להביט אחורה עוד. אך נשארתי תקוע במקומי. "שוטה שבעולם!" אמרתי לעצמי. "הרי בידך כלי נשק, ובמקרה הגרוע ביותר, ירה!"

"במי לירות?" הקשיתי, "ואולי זו באמת רוח?"
 כך או אחרת, נשארתי שוכב ללא נייע מאחורי אותה מצבה, כשאני מהסס בלא לדעת מה אעשה.

הדמות עצמה לא נעה ולא זעה. ככל שהרביתי להתבונן בה נתמלאתי ביטחון שאין זה כי אם דבר כלשהו שנשכח על ידי אחד ממבקרי הקבר הקדוש. מחשבה זו נסכה בי אומץ עד כדי כך שהחלטתי לעשות משהו. בלאט נטלתי אבן ובמלאו כוחי ידייתה לעבר הדמות. אמרתי לשמוע מה צליל ישמע, אך במקום זאת הבחנתי בכירור שהדמות נעה שמאלה, אחר ימינה, שבה וניצבת על עמדה. כל צליל לא נשמע אך דומה היה שהאבן פגעה בחפץ רך. הייתי אובד עצות. מאוחר מדי היה לסגת, אך מפחיד היה להתקרב יותר. הרעד שב ותקף אותי ביתר עוז, ועברה עת מה עד שמסוגל הייתי להירגע ולחשוב. אינני יודע אם היה זה ענין של הרגל, או משום שלא עלה כל דבר אחר על דעתי —
 "מי שם!"

"שם — — — — —" התגלגל הד קולי ברחבי בית הקברות ולאחר מכן שקע בית הקברות בדממה מאיימת. הדמות לא הגיבה כלל, ניצבת היתה באותו מקום כאילו נטועה היתה שם מששת ימי בראשית.

"מוטב שאשוב על עקבי ואשכח מראה מסמך-שער זה", חשבתי, וידעתי שאם אסיח את דעתי ממנו עתה ירדפני מראה זה עד עולם. שיני נקשו יותר ויותר חזק. קללתי עצמי על שבכלל נפתיתי להגיע עד לכאן, אך ידעתי שאין בכך בכדי לפתור את התעלומה שעמדה לפני. לאמיתו של דבר עדיין לא משוכנע הייתי שאכן זו רוח. אך האור החיוור שמסביב, הדממה המאיימת ודמות לבנה זו נתנו לחזיון גוון מציאותי ביותר.
 "עלי לעשות דבר!" שיננתי לעצמי.

"ומדוע לא אירה לעבר הדמות?" שאלתי את עצמי.
 "עלי לירות בדמות! עלי לירות בדמות!" שיננתי עוד ועוד ואת הרובה שבידי הידקתי בכוח כעוגן הצלה אחרון.

למעשה לא ברור לי עד היום מה הניאני מלירות. יתכן שלא יריתי בשל ההוראות החמורות שנמסרו לנו שלא לירות אלא רק בשעה שאין כל אפשרות אחרת. כך או אחרת, הרמתי קולי בשנית: —

"אם אינך עונה, אני יורה!" צעקתי לתוך חלל הליל.
 "אני יורה... יורה...!" שמעתי את ההד המתגלגל.
 הדמות עדיין לא נעה.

„בין אם אתה אדם או רוח“ זעקתי, „אני עומד לספור עד שלוש, ואם גם אז לא תענה — אני יורה!“
 „אני יורה... יורה...!“ חזר אחרי ההד.
 עתה כמעט משוכנע הייתי שאין זה כלל וכלל יצור חי. ידי לא רעדו עוד. במכוון דרכתני את הרובה ברעש ושמתי את אצבעי על ההדק.
 „אחת!“ אמרתי בקול רם.
 „אחת... חת!“ באה תשובתו של ההד.
 „שתיים!“ קראתי בהטעמה.
 „תיים... ים!“ ענה אחרי ההד.
 ועדיין עמדה הדמות קבועה במקומה ללא כל סימן חיים.
 „של...“, אך לפני שגמרתי לגמור הבחנתי לפתע שהדמות נעה קמעא ושמעתי חירחור משונה.

„ללאאא!“ עלו קטעי הברות, „אאללתיררה, אאללתיררה, אאללתיררה!“
 לא יכולתי לזהות את משמעותן של קטעי הברות אלו. הרובה נשמט מידי ואילו אני התכווצתי מאחורי המצבה כשהצמרמורת עוברת את גווי ובאוני ממשיך עדיין להמהם החירחור האיום. כששבת והרהרתי בדבר, יכולתי לזהות שמובנן של ההברות שנשמעו אז היה „אל תירה, אל תירה!“
 עד היום אין בכוחי להסביר מנין שאבתי אומץ לקום ולזנק לפתע לעבר הדמות ולהכות בה בכל כוח. בכת הרובה שבידי. דומני שדווקא הפחד הרב שהשתלט עלי הוא שדחפני לפעולת-יאוש זו. הדמות היתה מוטלת עתה לרגלי. גחנתי ומשכתי הסדין מעליה.
 „או, לא!“ קראתי.

צעיר מוזר היה בעירנו הקטנה, שכל ימיו התהלך כצל והטיל על עצמו סיגופים שונים ומשונים. היו שסברו שאינו אלא חולה רוח, והיו מי שהעידו עליו שמצוי הוא אצל חכמת הרז ולא מעט מסודות הקבלה נהירים לו. צפור מוזרה זו נוהגת היתה להיעלם לפרקים מן העיר ואיש לא ידע להסביר להכין הלך, ומה עשה בהיעלמו. דבר זה אך חיזק את גירסתם של אלה שאמרו שאיש קדוש הוא. למה אפליג בדברים — צעיר זה, הוא עצמו ולא אחר, נמצא שרוע על הארץ.
 „מה אתה עושה כאן?“ נתתי עליו קולי.
 „ששש! שששש!“ שם ידו לפיו והראה לי שעלי לשתוק.
 „מה פירוש ששש?“ אמרתי, „הן נפשי כמעט ופרחה, ואתה?...“
 „ששש! שששש!“ המשיך להורות באצבעו.
 „הרי כמעט יריתי בך.“ אמרתי ובעטתי בו בתקווה שיפתח פיו. „אמור מה אתה עושה כאן?“
 קטעי הברות מגומגמות היתה התשובה:
 „אתה... אתה... בגללך... גאולה... אתה... שליח...“
 ש ט ט ן ... את ה...

ז ק נ י

מאת עמנואל גריין

טרם יצא אבי לאמריקה הרגילני באותיות האלף בית. איך ומתי למדתי לצרף אותן, את זה לא אזכור. ידעתי לקרוא בסידור. פשוט ידעתי. כמובן, היתה יד זקני בזה. זקני נח יעקב.

משכים לקום הייתי ורואה אותו עטוף בטליתו. את מקום הברכות בסידור היה מראה לי ואני ממלל אחריו. הוא התפלל בדביקות והמשיך בתפילה וכל מלה ומלה יוצאת במתיקות וידעתי.

גם לדיבור עברי הרגילני מעט. ביום השישי בערב לא דבר גויש ואפילו יידיש. בקטעי פסוקים היה מדבר. סבתא אסנה הבינה וכולנו ידענו: לחם, מלח, סכין, המוציא, בשר, מרק, דגים, מיט אחרונים.

גם בשבת משכים לקום היה זקני ושנינו שמנו את פעמינו לכפר הסמוך. ששם היה מנין בכל שבת ושבת בביתו של שאר בשרנו יודה יירסל.

וליודה יירסל זה בת נחמדה היתה ופרלה שמה. לגמנסיה במינסק להשתלם יצאה ואל הכפר שבה זה לפני ימים אחדים. פרלה יודה יירסלס.

להתכוון לבחינות היה עליה ועל זמנה חסה. כנראה הצליחה אמי והיא הסכימה להקדיש לי כחצי שעה בכל יום ללמדני כתיבה ומעט מחכמת החשבון. אולי, אולי בקרוב נוכל לכתוב מכתב לאבא.

סזה לי אמי: בפעם הראשונה בבואי לשעורי עלי לא לכנותה פרלה, ואף לא בארשיניה פאניה הירשיליונה, שזה השם האחרון לא יאה לשעור עברי. חשבה זמן מה ואמרה: פנינה ב"ר יהודה צבי הירש, ואצא ואמלא חובתי גם לאלוהים וגם לאדם.

שפרלה — פנינה בעברית, ויודה — יהודה לית מאן דפליג, אבל יירסל — צבי הירש, לא ולא. אני ידעתי שיירסל, זה ישראל, ומאין ידעתי? מאד מאד היה מדייק זקני בקראו אנשים לתורה, ובכל שבת ושבת שמעתי את זקני אומר בניגון הידוע: יעמד ויעלה לתורה ר' יהודה ישראל ב"ר משה חיים הלוי, ובשמו זה נודע לי.

זקני היה אומר: צריך להיזהר לנקוב בדיוק בשמו של אדם משקודאים אותו בשבת לתורה, שהמלאך הממונה על המצוות אינו רשאי לרשום בשבת. אדם נזהר במצוות צער בעלי חיים קל-יחומר במצוות צער מלאכים. מצווה זו, מה היא? אסור לבלבל את מוחו של המלאך ולהטריחו. בפנקסים יצטרך לחפש אחרי ההבדלה למצוא את השם הנכון.

במלאכים לא התקנא ולשלומם דאג. עובדים קשה הם למלא כל מיני שליחויות של הקב"ה. נאנח היה ואומר: לא כל כך קל להיות מלאך. ועוד, יש מלאכים אשר אמונתם בידם ותמיד הם עוסקים באותה השליחות כמו סחרי יערים עשירים. המיוחסים, כגון רפאל, שכשמו כן הוא, נוח לו, וטוב לו, לפריץ הזה, ר' רפאל'קה.

אבל רוב המלאכים כשכירי יום הם. מיום ליום לא ידעו מה יוטל עליהם ומה יהיו חובותיהם. היום מעבר לסמבטיון ומחר מעבר להרי חושך. ומשקיבל המסכן את עבודתו תאמר שבטוח הוא בה. לא מיניה ולא מקצתיה. לא ולא. לא באלף רבתי — לאו דווקא. יש אשר באמצע מעופו עליו לעמוד ולכוון את דרכו למקום אחר משקיבל "פריקאו" — פקודה נמרצה — מהפמליה שלו.

ואותו המלאך העושה שליחותו של המקום משבא הקב"ה להוכיח את אשר יאהב, צר לי עליו, היה אומר זקני ונאנת. ואותו המלאך הממונה על המוות, רחמנא ליצלן, גם הוא בשם שרף ייקרא! וכמובן מתקנא המסכן, המלאך הזה, באותו הפריץ המיוחס אשר בשם רפאל יכונה.

ויש אשר ידאה מלאך ממרום ונפשו תערוג בטוסו להתגנב לביתו של צדיק, להתחמם לאורו, לשמוע ניגונו, ואולי גם דברי תורה. אבל לא תמיד יקבל "ראורישיניה" — רשות — מה"נאטשאלסטוה" — הפמליה שלו. והמלאך הזה נפשו מפרכסת.

ולבוא בתרעומות יועיל כ"קרני אומן לנפטר" שהקב"ה גוזר והמלאך מקיים. רק הצדיק, כשהוא עלי אדמות, יוכל לגזור ועל הקב"ה לקיים.

לא תמיד היה שבע רצון מכל הנעשה בעליונים, התלוצץ ואמר: נאפרימיר — לדוגמא, למשל, כגון ה"פאָרונדקיס", שהם סדרים, אי-סדרים, אשר בשמים. ומעניין שהשתמש דווקא בשפה הבילורוסית כשהיתה לו קובלנה כלפי שמים.

האם היה ירא להשתמש בעברית, או אפילו ביידיש, להביע מחשבות נועזות כלפי שמים? במלים נמרצות בחר, והרבה מהן באות פ' בראשונות. "פריקאו", "פאָרונדקיס". והשטן הוא "פאסקודניאק" ו"פודליץ".

התלוצץ ונאנה, יודע היה שאסור להתלוצץ. השטן הזה, מי צריך לו? ולמה נברא? זעק לשמים! והנחש שפיתה את חוה מי ביקש זאת מידו? אני או אתה? תאמר השטן ציווה. ומי מצווה את השטן? התדע?

לכשתגדל תקרא את ספר איוב, וזה מעשה גורא. תמצא שם כתוב שחור על גבי לבן, שכביכול, חוה היה אסור להוציא מן הפה, אלא שכתוב שם, כן כתוב, שהשטן ברשותו של הקב"ה הוא ועושה את שליחותו כמין מלאך.

ולא רק את השטן אלא גם את האדם. למה ברא הקב"ה את האדם, שנחת אינו משביע את יוצרו. ואם תרצה, מותר לשאול: היקום ומלואו, למה? ולהקב"ה עין צופיה ויודע מראשית אחרית וידע מה יהיו מעשי האדם וגם מעשי השטן ולמה טרח ועמל ששת ימים? ועוד מטריח את עצמו ובכל יום ויום הוא עומד ומחדש עולמו.

לענות על השאלה הזאת אין הדבר לפי יכולתנו ובכל זאת מוכרחים אנו להבין את ה"פאָלחיניה", את מצבו של בוראנו. כנראה, צריך הוא, כביכול, לאדם כשם שהאדם צריך לרבונר-של-עולם.

כנראה אין הרבונר-של-עולם בטוח, כביכול, במעשי ידיו, ולכן יתן את

הרשות לאדם לבחור בטוב וברע, ותקוותו — מכיון שאל רחום וחנון הוא — שיבחר האדם בטוב ולפצעי אוהב לא יצטרך.

ומשלא הבינותי נתן לי משל כדרכו: קח סוס צעיר ולמדהו שידע איך להיכנס בעול. לפעמים יכעס ויחבל במדריכו. מה יעשה הלו? ברצועה יכהו. ואלה הם פצעי אוהב. התבין?

עוד לא הבינות? רק את הטובים שבטוסים יבחר הפריץ להדריכם. לומדים הם כל מיני פסיעות וסופם לדור באורווה טובה ולאכול את מיטב הבר. לא כן הפחותים, להם לא ישים הפריץ את לבו. אין הוא מעגשם ואין הוא מהגם.

ואם הפריץ עושה כך, הקב"ה על אחת כמה וכמה. רק את הצדיק יבחן. תראה איש סובל מכאובים ועומד בהם, הווה בטוח שצדיק הוא ועל שכרו יבוא. ואם לא בעולם הזה אין זה העיקר. בעולם הבא שמור לו חלקו. ומה נדע על העולם הבא? לא כלום. ומה היא התקווה? היא הכל. כי בלי העולם הבא אין העולם הזה שווה כלום.

על העולם הבא מרבים לספר חכמינו זכרונם לברכה. וכל זה, למה? התדע? אמרתי שאין אני יודע. לכשתגדל תבין ותדע, שצרות רבות פה בעמק הבכא.

יש טפשים אשר בשם ריבולוציונרים יכוננו וחושבים הם לשנות את מעשי בראשית ולהביא את העולם הבא לעולם הזה ואינם אלא טועים. הבל-הבלים, ריק ידברו.

המלאך בהבל פיו ייצרו בוראהו. ובהבל פיו מעבירהו מן העולם. לא כן האדם שהוא בשר ודם. שנים על שנים יעברו טרם ידע הקב"ה אם הצליח בו. לשניהם צריך בוראנו, למלאך בעליונים ולאדם בתחתונים, ואין העולם מתקיים ולמלאך תודו לא יגיע עד שישווה עליונים לתחתונים, זה יהיה כשיבוא המשיח.

שאלתי אותו אם כך אמר הרבי שלו, וענני: אסור לאמר שכך וכך אמר הרבי, אלא אם יש לאדם זכרון טוב, שמי שמשנה אפילו תיבה אחת מדברו יש שעל ידי זה משנה הבנת ענינו. אסור.

ועוד שח לי זקני: כל אדם ואדם צריך לדעת בעל פה את הפסוק שלו מפני שאין איש יודע מתי יבוא סופו ומתי ייקרא למעלה. בסידור העבה שלו היה פסוק לכל שם ושם. ואני לא ידעתי אם הפסוק שלי הוא הפסוק היאה לאליהו או למנחם מגדל, וחוצפה לשאול אותו לא היתה לי ומכיון שלא אמר לי נשארתי בלי פסוק.

וכעת שמי הוא עמנואל ופסוק יש לי, הנכון הוא? היאה הוא? אין אני יודע. סידור עבה אין לי ובחרתי בפסוק שרק בסופו נמצא שמי. עוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל.

מחורש לחורש

ראש ממשלת ישראל מבקר באפריקה

הפורצות חדשות לבקרים ביבשת זו (בשנה שעברה התחוללו באפריקה שבע הפיכות).

מה ניתן לומר בסיכום על הישגיה הדיפלומטיים של ישראל ביבשת האפריקאית לגבי ההתמודדות הישראליה ערבית בזירת ארץ ובעידות הבינלאומיות השונות? בכל מקום שנאצר ומדינאי ערב האחרים ניסו לרתום את מדינות אפריקה בעגלתם — נתקלו בסירוב גלוי, או בהתחמקות. בועידות הבינלאומיות, שבהן לא היתה נפש המאזנים בידי הערבים, ושבחן לא היו מדינאי ערב המארחים והקובעים את דמות הועידה — לא נתנו נציגי מדינות אפריקה החדשה לנצל את שמות מדינותיהם לצורך התעמולה הערבית בסכסוך הערבי-ישראלי, ביחוד נמנעו מזאת נציגייהן הרשמיים של ממשלות אפריקה.

סין אינה מקובלת

דווקא המעצמה האסייתית הגדולה, המוכנה להרחיק לכת יותר מכל שאר המעצמות בהכרזות אנטי-ישראליות קיצוניות, כדי לקנות את לב הערבים, זו סין העממית, אינה מקובלת כלל ועיקר על רוב מדינות אפריקה החדשות בימים אלה. היא אינה מקור בלת עליהן כלל לא בשל משטרה הקומוניסטי ובשל איבתה היתרה למערב והטפתה נגד הקולוניאליזם והאימפריאליזם, אלא ובעיקר בשל העובדה הפשוטה, שרוב מדינות אפריקה כבר הספיקו לעמוד על טיב מדיניות אפריקה של פקין והן גשתכנעו, כי סין העממית גמרה אומר לתקוע יתד באפריקה, ומבחינה זו היא יותר מסוכנת למשטרן ולממט שלותיהן של מדינות אפריקה החדשות מאשר הקולוניאליזם האירופי שעבר זמנו ובטלו רוב סכנותיו.

עצם העובדה, שאין לישראל מזימות השתלטות מדינית או טריטוריאלית

ביקורו של מר אשכול, ראש ממשלת ישראל, בשבע ממדינות אפריקה, הוא בבחינת חובה נעימה, שחשיבותה הדיפלומאטית, הנובעת ממעמדה הבינלאומי של מדינת ישראל, מחייבתו מזמן. אם ביקור זה הוא ביקור ראשון לראש ממשלה ישראלי באפריקה, הרי מאמצי העזרה והסיוע של ישראל לאפריקה לא מאתמול החלו כי אם לפני עשר שנים, שעה שנשלח קונסול ישראלי ראשון אל אקרה, בירת חוף הזהב, שהיתה כפופה עדיין לשלטון הבריטי, ושלא זכתה לעצמאות אלא כעבור שנה. כיום מקיימת ישראל קשרי נציגות דיפלומאטית וקשרי כלכלה מסועפים עם 27 ממדינות אפריקה, והיא מושיטה סיוע טכני לעשרים ממדינות אלו. יותר מארבעת אלפים אפריקאים קיבלו הכשרה על ידי ישראלים בשנת 1965, אם בארץ (1200) ואם מחוצה לה בקורסים נודדים שונים (3000) ביבשת האפריקאית, בהדרכת 600 מומחים ישראלים השוהים שם כעת. בהתחרות עם המעצמות הגדולות של המערב והמזרח כאחד אין סיכוי לישראל לעמוד אילו ניסתה להתחרות בתחום מתן אשראי או מלוות לארצות אפריקה, או בתחום גיוס כספי השקעות למימון מיפעלי-ענק — כיוון שאין בידה כידוע האמצעים לכך. אבל היא יכולה לעמוד בהתחרות בתחום אחד: בתחום הידע המקצועי, הטכני והצבאי, וההדרכה לנוער ול-מבוגרים בעבודה החקלאית והחרוש-תית ובחקלאות קאואופרטיבית, לפי דוגמת הקיבוץ והמושב. הקניית ידע ללא בקשת תמורה בצורת השפעה על המשטר ועל מדיניותו (שלא כנהוג מצד רוב המעצמות הגדולות) זוהי הדרך שבה רכשה לה ישראל אימון ואהדה בארצות אפריקה החדשות וזוהי הדרך שהיא עשויה להצליח בה גם בעתיד, למרות כל הועזעים וההפיכות

תקלות בפוריה

במאמרנו הקודם עמדנו על אי יציבותה של הממשלה החדשה בסוריה ועל האפשרות של הפיכת ימין במדינה זו. לא יצאו אלא שבועות אחדים וכבר הגיעה האזעקה מדמשק על נסיון הפיכה, שבו נהרג אחד מאנשי "אל פתאח", שהיה ממצדדיו של השליט הקודם גנרל אל חאפז. נסיון ההפיכה הכושל הזה שימש עילה ל"טאס", ל"פראודה" ול"כוכב האדום" לתקוף את ישראל ואת מעצמות המערב ולכורכם ביחד כחורשי-מוזמות התקפה נגד הממשלה השמאלנית הסורית, שהקומוניסטים של באקדאש משתתפים בה.

מיום שיצא קוסיגין לביקור של ידידות במצרים לא פסקו דברי הדידות על ישראל בעתונות הסובייטית, לאחר שבוטלו באופן דחוף כמה מחוות של חילופי תרבות ומוסיקה עם ישראל (ביטולו הפתאומי של מסע התזמורת הישראלית ברוסיה היה הצעד הבולט, אך לא היחיד, בתחום זה).

אמנם, ההודעה הרשמית שפורסמה אחרי הביקור של קוסיגין היתה מרוֹ-סנת באופן יחסי ולא הזכירה את ישראל ורק דובר בה על "הגנת זכויותיהם של פליטי פלשתינא". אף ההישגים שהשיג נאצר מקוסיגין היו מועטים, מכיון שברית המועצות עודנה חייבת לספק למצרים נשק, מכונות וסיוע טכני בשווי כללי של 600 מיליון דולאר, במסגרת ההתחייבויות הקודמות של כרושצ'וב. אבל ה"הצטננות הקלה" ביחסים עם ישראל היתה בולטת למדי.

אולם מה שאירע במוסקבה בימים אלה חורג ממסגרת של "הצטננות קלה" והוא בגדר הטפת איבה גלויה ועלילה שפלה על ישראל ועל צה"ל (העתונות הסובייטית מנתה "עובדות" אלה: ביטול חופשות בצבא; נאומים מתגרים של רב־אלוף יצחק רבין, "תוך אשליה שישראל מסוגלת לקבוע את האוריינטאציה המדינית של שכנותיה". נסיונות של החוגים ה"שליטים בישראל להתערב בעניינים הפנימיים של הרפובליקה הסורית — ככלי שרת בידי האימפריאליזם האמריקני", וכו' וכו').

כלפי איזו ארץ אפריקאית שהיא, מעמידה את ישראל במצב יותר טוב מאשר מעצמה כסין העממית המאמינה ב"תן וקח", ויש שהיא מקדימה את ה"קח" ל"תן". אמנם, רבות מארצות אפריקה החדשות מוסלמיות הן, אבל אין דת האיסלם קובעת לגביהן עד כדי כך, שיעדיפו מטעם זה בלבד את מצרים על ישראל, בפרט שאין עדיין למצרים ידע רב לתת לארצות אפריקה, ובודאי שאין לה תחליף חמרי לידע, כגון אשראי ומילוזת לזמן ארוך.

ביקורו של מר אשכול בסנגאל יש בו עניין מיוחד. לכאורה זהו ביקור רשמי-למחצה, שזמנו הוארך ליומים, משום שנשיא סנגאל, ליאופולד סינגור, חזר זה לא כבר מביקור במצרים, בלבנון ובמארוקו. הבודעה הרשמית שפורסמה בקאהיר אחרי הביקור לא הוזכרה ישראל לרעה כלל, ובודאי לא בשל היסח הדעת של נאצר אלא בשל סירובו של האורח מסנגאל. אם נשווה את המצב מבחינת התנהגותם הנייטרלית ואף האוהדת של נציגי אפריקה ליחס שמגלה לישראל ארץ כהודו, שלא לדבר על ארץ שכל־כולה מוסלמית-קנאית כפאקיסטאן, נדע מה רב הוא הלקח שלמדו מדינות אפריקה שיצאו מעבודת לחירות בתקופה אחת עם מדינת ישראל ונרגיש, כי יש מן המשמעות ההיסטורית במה שאמר ראש ממשלת ישראל, כי לא מקרה הוא, שעם ישראל ועמי אפריקה זכו לחירות בתקופה אחת.

אלה שתלו תקוות מופרזות במדינאי הארצות המשתחררות באפריקה ובי־אסיה נתאכזבו בודאי, בראותם, כי גם ביניהם מעטים האלטרואיסטים הגמורים, וכי מן ההכרח הוא בשבילם ללכת בקו ניצול האפשרויות הטובות ביותר לעמיהם ולארצותיהם, בפרט שרוב משטריהם וכלכלתם רופפים היו מלכתחילה. אולם, אלה שראו דרך לשיתוף אינטרסים ולשיתוף פעולה של ישראל עם עמי אפריקה, ושפעלו במרץ בכיוון זה — ראו ברכה בעמלם. בעזרת עמי אפריקה ועמים ידידותיים באסיה נפרצה חומת הבדידות של ישראל בשתי היבשות, והיא נפרצה על אפם ועל חמתם של שכניה אויבי המדינה, למרות משקלם של אלה במערכת הקולות של או"ם ובזירה הבינלאומית.

ובהבלטת ההכרזה, כי סין בלבד היא ידידתן האמיתית של הערבים. בנסיבות אלה אין תקווה להפגת ה"מתיחות באיזור בעתיד הקרוב ולשיפור היחס לישראל מצד ברית המועצות, ויהיו מה שהיו דברי הניחומים מזה, ודברי התוכחה לעתונות ישראל מזה, שמשפיע השגריר הרוסי דימיטרי צ'ובאחין על קהל שומעיו בארץ.

אדנאואר וההסכם

היה זה אולי עיתוי מקרי, אך אומלל, שביקורו של קונראד אדנאואר בישראל בא בימי המ"מ על ההסכם הכלכלי עם גרמניה המערבית וסמוך לחתימתו של הסכם זה. מכאיב הדבר, שעניין היחס לגרמניה נעשה נושא למצעי מפלגות ולעמדות נפרדות של מפלגות בישראל, כאילו יש מקום לציוויים מפלגתיים ולטכסיסי מפלגות בנידון מה שמרגיש האדם היהודי בדבר השואה ובדבר היחס למחולליה. יתר על כן, אדנאואר, שהוא עכשיו מחוץ לשלטון לכל הדעות, גם אם לא ניטלה השפעתו על מפלגתו בגרמניה, ודאי שלא היה צריך להיות מעורב בנושא הויכוח על ההסכם וצדדיו השליליים. אולם משפטים אחדים בנאומו של ראש ממשלת ישראל לכבוד האורח, עוררו את הרושם, שהם מכוונים לשולחן המיקוח בבון. תגובתו של אדנאואר לא היתה דיפלומאטית ואף לא צודקת, ואף היה בה צליל צורמני, שעשוי היה להשכיח מן הלב, שהוא "הטוב שבגרמנים". אשר לגופו של ההסכם, כבר הוכיח הכלכלן הירושלמי פרופ. דן פטנקין, שאין המלווה חוסך לישראל אלא 20 מיליון דולאר (ולא 40 מיליון) לשנה, בצורת דמי רבית נמוכה ($2\frac{1}{2}\%$) מכשיעור המקובל. כסף זה ניתן לשאיבה מקרנות המטבע הזר של ישראל, וכי להחמיר אגב כך את תופעות האינפלציה ובלי הצורך להסתמך על החוב המוסרי שחבה גרמניה לישראל. אמנם, שוללי ההסכם שוכחים, כי יחסי הכלכלה של ישראל עם בון אינם מסתיימים בהסכם ה"כלכלי, שיצטרכו לשאת ולתת עליו שנה-שנה, וכי חשיבות יתרה תהא נוגעת לעמדת בון לגבי סיכוייה של ישראל ליהנות מעדיפויות מסוימות מצד מדינות "השוק האירופי". אך אם כן הוא והשאלה היא שאלת צרכים הכרחיים שקשה לוותר עליהם, מה

אין רוח טאשקנט מנשבת

הנקל הוא להתייחס אל פרסומי העתונות וסוכנות המודיעין הסובייטית "טאס" כאל דברי תעמולה גרידא. אך העובדה, שמעמדה של ממשלת סוריה הוא רעוע ביותר, מחייבת לנהוג זהירות יתרה בכגון דא, שהרי פירושה של תעמולה זו הוא נסיון מכון ומאורגן לסבך את מדינת ישראל ולתלות בה מלכתחילה את האשם בכל צרה של מיגור השלטון הדמשקאי הנוכחי לעתיד לבוא על ידי חוגי הימין ברור שאין לעבור בשתיקה על דברי השמצה כאלה, ואמנם, ממשלת ישראל הודיעה שתגיב עליהם בצורה חד-משמעית.

אנו יודעים, כי רק ה"הדן של תגובות ישראליות מגיע אל העתונות והציבור ברוסיה, ואילו לדברי ה"השמצה ניתן פירסום נרחב בעתונות וברדיו של ברית-המועצות. מכאן שנתבטלו כל התקוות הישראליות לשיפור מה ביחסים עם רוסיה ונת-ערערו כל החששות הערביים בכיוון זה — בשל התפתחויות שהן מחוץ לתחומי השפעתה של ישראל. ביקור קוסיגין במצרים, שהמניע העיקרי לו היה החשש מפני התקרבות מצרית לסיני העממית, וההסכם עם הסורים, שאף הוא בא בעיקרו למנוע חדירה סינית לחלל המדיני הריק שנתהווה בדמשק — שניהם כאחד הצריכו יחס קשוח ואף מעליב למדינת ישראל, ויהיו אשר יהיו הפירושים, שבעלי הרצון הטוב ואנשי התקווה הטובה ירצו לייחס ל"רוח טאשקנט" הסוביי-טית ולסיכוייה בערבות המזרח הקרוב.

מומחים לענייני האיזור טוענים, כי קפץ על הרוסים רוגזה של "ברית בגדד" חדשה, ברית הממלכות ה"מוסלמיות בראשות סעודיה. האמת היא, שיותר משחוששת רוסיה מפני מלכויות ערב היא חוששת מפני תעלוליה של סין העממית באיזור זה. צא וראה, שממשלת פקין כבר נודרזה להוציא גילוי-ידעת המגנה את ממכר מטוסי "סקיי-הוק" לישראל על ידי אמריקה, והמוכיח את שותפתה של ישראל במימית "האימפריאליזם האמריקני". האשמות אלה דומות להפליא בסגנון לנוסה ההאשמות שפורסמו בימים אלה במוסקווה על אותו נושא. ההבדל הוא רק בהדגשה היתרה של ה"מזימות האמריקניות"

שליחי ישראל בתפוצות

● 700 שליחים מישראל —

מי הם ומה מעשיהם? — זו כותרת מאמר מקיף מאת שלמה גינזור, ב"דבר" בעמוד שלם שהוקדש לבעיות השליחים ובו מאמרים על הנושא האמור מסופרי "דבר" בבריטניה, ארה"ב, צרפת ואיטליה. גינזור מספר על פגישה שהיתה לו לפני חודשים ספורים עם סטודנטים יהודים באוניברסיטת לוס אנג'לס. על התכניה, שמורסמה לפני המיגוש הודסט ציור, שנועד להדגים את נושא השיחה: "התנגשות תרבויות בישראל", ניראו בו שתי דמויות זו כנגד זו: דמותו של עולה מארצות האיסלאם, עבדוקן, עוטה גלימת פסים ונוצל סנדלים; ולעומתו — דמותו של ישראלי ליד הארץ חובש כובע טמבל, נועל נעלי עבודה כבדות; בידיו מעדר ועל כתפיו — רובה...

גינזור מסביר כי זהו משבר של איהבנה שמקורו לא רק ב"סטריאוטיפים" כי אם "משבר של קומוניקציה" כי מתגלית כאן נטייה להשלים עם זרות, "למוסד השליחות", כותב גינזור, "גודעת חשיבות שקשה להגזים בה. ציניקאים קוראים לשליחים אנשים המחזורים על פתחי יהדות התפוצות במזוודות

עמוסות מרכולת" ישראלית; ואם כי ביסודו של דבר זהו תפקידו הבסיסי של השליח: "למכור" את ישראל הרי לאחרונה התחחרר, כי הצמדת התו של "סוכן נוסע" לשליח הסוכנות לא רק גנוזכת ופוגעת אלא אף מסוכנת. מאות שליחים ישראלים פוזרים על פני רחבי קהילות היהודים בעולם. חלקם עושים עבודה חשובה, חלקם פועלים בתחום מיגבלותיהם האישיות, חלקם עושים עבודתם באדישות, ויש גם אחדים שסרחו.

● "שליח שסרה, שמע מעלליו מגיע למרחקים", מסביר גינזור, ו"הריחות שצחנתו מאידת מאפילים על מעשי הטובים והנאמנים". שמונה עשרה שנה לאחר קום המדינה מוסיפים עוד שליחיה לפעול בסכנת נפשות ובתנאים של מחתרת למחצה, ויש ביניהם אנשים שמעשיהם ראויים לשמש מופת בימים שגתרוקנו מרוח-שלהקרבה. רוב מיליון ומחצה העולים שבאו לישראל מאז קום המדינה, באו רובם מארצות שפעולת השליחים שם נעשתה בצפרניים ובדם התמצית ממש, כבאלג'יריה, או כאותו שליח שנספה בטביעת אנית עולים ליד חופי מארוקו.

איחודן של שתי הגרמניות — אין טעם לישראל להרים קולה, בשעה שבין כך ובין כך אין קולה נשמע כל כך בנידון זה, ואין ההצעה על איחוד גרמניה בגדר הצעה מעשית, לעת עתה. הצהרותיה של ישראל אינן מונעות אגב בעד הגוש המזרחי מלהוסיף ולרקד לפי מגנינת החליל הערבי בכל שעת-פושר, כפי שהבלטנו בראשית מאמרנו זה.

י. מישראל

ראתה ישראל להכריז בחפזון על תמיכה בקו אודר-גייסה כגבול הסופי של גרמניה ופולין, למחרת יום חתימתו של ההסכם הכלכלי? למה לתת לגרמנים פתחון-פה לטעון שהם "יצאו מרומים", בשעה שעד כה הבינו וידעו ידוע, כי במגע אתם בימי מלחמת העולם השנייה יצא העם היי-יהודי קטול, עשוק וגם מרומה ללא תקנה! תהיה אשר תהיה עמדתנו בענין הגבולות הגרמניים ובענין

מדינת ישראל אינן עשויות לעניין את יהודי איטליה — מן הצד שהם מייצגים אותן. משום כך יש שפעילות שליחים אלה יוצרת את האפקט ההפוך מזה שרוצים להשיגו בעבודת השליחים.

„לאחר עשרים שנות עבודה בקהילות יהודי איטליה, אמר ד"ר פיסרנו, נשיא איגוד הקהילות, „זוהי עודנה בשבילי תופעה שאינני מסוגל לעכל! מה טעם לחפש ולהחזיר לתוכנו בעיות מלאכותיות וחסרות טעם“. והוסיף אחריו הרב טואף: „השליחים יקצרו יבול משובח יותר אם לא ינסו ליצור זילוקי דעות פוליטיים — — — מה שמעניין יהודים כאן, זוהי התרומה האפשרית להעשרת תרבותם היהודית.“

ראינו להביא דברים אלה בטור זה כי יש בהם משום הנגמה לקטנות וצרות המוחין שבה נעשית עבודת שליחות בתפוצות. במקום להדגיש את המאחד והמשותף בין העם והמדינה לבניו בתפוצות — זורעים שליחים אלה תוהו מפלגתי חסר אתריות!

● **שערוזיה זוטא התחוללה**
 „בדיאלוג“ הישראלי-צרפתי שהפך למנוגלוג ישראלי פנימי וגרם למבוכה בקרב הסופרים הצרפתים שסרו למדינת ישראל במיטב הרצון הטוב וברגשי אהדה לבבית, אך בהיעדר כל ידיעה על הספרות העברית. כמנה ראשונה הוגש לאורחים קיסרוג טוטאלי על הספרות הישראלית שאינה הולכת בעקבות הספרות העברית שנכתבה בידי אלה שגולדו בגולה ורק ספרותית „גלותית“ זו יצרה ערכים והביאה „בשורה“ לעולם והיא „חדישה“ יותר ועולה במשקלה על כל מה שנכתב על ידי הסופרים הישראליים... כה אמר הפרופ' ב. קורצויל „והאורחים הצרפתים“, מספר הד"ר ד. לאואר בטורו „מעט לעט“ ב„מעריב“, ישבו נבוכים עם אזניות התרגום הסימולטאני, ולא הבינו מה מתרחש סביבם ומה סיבת ההתרגשות שבה לכלל ביטוי למחרת היום בחיכוח, באותו מנוגלוג שניהלו בינם לבין עצמם הישראלים העצבניים והנסערים הללו, הרציניים עד לאימה, שאין בהם אף שמץ של חוש תומור... (סוף בעמוד 107)

גינזור מרחיב את הדיבור על המהפכה שחלה בעבודת המחלקה לנוער והחלוץ המפעילה עתה 156 שליחים שרובם יוצאי קיבוצים. תנועות הנוער היהודיות הכלליות הביעו לאחרונה נכונות לצרף שליחים ישראלים להנהגותיהן. ידוע כי למעלה מ-80 אחוז מן הנוער היהודי בארה"ב מקבלים חינוך אקדמאי וזה מחייב שליחים ישראלים שסמכותם האישית תישען גם על השכלה פורמאלית גבוהה. למעלה מ-350 מרכזים קהילתיים קיימים בארה"ב. הם נוצרו בזמנם כדי להפוך את המהגר היהודי מאירופה לאמריקני. „המשימה הזו“, אומר גינזור, „הצלחה כנראה אף למעלה מן המידה כי כיום לדברי מר ע. ציאג, נציג „הגיואיש ולטר בוארד“, היהודי הוא כיום אמריקני מושלם, והבעיה היא — איך לחזור ולהפכו ליהודי... לא נוכל לפתור בעיה זו בלי עזרת ישראל.“

● **„איטליה היא זודאי ארין,“**
 שבה טובים חי היהודים יותר מבמקומות רבים אחרים בעולם, כותבת לוי רוקח, סופרת „דבר“ באיטליה ומכל מקום אין כל מכנה משותף בין יהדות איטליה לבין קיבוצי היהודים במזרח אירופה שדברי ימיהם, ומצבם, קבעו וקובעים במידה רבה עד היום את הגישה והמחשבה שלנו על יהדות התפוצות. באיטליה יושבים כיום פחות מ-30 אלף יהודים המפורזים על פני כל המדינה ורק החלקים השמרנים והקפואים יותר מאורגנים בקהילות; אך רוב יהודי איטליה גאים בתרומת המהות היהודית למציאות המקומית. פעולת השליחים מוגבלת לכמה אלפי נערים ונערות עד גיל 18, כי נעשית היא רק במסגרת בתי הספר הקהילתיים ותנועות הנוער. חוץ ממעטים ביותר באים השליחים לאיטליה ללא הכנה מוקדמת ואינם מכירים את הסביבה שלתוכה נשלחו. בין ייתר התלונות החמורה ביותר, מפי נשיא איגוד קהילות היהודים באיטליה והרב הראשי אליהו טואף היא כי השליחים נשלחים לפי מפתח מפלגתי והם למעשה שליחי מפלגות שאין להן כל אחיזה במציאות הקיבוץ היהודי באיטליה. שליחים אלה אינם תופסים כי בעיותיה של

הַעֲרָכוֹת וְדַבְרֵי-בִקְרָת

נתיב חיים בעולם של אתמול

מאת ינץ רמגל

בשנים האחרונות עדים אנו לפירסום זכרונות אישיים שיש בהם ענין מבחינות רבות. ספרים אלה, שנכתבו ללא יומרה ספרותית, מתעלים ברבים מפרקיהם לרמה אמנותית בלתי מעורערת, אם בתיאור נופים לירי או במתן ביטוי אפי לתמונות חיים והווי. ספרו של משה נובמיסקי „מים הבייקל לים המלח“ וספרו המצויין של חנוך ב'ו'ו'ה, „דרכים ראשונות“ נכללים בסידרה זו. מעיין, אגב, שהצד החלש באותם ספרים הוא כמעט תמיד הדושיה, שהוא לרוב עצור, הססני ומלאכותי — „מעובד“ יתר על המידה. אפשר נובע הדבר מכך שמחברי ספרי הזכרונות הם ברובם עסקנים ואנשי ציבור „הנזהרים בדבריהם“ יתר על המידה והם מעדיפים צורת שיחה, עשויה' ועקיפה על הדושיח החי עצמו. לא היינו מתעכבים על ענין זה אלמלא נתבקשה מאליה אמת מידה כמעט-ספרותית לספרים האמורים ואין זה איפוא, בסופו של דבר, אלא לזכותם.

„שחרית של אתמול“* הוא ספר אישי ביותר המגולל פרשת חיי משפחה אחת שמקופלות בה תולדות דור שלם. המחבר הוא בן סופר ועסקן. מי שהיה משתתף קבוע בעתונות היהודית במזרח אירופה, מזכיר הוועד לאומי בא"י וכו'. אין בזכרונות תיאור חייהם של בני משפחות חלוצים או בני פועלים עירוניים בארץ ישראל של שנות העשרים והשלושים, שעליהן נסב הדיבור בחלק ניכר מן הספר; אך משום כך יש בו גילוי טפה נשכח מעט מלבטי „צמרת“ העולם היהודי והארץ ישראלי בשתי עשרות השנים שקדמו להקמת המדינה.

בדברי הקדמתו מספר המחבר איך נכתב הספר: תחילתו מתוך רצון להעלות אווירה של ירושלים בראשית העלייה השלישית, ימי נעורים ועלומים של המחבר שהם כיום בגדר עבר רחוק בעיני צעירי הדור. תוך כדי כתיבה הורחבה היריעה, פרשה נשורה בפרשה עד שהושלמה המסכת כולה הפותחת בזכרונות ראשונים מבית אבא בווארשה של ראשית המאה ומסתיימת באקורד סמלי ודרמטי — קבלת הידיעה על מות האב ברכבת, בדרך ממצרים לארץ ישראל, באחד ממסעיו החוזרים ונישנים של הבן, המחבר.

---

* „שחרית של אתמול“ מאת יעקב צור, „עם הספר“, תל-אביב, 252 עמ'.

מסע חייה של משפחה

מעיר לעיר ומעיריה לעיריה היה בית המשפחה נעקר ומטלטל בימי מלחמה ומהפיכות. משפחה יהודית אורות מזוודותיה, גוררתן למקום שאליו מגיעה. מתירה ושוב אורות סלי-נדודיה, שלבסוף אובדים לה, כסמל חי לכלי גולה, אי שם בנתיב מבריחים, לגדות נהר בגבול רוסיה-פולין שאליה נמלטה כל עוד נפשה בה.

משפחת משכילים עברית שנטרפה בתחילה עם אלפי משפחות פליטים כמותה ומבקשת לה מקלט ארצי "עד עבור זעם"; עד שפתחה במסע הארוך אל המולדת שענינה לא ראוה; "ארץ השטופה כולה אור של חמה וזוהר-אגדה נסוך עליה והיא שתעלה ארוכה לאם החולה, המשתעלת תדיר". ואתם שלגי ילדות רחוקים של פולין, רוסיה וסיביר מתמוגים בזכרון המחבר בלהט שרביו של אביב ירושלמי ביריעה שהוא כה מיטיב לפרשה לעינינו.

נזכר צור למשל בבאי הבית בירכתי הצפון הרחוק, יהודי סיביריה, בני חיילים מתקופת ניקולאי או יוצאי חלציהם המגושמים. עמי-ארצות אך נאמנים למנהגי עמם ולמסורתו. ההורים המשכילים מלעיגים על, תלמידי-חכמים' אלה שהיו עולים לתורה בבית הכנסת כשהשמש מכריו בהתות רישי"ן על שמותיהם הרוסיים: "ניקולאי אנדרייביץ, פוז'אלוסטה ק'תורה"; אלא שעם כל בורותם היתה בהם חמימות יהודית ומידת הכנסת אורחים סיבירית שכבשה את לב הנער.

בורחת המשפחה מפולין לרוסיה מאימת צבא גרמניה הקיסרי והריהי נמלטה מרוסיה מן המצילים' הפושטים אותה עירום ועירירי, אך בין בריחה לבריחה בעגלות איכרים בערבות וביערות, עם כל מעגן ארצי באיזו עיריה או כפר גידח מתרחש דבר שאי-אפשר לו שיתרחש כיום באותם-מקומות: משפחות הפליטים כמה שהם רצוצים ורדופים, אינם שוכחים להקים בית ספר עברי לילדיהם — אם בביקתת איכרים או באיזה בית-דירה של יהודי. וכך נשורת מחרוזתו העברית של הנער שהיה מפענח את הכותרת: "מתחדשת החתימה על הצפירה" לשנת תרע"ג" עוד בטרם למד קרוא וכתוב; שבכל ערבי שבתות היה מופיע בירכתי הגליון מאמר, פרי עטו של אביו.

לאחר תלאות אין קץ בא הסוף לנדודים, ואותה ארץ אגדות שדמותה נגררה עם המשפחה מעיר לעיר בדמות "צרור של מראות מארץ הקודש — — — רחוב הרצל בתל-אביב, בתים לבנים, זעירים, גדרות של עץ ויהודי עבדקן רכוב על חמור קטן עובר על פניהם בחומו של יום — — — בית, בצלאל' בירושלים כולו בנוי אבן — — — קבוצת בילויים בגדרה, המעדר על השכם והקלשון ביד — — — קבוצת תלמידים של הגמנסיה העברית שטים על הירדן — — —"

ירושלים של שנות הנעורים

אותה ארץ מולדת נגלית להם ביום סתיו אפרורי במושבה בית וגן, בעמק שומם מעבר להר כנרת. ובא המגע המענין (שחבל שלא נמצא לו המשך בפרקי חייו הבאים של המחבר כאשר הגיע לעלומיו). בין נערי המושבות

בגליל, ילידי הארץ, בני עמלים פשוטים, שכל עולמם הצטמצם בד' אמות של הרחוב הראשי המאובק במושבתם, ורבים מהם לא היו עדיין בטבריה הסמוכה, לבין הנער הזה שכל מה שידע למעשה על ארץ ישראל היו אותם פרקי קריאה וסיפורי דמיונות; והנה נוכח הוא לדעת עד כמה שהוא מאותם נערים בביטחון העצמי ששפע מהם בחוסר הפחד ובהתמצאותם בסביבתם ובארצם. אין ספק שהיו עוד ניגודים שבאורח חיים בין משפחת עסקן ציוני שעלתה זה עתה לבין בני איכרים עברים בשנות העשרים בגליל... אלא שעל ניגודים אלה אין המחבר מרחיב את הדיבור.

ב"ירושלים של ימי נעורינו" מגלה יעקב צור את כוחו לא רק בתיאורי נוף יפים, שאהבת הארץ בוקעת ועולה מהם אלא מוכיח הוא עד כמה היטיב, שנים אחדות לאחר עלייתו, להתערות בנוף הארץ כילדי המושבה הגלילית שכה קינא בהם בבואו:

— — — "בעונת־הגשמים, כשהימים קצרים וערפלים מכסים את ההרים, מרותקים היינו אל עירנו ומסוגרים בשכונותיה של ירושלים. אך משירד המלקוש ונשבו רוחות־שרב של אביב, היתה הארץ כולה פורשת לפנינו את מראותיה ותמורותיה. טיולים של פסח וחדשי פגרה של קיץ מגלים היו לעינינו ארץ־ישראל אחרת, קצתה רדומה, סלעית ומאובקת, כדרכים אלה שעדיין חרותים בהן גלגלים של דיליז'אנס ועקבותיהן הכבדים של שירות הגמלים, קצתה צעירה ותוססת, מתנערת לקול הלמות מכושים לקראת ימים שיבואו — — —"

במחיצתם של עסקנים וסופרים

אך לא רק לנוף מתוודעים אנו בפרק זה. מוצאים אנו בו חבורת מורים וסופרים בני אותם ימים — את בית הסופר קבק, שהוא דוד המשפחה שהקדים עלייתו; את משה כרמון, הצעיר הנסער; את דוד שמעונוביץ ואת ר' בנימין, ברקוביץ וא. מ. ברכיהו, הזקן שבחבורה.

אך אין בירושלים זו עם כל גופה הקדום משום התערות בהווי נוער עליו ומשוחרר! בישנים ומסוגרים הם הירושלמים. הנערות מזילות דמעה למקרא הרומן "לבדה" של קבק וכאשר נפגשים הירושלמים והירושלמיות בבני הגימנסיה "הרצליה", שהיו לבושים מנכסי חאקי קצרים וכותנות לבנות ומעורים בציבור העולים החדשים ונמשכים אחר הרעיונות שהיו סוערים בקרבם ובפיהם הכינוי הקבוע והמקובל, כינוי שבזילזול לירושלמים (ש"לרגליהם גרבי נשים שחורות...: "חניוק"... אזי חש הקורא עד כמה היה בהווייה הירושלמית של אותם ימים משום גלותיות ואימת נער מרחוב חשוך שאינו יהודי, ללא ספק בגלל עשרות צלבי הכנסיות ומעקי המסגדים, גלימות הנזירים ו"שמלות" הערביאיים שאת הווי נוכחותם אין המחבר מרבה משום מה להדגיש.

אלא שבית האב מטביע חותמו יותר מכל הווי אחר: בית עסקן רב־פעלים,

שאם כי אין הפרוטה מצוייה בו הריהו בית שבו „נחתכים ענינים“, בית מזכירו של הועד הלאומי שאליו מופנים בעלי מכתבי המלצה מן הגולה ובו דשים בעתיד הישוב ובמאבקיו. עניני ועד הצירים וקונגרסים ציונים המשמשים ובאים; עניני תקציב ועניני חינוך. עסקי ציבור תמימים ופולמוסים שוצפים בכוס־שלמים, באספקלריה מעוררת חיוך כיום. ובתוך כל זה דאגות פרנסה של האב שאין משכורתו משתלמת במועדה והוא מנסה לסתום בקיצי תקציבו בשכר־סופרים מעבודה ספרותית ב„הארץ“ של לייב יפה ואחר כך של גליקסון; ולבסוף מן המקור הבטוח האחד, ה„מארגען זשורנאל“ הניו יורקי או ה„מאמענט“ בוורשה, ששלחו המחאות של ממש שבהן ניתן היה לסלק את המגיע בחנות המכולת. באותם ימים, מספר צור, ועד הצירים לא שילם את תקציביה, המורים לא קיבלו את משכורתם, הלכות לא שילמו לחנוונים... המוסדות היו משלמים בפתקאות של ה„משביר“ שהיו עוברות לסוחר במקום כסף, ועל ההווי של אותם הימים:

„ — — — טלפון. לא היה בנמצא, ולא היה אדם קובע פגישה מראש, מאליו היה הבית מתמלא: חברים וידידים שהיו עוברים ברחוב רואים אור ונכנסים לשתות תה, לטעום מיני מאפה, ולשוחח שיחה של סתם. סופר שהיה עוסק בחיבורו מספר על דפיס שעמו בכתובים, עסקן מקורב לחלונות הגבוהים בירושלים מנתח ענינים של יוטל, והכל מגלגלים תכניות זה בכה זה בכה — — — “

„ — — — תוהו הייתי לפרקים על החיניות המיוחדת של חבורה זו של סופרים ואנשי עט, שהכרתי מקרוב — — — שונים היו זה מזה, רובם מחולקים זה על זה וודאי לא חסרה במחיצתם קנאת סופרים — — — אך משהו שאינו ניתן להגדרה, מין קשר של קייט, שנמשך מימי וורשה, וילנה ואודיסה ועד ארץ ישראל הקטנה של הימים ההם — — — “

לא היו אלה, איפוא, סופריה של ארץ־ישראל כי אם סופרים עברים, שעלו לארץ והוסיפו במידה רבה לחיות בה את חי העבר, וכמה אופייניות שורות אלה:

„ — — — בארמון הגרמני של אוגוסטה ויקטוריה שבהר הצופים ישב הרברט סמואל, הנציב העליון, הראשון ליהודה — — — אך כל חוק וכל פקודה, כל מעשה של שלטון היו נמדדים ונשקלים במאזנים פן יפגע מי שיפגע ופן יאמר מי שיאמר, ובעיני הפקידים הסובבים אותו לעולם היו תגובותיהם של הערבים עדיפות על טרדנותם של היהודים — — — והיו היהודים זועקים ומחזים — — — כל העינים נשואות ללונדון, שומרים היו יהודי ירושלים מוצא פיהם של צירי בית הגבזורים הבריטי — — — וכל דיבור של אוהבי ישראל מתפרש אלפי פירושים — — — “

על מה נסער אז הישוב...

ובינתיים געשה מחלוקת בישוב. מפלגות התכתשו, נואמים נאמו... שנה אחר שנה היו החוגים החרדים מאיימים לעזוב את אסיפת הנבחרים ואת מוסדות הישוב אם... תזכינה הנשים לשוויון זכויות אזרחי... אשכנזים וספרדים גם הם היו מריבים ביניהם... איכרי המושבות הוותיקות עמדו על זכותם להעסיק פועלים ערבים... ובית אבא סאן מאותם ויכוחים נסערים ונשכחים.

עם כל חביבותו יש בספר משום תיאור ה"עלית החברתית" של ארץ ישראל באותם ימים. והמחבר מודה בכך שלא מדעתו.

— — — לאחר חלוקת התעודות (תעודות הבגרות) המסורתית

נתכנסה מועצת המשפחה להחליט מה ייעשה בנן הבוגר. הדרך היתה סלולה: המשך הלימודים. וממילא נסיעה לחוץ לארץ — לא עלתה על הדעת כלל בשנים ההן (קרי: בחוגים המדובריים) שיוכל נער שסיים את לימודיו בירושלים לצאת לעבודה או להצטרף לקיבוץ — תנועות הנוער הציוניות היו תוססות בפולין, בליטא, ברומניה, אך אל חדרי הכיתות שבבתי הספר שבירושלים לא הגיעו הדיהן — הרבה בית הורים עושה (ההדגשה שלי — י.ר.) והרבה אותה סביבה סביבה שקטה, שמרנית, של ירושלים שבשנות העשרים אשר עדיין לא ספגה לתוכה את דרך המחשבה של החברה המתהווה בארץ — — —

מתמרמר המחבר על ימי ראשון שלו הגזולים בפארניו. כאשר היו חבריו הסטודנטים יוצאים לבילוים (ואולי אף לאילו עבודה בזוייה שלא בידיעת השלטונות הצרפתים!) היה הוא נאלץ לנסוע לרחוב מרוחק ולעסוק בעריכתו ובעימודו של "העולם", שעורכו הראשי ישב בלונדון ומטעמי חיסכון יצא העתון בפארניו. אלא שמתוך טרזוניה למדים אנו עד כמה יקר היה אותו תפקיד על יעקב צור כשם שיקר היה בעיניו תפקיד עורך "חדשות עירית תל-אביב" שנים אחדות קודם לכן, תפקיד שאף אותו קיבל מאביו.

יעקב צור היה לאחר-מכן בוגר הסורבון ועמד בראש משרד הסוכנות היהודית במצרים ושימש קצין-קשר בינה לבין הצבא הבריטי בקאהיר ולמעלה מעשר שנים עשה בתפקידים דיפלומטיים בכירים בשירותה של מדינת ישראל. כיום הוא יושב-ראש הדירקטוריון של הקרן הקיימת לישראל ויושב ראש הוועד הפועל הציוני.

"שחרית של אתמול" הוא ספר שבו נושמים אנו אוירה-של-אתמול בסגנון אישי, חי ולבבי; יש בספר "הכרה היסטורית" כפי שטען אחד המבקרים והוסיף: "פעם ילמדו ממנו קורות אותם ימים".

אך יש בספר הרבה יותר מזה: זהו ספר תולדות איש צמרת ישראלי; ויש בו, משום כשרונו של המחבר, כדי אשקף-צוהר לגילוי חייה ותפיסתה של הפקידות האיית וכדי גילוי ממד פסיכולוגי רב משמעות: זוהי פרשת חיים של

אֵי־תִּמְרָדוֹת. אֵין כַּאֲן הַלִּיכָה נִגַּד שׁוֹם זֶרֶם הַמְּקוּדֵשׁ בְּעֵינֵי הָאֵב. זֶהוּ, אֵיפּוֹא, סִפְרוֹ שֶׁל אָדָם שֶׁבִּנְתִּיב חַיָּו הוּא — מִמְּשִׁיךְ הוּא אֵת נִתִּיב חַיֵּי אָבִיו מִתּוֹךְ כְּבוֹד פְּנִימִי וְהִרְכַּנְתָּ רֵאשׁ מִתְּמַדַּת לְעוֹלָם הָאֵתְמוֹל, וּמִתּוֹךְ זְעוּעַ אֵיוֹם מִשְׁנַחֲרָב אוֹתוֹ בֵּית מִשְׁפַּחָה — לֹא בְּמוֹת הָאֵם הַעֲנוּגָה — כִּי אִם בְּמוֹת הָאֵב. וְלֹא בְּכַדֵּי מִסְתֵּיִם הַסֵּפֶר הַזֶּה בְּמוֹת הָאֵב. וְאוֹפֵינִי כִּי מַעֲלֵלִי הַמַּחְבֵּר בְּמִלְחַמַּת הָעוֹלָם הַשְּׁנֵיִה, בְּשִׁירוֹתָהּ שֶׁל הַמְּדִינָה — כָּל אֱלֹהִים חֹסְרִים בְּסִפְרָה. שֶׁבָּחוּ שֶׁל הַסֵּפֶר הוּא בְּתִיאוֹר אֲמֵנוֹת־חַיּוֹנֵי זֶה שֶׁל הָעוֹלָם רַב־הַהֲתַרְחֲשׁוּיּוֹת וְהַנְּסִיווֹת שֶׁשֶׁנְּתִיב הָאֵב מִגִּיהָ אֵת דְּרָכּוֹ שֶׁל הַבֵּן לְקִרְאָתָהּ יְעוּדוֹ בְּחַיִּים.

מְדִינָה לְמוֹפֵת / סוּף מַעְמוּד 60

כִּבְרָה אוֹ עַל אַחַדוֹת עֵרְבִית בְּהִיקָף רַחֵב. הֵם לֹא זָלוּלוּ בִּיכוּלְתוֹ שֶׁל הָעַם הַיְהוּדִי בְּעוֹלָם כּוֹלוֹ לְתֵרוֹם לְהַשְׁגַּת מִטְרוֹתֶיהָ שֶׁל הַתְּנוּעָה הַלְּאוֹמִית הָעֵרְבִית, וְלֹא נִרְתְּעוּ מֵאֲפִשְׁרוֹת הַפִּיכְתָּהּ שֶׁל אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל לְמְדִינָה יְהוּדִית בְּתַנְאֵי שֶׁתְּהֵא בְּתִבְרִית לְהַשְׁתַּחֲרָרוֹת מַעוֹל זָרִים. חֵלֶק מִן הַהַצְעוֹת שֶׁהַצִּיעַ לָהֶם אוֹ בְּנִגְוִרִיוֹן בְּגִלּוֹי־לֵב וּבִתְעוּזָה עֵדִיין אֲקִטּוֹאִלִּיּוֹת כִּיוֹם הַזֶּה, אִם כִּי אוֹ לֹא הִיָּה בְּנִגְוִרִיוֹן מוֹכֵן לְהַתְּחַיֵּיב לְמֵאֲבָק מִשׁוֹתֶף בְּאֵימְפֵּרִיאִלִּיזֶם הַבְּרִיטִי וְהַצְּרִפְתִּי... מֵהַ שֶׁנִּתְּחַדֵּשׁ בִּנְתֵיִים, בֵּין הֵיתֵר, הוּא שְׁעָצֵם הַסִּיכְסוֹךְ הַיִּשְׂרָאֵלִי־עֵרְבִי מִסְבֵּךְ אֵת שְׁנֵי הַצְּדָדִים בְּהַשְׁתַּעֲבָדוֹת גּוֹבֵרַת לְכוּחֹת זָרִים, כְּכֹל שִׁיוֹסִיפוֹ לְחַתּוֹר לְהַכְרַעָה בְּעוֹרְתָם הַטֶּכְנוֹלוֹגִית וְהַפּוֹלִיטִית שֶׁל כּוּחֹת חִיצוֹנִיִים. אֲבָל זוֹהִי בְּעֵינָהּ שֶׁל הַכְּרָה הַרְדִּית בֵּין הָעֵרְבִים כְּכֹלל וּבֵין הַיְהוּדִים כְּכֹלל, עַל שְׁאֵיפּוֹתֵיהֶם הַהִיסְטוֹרִית שֶׁטְרַם נִתְּמַלְאוּ, וְלֹא עַל יְסוֹד הַמִּצַּב הַקִּיָּים כְּשֶׁלְּעֲצָמוֹ.

יֵשׁ לְפִתַּח אֵת הַדּוֹקטְרִינָה שֶׁהַמִּלְחָמָה בְּיִשְׂרָאֵל בְּעוֹרַת כּוּחֹת זָרִים אֱלֹהֵי אוֹ אַחֲרִים הִיא מְדִינִיוֹת מְבִיסֵה־עֲצָמָה הַמְּפִלְגַת לְמַעֲשֵׂה אֵת הָעֵרְבִים וְאֵינְנָה מְבוֹדֶדַת אֵת יִשְׂרָאֵל. הֵן הַנִּיטְרָלִיזֶם הַמְּצָרִי הַחֲתֻרְנִי וְהֵן דּוֹקטְרִינַת הַהֲתַרְעָה שֶׁל צְה"ל עֲלוּלִים לְהוֹבִיל בְּסוּפוֹ שֶׁל דְּבַר לְמִבּוֹא אֲטוֹם, אֲלֵא אִם כֵּן יִימָצֵא גִשְׁרֵי מִמְּשִׁי עַל פְּנֵי הַתְּהוֹם שֶׁל מְאוּוִיִים קוֹמְפּוֹלִסִּיבִיִים, מוֹסְדִיִים וּפּוֹלִיטִיִים, בְּשְׁנֵי הַצְּדָדִים. אֲךָ אֵין לְשַׁכּוֹחַ כִּי מַחֲשֵׁבָה זֶה לֹא תִצָּא מִגְּדֵר מוֹתְרוֹת כָּל עוֹד הִיא תִישָׂאֵר חֲדִי־סִטְרִית, וְכֹל עוֹד יִשְׂרָאֵל בְּפוּעַל הָאֵיוֹם הַקִּיָּים בְּ"מִלְחַמַּת מִצְוָה" שֶׁל טְאֵטָא וְהַשְּׂמֵד.

* * *

מוֹתֵר לְהַנִּיחַ שֶׁמִּלְבַּד הָעֵנִין בְּשִׁלוֹם כְּמִטְרָה לְעֲצָמָה, אִם תִּקּוֹם בְּמִרוּצַת הַיָּמִים בְּרִית מְדִינִית שֶׁתְּהִיָּה מוֹשְׁתַּתַּת עַל שִׁיתּוּף פְּעוּלָה בֵּין הָאוּמָה הָעֵרְבִית הַמִּתְאַחֶדֶת וּבֵין הָאוּמָה הַיִּשְׂרָאֵלִית הַמְּקַבְּצַת גְּלוּיוֹתֶיהָ, יִהְיֶה בְּכַךְ מִשׁוֹם תְּרוּמָה מִרְחִיקָה לְכַת לְרִצּוֹן הָעֲלִיָּה לְיִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹת הַרוּחָה וְאוּלֵי אֲפִילוֹ לְשַׁחְרוּרֵם שֶׁל יְהוּדֵי בְּרִית הַמוֹעֲצוֹת. מוֹתֵר לְהַנִּיחַ, אֲפִשֵׁר לְקוֹוֹת, אֲבָל אֲסוֹר לְהַתְּנוֹת אֵת הַמַּהְפָּכָה הַלְּאוֹמִית הַיְהוּדִית בְּהַסְכְּמָה חִיצוֹנִית.

ספרים וסופרים

האסטרטגיה האמריקנית החדשה

החיבור של אורס שווארץ* פרשן שחייצי לענייני אסטרטגיה ומדיניות, עורך מדור ב"ציריכר צייטונג", הון באסטרטגיה האמריקנית האטומית והתפתחותה אחרי מלחמת העולם השנייה, הוא אולי הספר הבהיר והתמציתי ביותר שנכתב על נושא מורכב זה. אופייני הדבר, כי דווקא בן חוץ לארץ מצא את הסגנון ואת הגיטות הנכון, כדי להסביר את הבעיות הסבוכות ואת התמורות ההיסטוריות באסטרטגיה של ארה"ב בלשון השוחה לכל נפש. מר שווארץ בנה את בניין חיבורו זה על יסוד שנים של כתיבה על הנושא האמור ועל נושאים סמוכים לו, ואחרי שנת מחקר בארצות הברית. המומחה הידוע לאסטרטגיה אטומית הנרי א. קיסינג'ר כתב הקדמה לספר.

המחבר מצוין בדברי הפתיחה את העובדה, כי דווקא לאדם מן החוץ, למשקיף אירופי, היה קל יותר לכתוב סקירה מקיפה על הנושא שמחברים אמריקניים כה מעורים וסבוכים בו. אחרי ככלות הכל המחבר האמריקני משתייך למחלקה ממשלתית זו או זו, למכון-חקר זה או זה, לאסכולה צבאית זו או זו, ויהא נמצא מגן על נקודת ההשקפה המסויימת של קבוצתו. לבר-חומיל ניתנת גם הפרספקטיבה הדרושה וגם האפשרות להיות אובייקטיבי. אף הנרי א. קיסינג'ר מעיד על המחבר בהקדמתו ואומר: "אינני מכיר משום אדם אמריקני שיש ביכולתו להעלות לפני הקורא את הויכוח האסטרטגי האמריקני בצורה כה מהוגנת... הסגנון הבהיר וכושר הניתוח המעולה סייעו לו למחבר להוציא מתחת ידו ספר מועיל ומתוקן. הוא מעלה בספרו את התפתחות המחשבה האסטרטגית האמריקנית לאור הכרת האמינים של המציאות המלחמתית האטומית ולאור ההכרח לעשות את כוח ההגנה של המדינה כלי שרת לניהול מדיניות החוץ ולהרתעת האויב. בדברו על חכמי אסטרטגיה אנורחיים מפורסמים, כגון הרמאן קאהן, ברודי וקיסינג'ר, ובמסרו בקצרה את תוכן חיבוריהם הוא מדגיש, כי המחשבה האסטרטגית האמריקנית יצאה מתחומי הצבא, הצי ובאוויריה ונעשתה קניינם של הוגים, המנסים למצוא פתרונות מדעיים לשאלות ולאפשרויות הרבות מספור, העומדות לפני המדינה בתקופה החדשה, על כל סכנותיה.

מר שווארץ מצוין, כי לא רק הנושא קנדי עשה מישגה חמור בימי פלישת הנפל למפרץ החזירים בקובה. ידוע, כי כרושצ'וב עשה מישגה חמור גם הוא בימי משבר הטילים בקובה. עוד מישגה חמור שגה בשעה שנתן הוראה לשלח למרומי החלל את "ספוטניק", ובזאת גרם זעזוע וחשבון-נפש מר ומכאיב לאמריקה כולה — לחוגי השלטון, הצבא, החברה והמדעים. "ספוטניק" שימש דחיפת דירבון עצומה לארצות הברית, להתנער ולהתעורר לתנופה מדעית-טכנית הן בתחומי חקר החלל והן בתחום קידום המדעים בכלל. בזאת שירת כרושצ'וב את אמריקה שירות עצום, אם כי ודאי לא לכך נתכוון במעשהו האמור, אלא לאפתעה לשם סחיטה.

יקצר המצע מלסכם את ניתוחו המוצלח של ספר זה, הנקרא בקלות ובעניין, ושיש בו משום חידוש אף למי שעסק ועוסק בתחום האסטרטגיה והמדיניות בכללותם. אך עיקר התועלת שבו לקורא שאינו מצוי אצל ספרות זו, שיקבל מושג ברור ויסודי על נושא זה על ידי קריאת ספר שהוא בבחינת מועט המחזיק את המרובה.

על אימפריות ושקיעתן

גנרל סר ג'ון באגוט גלוב, מי שהיה מפקדו של הלגיון הירדני וסולק מכהונתו בצורה מעליבה למדי, אחרי שנות שירות רבות, החליט להיפנות לכתיבה היסטורית בתחום שהתמחה בו כל ימיו: תולדות עמי ערב. ספרו הראשון בתחום זה היה "האימפריה של הערבים" והוא ראה אור לפני שנים אחדות, וספרו השני, "הכיבושים הערביים הגדולים",

*) American Strategy, a new perspective, by Urs Schwarz, Doubleday & Co, New York, 1966.

עתה יצא הספר השלישי בסדרה „דרכן של אימפריות“*) . ספר זה משלים את חיבורו הגדול על תולדות עמי ערב. מלבד אלה חיבר את „תולדות הלגיון הערבי“ ; „חייל עם הערבים“ , ז. בריטניה והערבים“ שהם פרי שירותו ונסיונו עם הלגיון הערבי בימי עבדאללה ולאחריו. בספרים אלה משתקפת הגישה של אהדה מופרזת לבידואי בן-המדבר ולתכונותיו, כדרך לורנס וחוגו.

לא כן בתולדות עמי ערב ובפרט בספר שלפנינו „דרכן של אימפריות“, שבו מצליח גלוב'פחה להתרומם מעל לאהדות ולאנטיפאטיות שלו, ולשמור על גישה אובייקטיבית כאחד היסטוריון, המצייר יריעה רחבה של התקופה, בלי להתעלם מפרטיה היתרים. בהקדמה לספר זה*) אומר גלוב, שמלכתחילה לא העלה על דעתו שהמאורעות המתוארים בספר יש להם נגיעה למאורעות זמננו, או דמיון כלשהו אליהם. ואולם אחר כך נוכח לדעת, כי עם כל ההבדלים שבין התקופות והגזעים הרי זו היסטוריה של הזמן הזה, בפרט בבריטניה. הוא ראה דמיון עצום גם מבחינת אורך שנות קיומן של האימפריה הערבית והאימפריה הבריטית. מתוך סיפוק מיוחד הוא עוקב אחרי דברי הגיני החריפים, שהשמיעו בשעתם היסטוריוני ערב על הרוח החמרנית, הפריצות הרבה, ושחיון הנפש לגבי הדת, שהקיפו את עמי ערב בתקופה שלאחר התפצלות האימפריה, ואשר, לדבריו, „אפשר היה להשמיעם בדיוק נמרץ גם בלונדון של ימינו“. תקופת השושלת הקטנות בשלוחות האימפריה הערבית שנתפוררה דומה מאוד לתקופה שבה נתונות שלוחות האימפריה הבריטית לשעבר בימינו אלה. במשך שש מאות שנה לא ידע העולם מנות של „שלום אימפריה“, כאשר ידע בימי שיאה וגדולתה של האימפריה הערבית. עד שקמו התורכים העותומאנים לשלוט בחלק עולם זה, שהיה קרוי פעם האימפריה הערבית.

הצד המדאיג ביותר בחלופי רשויות של אימפריות הוא, כמובן, באורך הרב של תקופות הביניים של תהו ובהו. לאחר שהתמוטט השלטון הקיסרי הרומאי במערב אירופה (במאה הדי' הזה) עברו גם כן שש מאות שנה עד שתקופת הבארבאריזם הוחלפה בשלטון אירופי. התמונה הכללית היא איפוא: מאתיים-שלוש מאות שנה של שלטון קיסרי יציב ותקין, על שאר מעלותיו ומגרעותיו, ואחריהן — תקופה ארוכה פי שתיים של התפוררות ליחידות קטנות ושל תהו ובהו, שבסופה עולה לשלטון ומתבצרת אימפריה חדשה. המחבר סבור, כי מעלותיהן של האימפריות הגדולות היו שקולות כנגד חסרונותיהן, והמרידות נגד האימפריות שקירבו את קיצן הביאו, בו בזמן, כלייה גם על פירות הברכה של אימפריות אלה. אין הוא מתכוון לנבא, כי במקביל לעבר תבוא עכשיו, אחרי 230 שנות קיסרות בריטית, תקופה של תהו ובהו שתימשך שש מאות שנה. אין הוא אלא מוצר שלמרות החקבלות הרבות בהיסטוריה, אין העולם נמצא למד מן ההיסטוריה ואין רבים בבריטניה של ימינו יודעים, או רוצים לדעת, דבר וחצי דבר על תולדות האימפריה הערבית, דרך משל. כיצד התחילה הירידה של האימפריה הערבית, מראשית המאה הדי' והיא? שכירי חרב תורכיים היו לרועץ לאימפריה הערבית הכושלת. אך האימפריה גכשלה משום שעמדה בסוף דרכה ומשום שהרקב כבר אכלה מבפנים. שוב ושוב מביא המחבר הקבלות למצב האימפריה הבריטית, וביתר הרחבה — למצב החטיבה הקולוניאלית המערב-אירופית בכללותה, ששלטה בשאר היבשות, פרט לאמריקה, כדי להוכיח, כי אין קיצה של אימפריה בא לה מבחוק, כי אם מתוכה יוצאים מהרסה ומחריביה. הוא מסיים ספרו באמרו, כי אם שהוא מאמין בחזקיות זו של „גלגול אימפריות“ — אין הוא רואה בהישנות המקרים משום דיוק מתמאטי. אף על פי כן יש לרוטאציה זו משמעות מיוחדת: אכן, „התורות“ שבהיסטוריה ראיות, לעתים קרובות, למחקר ולעיון נוסף. הספר נקרא בעניין וכתוב בסגנון שוטף.

*) The Course of Empire, The Arabs and their Successors by John Baggot Glubb; Prentice Hall Inc., Englewood Cliffs, N. J.; 424 pp. 1966.

„אוצר הרעיונות והפתגמים“ *

המרוכבים שבמקור. ואף-על-פי שהדברים הוצאו מתחומם הקודם והושתתו בתחום אחר, לא איבדו מרעונותם. אדרבה, אפשר שכאן, במחיצת שאר הרעיונות ובתחרות החרישית הערוכה ביניהם, הם מופיעים באור חזש ומתנוצצים כאספקלריה המאירה. הרי לדוגמה מכה מהלכת זו הקרויה „אנטישמיות“. בין השאר תמצא כאן את המימרה הידועה: „כל המיצר לישראל נעשה ראש, שנאמר: היו צריה לראש“. מימרה בת אלפיים שנה, אך בתוך מסגרת זו, כביכול אור חדש שפוך עליה וכאילו נאמרה בימינו. לאור גסיון חיינו, כשתפסו שפלי-אדם תחבולה בדוקה זו ובכוחה הצליחו לעלות בשלבי שלטון ולהציף עולם ברשעותם, נתחזרה לנו יותר משמעותה העמוקה של המימרה העתיקה. או דוגמה אחרת באותו ענין: „האומות באים להתגרות בהקב"ה ואין יכולין, ומה הם עושים? מתגרים בישראל, שנאמר: נוסדו יחד על ה' ועל משיחו" — ממש הפתרון החדש לסיבת האנטישמיות, שהוצע בימינו על-ידי פרויד, אבי הפסיכואנליזה, או על-ידי מוריס סמואל הסופר היהודי בלשון האנגלית. כאלו הם הפתגמים, המימרות העתיקות, בענין זה, וסמוך להם דבריהם של הוגים חדשים: יצחק קאמינר, י. מ. פינס, תיאודור הרצל, מכס נורדאו (שש ציטטות), זאב ז'בוטינסקי, יחזקאל קויפמן, ל. מוצקין, דוד פרישמן, אהרן לוינ מרישא (שתי ציטטות), א. דרויאנוב, י. ל. מימון, מרדכי מ. קפלן — כל אחד ורעיונו, כל אחד ודרך הסברתו. כך זכו הרעיונות השונים להתלקט ולהתקבץ בכרך אחד, להשלים זה את זה או להתנצח זה בזה במלחמתן של אידיאות.

הבאתי נושא אחד לדוגמה. כיוצא בו תמצא לרוב בכל שאר הנושאים. מי שעיסוקו בעולם המופשט של רעיונות, הרוצה לדעת מה חשבו גדולים וטובים בישראל, הרוצה לברר וללבן שאלה משאלות חיינו, או להיעזר בשעת הצורך בציטטה, יפתח ספר זה וימצא הכל ערוך לפניו. הסופר והנואם, הרב והדרשן ייהנו ממנו

„אוצר הרעיונות והפתגמים“ לפרופ' צבי שרפשטיין הוא חיבור גדול בן ג' כרכים ו-880 עמודים כפול-טורים. ספרו של שרפשטיין אינו מין אנתולוגיה, דוגמת ספרו האנגלי של הרב הרץ: *A Book of Jewish Thoughts*, אלא ספר עיון ושימוש, ערוך לפי מאות נושאים בסדר אלף-בית. החומר מוגש בצורה נאה, עלפי סידור מודרני, כנהוג באנציקלון-פדיות מסוג זה המצויות בלשונות לעז. מי שמבקש רעיון בענין מן הענינים, ימצאנו כאן. מי שמסתבך בסך הבעיות המנסרות בחלל עולמו, או מי שמתלבט ברוב הענינים המתגלים ברשות היחיד וברשות הרבים, יפתח ספר זה וימצא חומר להיררה ולמחשבה. הוא ימצא גם פתגמים, אבל לא זה עיקרו של הספר. יסודו בתחום המחשבה, בתחום הרעיונות, והפתגם לא הובא אלא כביטוי מגובש של רעיון, ומסתבר שלא עניינים אנו בתחום זה. הרעיונות שופעים ממש, רעיונות שנתנוצצו במוחותיהם של בהירי-מחשבה בישראל במשך אלפי דורות מימי המקרא ועד ימינו — על חזיונות החיים והטבע, על גורל העם והאדם, על עניני הפרט ועניני הכלל, קרוב ל-900 נושאים. כמעט שאין לך נושא, ישראלי או כלל-אנושי, שלא הובא; כמעט אין ספר עברי (או מתורגם עברית), שהובע בו רעיון מקורי, ולא צוטט. נתלקטה כאן העידית שבאלפי מוחות, המשובח שבאלפי ספרים, כל הראוי לשמירה לדורות. והחומר מנוקד ומפוסק בצורה מושכת עין ולב, נוחה לקריאה ולעיון. מראייה-מקומות מפורטים, דברים חמורים מוסברים, טכסטים ארמיים נתונים גם בתרגום עברי.

הריני פותח את הספר, באקראי, באיזה עמוד שהוא, ומיד צפים ועולים רעיונות בשפע ואני דולה בלא יגיעה: הרעיון במצייו, מזוקק ומנופה מדברי לוחי

* צבי שרפשטיין: אוצר הרעיונות והפתגמים. הוצאת יבנה-שילה, תל-אביב.

הוא השתמש בבקאותו, ובטוב טעמו, כדי לפתוח לפני הקורא העברי שערי אידיאות ולגלות לפניו את אוצר הרעיונות של היהדות.

ספרו האחרון של המחבר „גדולי חינוך בעמנו“, שיצא לפני שנתיים, זכה לפרס (פרס קסל). „אוצר הרעיונות והפתגמים“ ראוי לפרס כפול ומכופל.

נ. צ. מיימון

עצה ותושיה בכל נושא שהוא. לספרי השימוש שכבר מצויים בידנו: מלונים, לכסיקונים, קונקורדנציות וכדומה, מצטרף ספר זה כספר שימוש קבוע בידי כל אדם הוגה.

זהו ספר שלא ביום אחד נתהווה. משוקע בו עמל של שנים. טרח המחבר, צלל בים הספרות, בדק וקרא כל ספר עברי כדי להעלות רעיונות מקוריים, ללקטם ולסדרם.

„החלוץ במערכה“

(ליובלו השבעים וחמש של פרופ' שמואל אייזנשטאדט)

הווייתו ברעיון הציוני-הסוציאליסטי, שבו דבק בכל מאודו עד יום מותו במוסקבה בשנת תרצ"ט.

לכאורה מיוסדת היתה „השקפת-עולמו“ זו של האב על הערכה היסטורית-חברתית והגיוינית-חוקת את המציאות היהודית, אולם ביסוד כל הגיסוחים הרעיוניים של המחשבה הסוציאליסטית-הציונית רחשו געגועי-דורות והפעימה תחושת-גורל עמוקה ומסתורית לאדמת המולדת הקרובה-הרחוקה ונהייה עזה להתחדש בה. עוד בשנת 1925, לעת זיקנה, כתב האב הוקן לבן באודיסה, כשעמד להפליג לארץ: „יש ויש ברצוני לחבר את ימי האחרונים עם חייו [של הבן השני, אברהם, שהיה חבר קבוצת „מעבר“ אשר ב„גבעת השלושה“] בעבודה משותפת במשק חקלאי זעיר שם בארץ-ישראל.“ והוא סיים את מכתבו בדברים נרגשים: „... נשק בשמי את אדמת המולדת של ישראל סבא וברך בשמי את אחי ורעי הזקנים והצעירים, הבונים את המרכז, מרכז העם הנווד, מרכז העבודה הישראלית“... ואשר לבן, אפיינית היא ההרגשה שמילאה את נפשו כשנפרד מהוריו, ובעיקר מאביו, בבית-הגתיות במוסקבה: „רציתי או לומר לאבא: אבא יקר, שר העליה שלי, בוא עלה אתנו יחד. הרי אתה הגית את רעיון העליה ארצה מראשית נעורייך, הקרבת את חיך למען ארץ-ישראל העובדה, למה לא יצמחו לך כנפיים, למה לא יתחדש בך מרץ עלומים, קום ועלה!“...

פרופ' שמואל אייזנשטאדט מייחד מקום לעצמו בתחום חקר המשפט העברי. מאז התחיל להתגדר במקצוע הזה צירף והסמיך את המגמה המדעית לתכלית השימושית ועלידי מזיגה זו של שתי הגישות והבחנות שבמחקרו עשה לא מעט למען החיאתו של המשפט העברי והכשרתו לקראת תפקידו בתקופת חידוש חיינו המדיניים-לאומיים במולדת העברית.

ואמנם שמו של שמואל אייזנשטאדט קשור בעבודת התחייה של העם, הלשון והארץ מנעוריו ועד שנות השתקעותו ופעולתו בארץ. אפשר לומר שהוא הוקדש לרעיון התחייה „מבטן ומלידה“, שהרי את השקפת-עולמו הציוני-סוציאליסטי (ועתה שמאלית שבשמאל) ירש מאביו יוסף, שלו ול„פרשת חייו ופעולתו החלוצית-חינוכית“ הקדיש את ספרו „החלוץ במערכה“, שהופיע אשתקד בהוצאת „ליכוד“. לאביו-מורו היתה השפעה מכריעה על עיצוב דמות-עולמו הרוחנית-הרעיונית של הבן.

בויקת-גומלין רוחנית זו בין האב והבן יש גם מגילוי דרכי המהפכה הנפשית שנתחוללה על סף המאה הזאת ברחוב היהודי, ובעיקר בחוגי הגוער, שהתייצב על דרך התחייה העברית-האנושית. האב, יוסף אייזנשטאדט, גילם בגלגולי חייו את התמורות בעולם ובעולמנו. מסביבה ואחירה תורנית-מסורתית יצא להשכלה וממנה לציונות של חובבי-ציון. לאחר מכן נתפס לציונות המדינית עד שנאחו בכל שרשי

חיבורים וחוברות, ביניהם תרגומים מן הספרות הסוציאליסטית-הקומוניסטית ברוסיה. אף העריכה תפסה מקום חשוב בפעילותו הספרותית של פרופ' אייזנשטאדט. מלבד „שחרית“ ערך את הקובץ „המשפט העברי“ (תרע"ח), „המשפט“ (1927-1933), „משפט וכלכלה“ (תש"ו), „ליכוד“ ו„דיעות ארכיון העבודה“ (והוא ממייסדי הארכיון של הסתדרות העובדים בא"י).

עבודתו בתחום המשפט ותחיית הלשון והרחבתה קובעת ברכה לעצמה. וכמה פנים היו לה, אם באירגון, תעמולה, השכלה ותורה שבכתב. פרופ' אייזנשטאדט ייסד בשנת 1934 את בית הספר הגבוה למשפט וכלכלה בתל אביב וכמוֹכֵן שימש מנהל הלשכה המרכזית של ועד הלשון העברית (1926-1953) ונתן את ידו לברית עברית עולמית. הוא עשה לא מעט בביזרום וליבונם של מונחי משפט וחברה (רישמת מונחי חברה צירף לספרו „בחנית ערכי הדימוקרטיה“).

גאמן לערכי היסוד של גאולת העם, נתפס פרופ' אייזנשטאדט לרעיון הקומוניסטי, שנראה היה כשר ונאות ביותר כשמשתא־נפש לאומית-עברית משמשת משען לו... ודאי דרוש אומץ־לב לדגול בתנועה שמת־כחשת לשאיפותיו הלאומיות של עם ישראל ומתגבלת לעצם יסודות קיומנו. אפשר אמנות־תום כאן ואפשר אותה דיאלקטיקה מפורסמת שמתהרת טמאים ומטמאה טהורים — לסתרי לב אנוש, להילכי מחשבה שתומים וזרים ולנטיות וכיווני רוח מופלאים — פתרונים. יצויין נא כאן בקיצור מקצת פעולותיו של חוקר ואיש־תרבות בישראל למלאות לו ע"ה שנה — ויוסיף־נא לתרום למדע העברי עוד כהנה וכנהה.

חיים ל י ך

ואותה זיקת־סתורין, דתית שלא־מדעת, מתגלה גם בסיום פרשת חייו של האב, כאשר ביקש „להיקבר בארץ, אשר לבו ונפשו שם כל הימים“.

רעיון התחייה הזה אשר פעם בלב האב הפעים את הבן והכשירוהו לעבודת־חייו המשולשת: תחיית הלשון, חקר המשפט העברי והעבודה החברתית-הספרותית, אשר לא הניחה עד היום הנה.

* * *

ליד בוריסוב שברוסיה הלבנה, קיבל פרופ' שמואל אייזנשטאדט את חינוכו העברי־הכללי בעיירת מולדתו. את עיקרי תורתו והשקפותיו רכש, כאמור, בבית אביו. בשנת 1910 גמר את חוקלימודיו במחלקת המשפטים של אוניברסיטת ברן אשר בשווייצאריה. פעילותו החברתית-הספרותית לא הויקה לעבודת המחקרית־המדעית. כשנתים ערך את „שחרית“ (1913-1914) — „עתון מוקדש להכשרה לאומית של הדור הצעיר“. בירחון הזה פירסמו את דבריהם סופרים מתחילים שלאחר מכן קנו לעצמם יד ושם בספרותנו. את חיבוריו בשדה המחקר התחיל לפרסם כשהשתקע בארץ־ישראל בשנת 1926. קודם לכן, משנת 1916 עד 1925 שרת כמנהל המחלקה העברית והיידית בספרייה על שם רומיאנצב (היום: „ספריית לנין“) במוסקבה. עבודתי כללה תרגום „האינסטיטוציות“, מספרי החוקים של יוסיטאנוס קיסר; „עין משפט“ — ספר עזר וביבליוגרפיה של ספרות המשפט; „קובץ פסקי דינים של הבית־דין העליון לממשלת ארץ־ישראל“ ו„המשפט הרומאי, תולדותיו ותורתו“. במדעי החברה וההיס־טוריה יש לציין את שני הספרים „פרקים בתולדות תנועת הפועלים היהודית“ ו„לבחנית ערכי הדימוקרטיה“, מלבד מספר

ספרים על היהדות

א. „היהדות החדשה“

צרכיהם הרוחניים של המחזיקים בה בהתאם לתנאי הזמן והמקום.
תנאי הזמן והמקום לבשו פנים חדשות. מימי הריניסאנס ואילך חלו שינויים במדע

מחבר הספר, פרופ' יוסף ל. בלאו, יורה יסוד עיקרי במשנתו „שדת חיה משתנית עם תמורות הזמנים. היא מסגלת את עיקריה, מגנהי פולחנה ואמונתה בכדי לספק את

אותה כתנועה אידיאלית של אחוה אנושית המאמינה בהתקדמות הבלתי מוגבלת של המין האנושי.

המחבר מציין גם כן את תנועת ה"נ"ד שקמה לעומת תנועת התיקונים ומביא את דעותיו של ר' שמשון רפאל הירש ז"ל על היהדות. אמנם רשר"ה הסכים ש"פה תורה עם דרך ארץ". אף הוא נטה אחר הפרוגרס ומעיר שיש להתחשב עם התמורות הבאות בחיים. ההבדל בדעות של ר' שמשון רפאל הירש והמתקנים הוא בדרך התאמת התורה אל ההתקדמות במדע. המתקנים ביקשו להתאים את התורה אל המדע, ואילו ר' שמשון רפאל הירש ביקש להתאים את המדע החדש לתורה. שני הורמים האלה, של המתקנים ושל ר' שמשון רפאל הירש, ויתרו על הלאומיות היהודית והכריזו שיהדות היא דת, כלומר שיהודים הינם כח דתית בלבד.

המחבר מציין כיצד עלתה הציוניות באופקו של עמנו ומורה על התנאים החיצוניים והפנימיים שהכשירו את הקרקע לצמיחתה. הציוניות חידשה את רעיון הלאומיות בישראל, לאומיות חילונית שאין בה מן המחלוקת של כיתות דתיות המושכות לכאן ולכאן וגורמות לפירוד הלבבות. מטעם זה עלה בידי הציוניות לכנס תחת דגלה דתיים ובלתי דתיים, או אפילו אנטי דתיים. גדול היה כח השפעתה של הציוניות לפני יסוד מדינת ישראל. עם יסוד המדינה פנה זיווה. חזון שהגיע להתגשמותו שוב אינו אידיאל שיש בכוחו להלהיב את הלבבות.

זרם חדש עלה ביהדות כתוצאה מצמיחת תנועת המתקנים, זהו הזרם השמרני שהמחבר רואה בו סימן ברכה לעתידה של היהדות. זרם זה כוחו רב בין יהודי אמריקה. אף בעלי הזרם הזה מכירים בשינויים ותמורות שבאו בחיים, זרם זה לא סלק ידו מהעבר ומהמסורת אבל פניו לקראת העתיד. המחבר רואה חיוניות רבה המפעמת ביהדות, שהרי היא מולידה זרמים ומחפשת דרכים לקיומה בעולם של חליפות ותמורות.

הספר כתוב באובייקטיביות גמורה. חזון

ובחברה שיצרו יחס חדש בין הבריות לגבי הדת. ימי האמונה כמעט ששקעו. באו ימים של ביקורת ודחיית הסמכות ששלטה בתקפה בימי הביניים. הדיה של תקופת הריניסאנס נשמעו בגיטות של מערב אירופה שנקבעו חומותיהן והיו פתוחות לרוחות שבאו מן החוץ, מעולם העמים. המדעים החדשים שינו את השקפות העולם והחיים. כתוצאה מפרחת המדע גולדה צרת הדת בכלל וצרת היהדות בפרט.

המאבק של היהדות שחל עם תנאי התרבות והחברה החדשים הולידו בה זרמים שונים. פרוץ יוסף בלאו יושב על מדוכתם של הזרמים האלו ברוחב דעת ובעיון דק. בפרק הראשון של ספרו עוסק המחבר בהסתכלות התנאים והמסיבות שהביאו לעולם את לידתה של "היהדות החדשה". קשה להסכים עם המחבר בדבר הלידה של "היהדות החדשה", אבל אם לידה אין כאן, חבלי לידה ישנם. אם תאמר שאין אלו חבלי לידה כלל, ההכרעה תבוא בעתיד וימים יבררו.

המחבר סוקר את דברי ימיה של האימנציפציה ומראה כיצד הביאה האימנציפציה את היהודים יושבי הגיטו במגע עם העולם הבלתי יהודי. מגע זה גרם לתהליך ההסתגלות של היהודים למצב החדש שנברא בעקב האימנציפציה. תהליך ההסתגלות היה קשה ליהדות כשאלו. היהדות ניצבה בפני מציאות חדשה.

התגובה הראשונה לתנאים החדשים בחיי ישראל היא תנועת התיקונים בדת, שראשיתה חלה בהולנדיה ולא כמקובל, בגרמניה. ראשיתם של התיקונים היתה מצער ואחריתה התרחבות כמעט בכל העולם היהודי. תנועת התיקונים בדת בגרמניה העמידה חכמים רבים וגדולים שיצרו את חכמת ישראל, ששיטתה היתה שיטת המדעים. הוא הדגיש את הדביקות בדת, או "דת הלב" בניגוד לדת המעשה של החרדים. המחבר מסתח את עיקריה של התנועה הריפורמית ומסביר

Modern Varieties of Judaism by Joseph L. Blau. Columbia University Press. London, New York, 1966.

בישראל אלא גם בתולדותיהם של חכמי אומות העולם.

הרמ"א העמיד תלמידים מובהקים שהיו לעינים לבני דורם בתורה ובחכמה. אחד מתלמידיו הגדולים היה ר' מרדכי יפה „בעל הלבושים“, שהיה פעיל בוועד ד' הארצות ורכש לו ידיעות בפילוסופיה, עיין בספרי תכונה ונטה גם אחר הקבלה. בין תלמידי הרמ"א נמנה גם ר' אברהם הורביץ — שלמד מרבנו הרמ"א מידות טובות והליכות נאות. בכלל, מראה ד"ר זיו, היה הרמ"א לא רק רב לתלמידיו אלא גם חבר טוב ומיטיב שדאג למחסוריהם ושקד על תקנת גופם, כשם שקד על תקנת גפם ורוחם.

ד"ר זיו מקדיש חלק חשוב מספרו לגיתות סביר של ספרי הרמ"א. פרקים אלו בספרו דורשים עיון רב. דרכו של הרמ"א בהלכה מוסברת בטום טעם ברוב ידיעה ובמיצוי הענין. ד"ר זיו נתן תשומת לב מרובה לתשובותיו ומכתביו השונים שהיה מריץ לגדולי הרבנים.

הרמ"א שהיה, כאמור לעיל, אוהב חכמה וצמא לדעת, האמין, כמו שהאמינו רבים מחכמי ישראל, שחכמות העולם שאולות או גנוזות מישראל וממקורות תורתנו. הוא האמין כי „בתורה נכללו כל החכמות“. כך, למשל, סובר הרמ"א שחכמת אריסטו גנובה היא מחכמת שלמה ע"ה. שלמה, ככתוב, דיבר על הארו שבלבנון עד האיוב אשר בקיר. מכאן, שכל החכמה בדבר הענינים הטבעיים היתה ידועה לשלמה המלך ע"ה.

ד"ר זיו מציין את השפעתו של הרמב"ם על הרמ"א. מהרמב"ם שאב הרמ"א את ידיעותיו בפילוסופיה. הוא ביקש לעשות שלום בין הפילוסופיה ובין תורת הסוד. ספרו של ד"ר אשר זיו יאיר את עיני הקוראים במשנת הרמ"א ויגלה לפנייהם את פניה של התקופה שבה חי, פעל והשפיע הרמ"א.

ד"ר גרשון א. חורגין

הוא רוח אמונה בעתידה של היהדות. ראוי הוא הספר לקריאה של עיון וברכה בו ללומד ולהוגה ולחוקר תולדות התפתחות המחשבה היהודית בזמן החדש.

ב. משנתו של הרמ"א

הרמ"א, מאת ד"ר אשר זיו, מוסד הרב קוק ירושלים.

ידידי התורה, משכילים ומלומדים יקדמו בברכה את ספרו החשוב של הד"ר אשר זיו על הרמ"א ז"ל. ספר זה מהווה מחקר חשוב ופרק עיון גבבד במשנתו של הרמ"א והשפעתו בזמנו ולאחר זמנו. יש במחקר זה איכות וכמות שכן הוא מקיף את משנתו השונות של הרמ"א בנגלה ובנסתר, בהלכה ובקבלה.

ד"ר אשר זיו דן על הרמ"א מבחינת הרקע, הזמן והמקום שבהם חי, פעל, והשפיע על קרובים ורחוקים. בפרשה זו מתאר המחבר את חייהם של היהודים בפולין בתקופתו של הרמ"א, וביחוד את לימוד התורה בימים ההם.

מעטות הן הידיעות והמקורות אודות תולדות הרמ"א ופרשת חייו. ד"ר זיו גילה בכל זאת „אורות מאופל“ וחשף ידיעות מכל אשר העלה מחקרו המעניין אודות הרמ"א, חייו בבית אביו, בני משפחתו, התמנותו לרב בגיל של עשרים בקהילת קראקא, שהיתה עיר של תורה וגדולה כאחת. ד"ר זיו מתאר את תכונות אישיותו של הרמ"א, כיצד היה שופך חיבה ואהבה על סביבותיו, יחסו האדיב לתלמידיו ופירסום שמו בעולם ישראל כאדיר התורה של זמנו. הרמ"א היה צמא לדעת. הוא שקד על הנגלה ועל הנסתר. גם מחכמת העמים לא הניח את ידו. על כך מביא הד"ר זיו את עדות תלמידו ר' דוב גאנו האומר שהרמ"א עסק בתכונה ובפילוסופיה, שלמד מהמורה נבוכים. נוטה היה הרמ"א להבין בעתים ובאנשים ועוקב אחר החיים והשתלשלותם. ענין זה מתברר מתגותיו ל„ספר היוחסין“. הוא התעניין לא רק בתולדות אנשי השם

„אור גאולת ישראל“ *

(ח); מי הוא יהודי (דרוש י"ט); שמחת יציאת מצרים לא פסקה ולא תפסוק (דברי תגובה ל„חידוש“ של ראש הממשלה דאז, דוד בן גוריון, שרק שש מאות יהודים יצאו ממצרים).

חשיבות הדרושים האלה נעוצה במיזוג שבין הישן והחדש, בין מדרשי חז"ל לבין המאורעות האקטואליים הכרוכים מסביב ל־ מדינת ישראל. כל פרק פותח בדברי אגדה הלקוחים מהתלמוד, מהמדרשים וממפרשיהם, עובר לענייני דיומא וחוזר ומסיים בדברי אגדה.

אף מאורעות בין לאומיים נכללו בדרושים הללו. בדרוש ג"ט „תבת נח ותבת ה־ לאומים המאוחדים“ עומד הרב המתבר על העול שנעשה בחבר הלאומים למלך הייל סלאסייה.

הרבה פעמים הרבנים הדרשנים מתקשים לדרוש על פרשת השבוע, וכשהפרשה אינה מספקת להם נושאים מן המוכן, הם מעקמים פסוקים ומסרסים מדרשים. מחבר ספר זה הראה כי מצויים די אירועים בעולם ה־ יהודי, שיש לבתנם לאור התורה וחז"ל. מובטחני שאילו הרבנים היו מקדישים לבעיות הארץ יותר מקום בדרשותיהם, היתה התודעה לציון מתחוקת, ועמה ה־ תודעה היהודית בכללה.

שבע עשרה מדרשות תורגמו לאנגלית על ידי הרבנים גרינברג, צ'ארני ואלבק. כך גם ימצאו קוראי אנגלית ענין בספר זה. **אריה סמריקובסקי**

מעולם לא היתה תקופה בישראל שבה נדחתה ההלכה מפני האגדה כבתקופתנו. כיום באמריקה מזדמן לרב הממוצע לפסוק „שאלות“ לעתים רחוקות ביותר, אך בכל שבוע ושבוע מוטל עליו לעמוד ולדרוש לפני צאן מרעיתו. עבור חלק גדול מה־ ציבור היהודי דרשת הרב היא המקור היחידי לאינפורמציה יהודית.

מלאכת הדרוש אמנות היא, ולא כל תלמיד חכם זוכה לה. כבר אמר הקוצקאי שה־ בעש"ט בא לעולם כדי להעביר ממנו דרשות מהסוג „האם פרעה הלך לשיטת אביי או לשיטת רבא“... בימינו, המצב אינו הרבה יותר משופר. כמה מדרשות הרבנים „מצטיינות“ בבורותן, צריכים אנו לספרי דרוש העומדים על רמה נאותה.

המיוחד בספר „אור גאולת ישראל“ הוא בכך שתכנון טובב על המאורע הגדול שארע בימינו לעם היהודי, הקמת מדינת ישראל. שבעים וארבעה דרושים כלולים בספר זה. נושאי הדרושים מדברים עבור עצמם. הקץ נתגלה (דרוש א'); מתי נהיה גוי גדול ומדינה גדולה (דרוש ב'); על ידי תקומת מדינת ישראל נתקדש שם ה־ (דרוש י"ח).

הרבה דרשות נכתבו על נושאים אקטורי־ מביצע סיני ומבצע תהלים (דרוש

* אור גאולת ישראל, אהרן ראובן המכונה סבא־זיידל טשארני, ניו יורק, ה'תשכ"ד.

והמשיח... / המשך מעמוד 83

מתוך קטעי דבריו הבינותי לבסוף שהוא חלם חלום. בחלומו נגלה אליו האר"י הקדוש ואמר לו שאם יתעטף בסדין ויעמוד ליד מצבתו, ללא נייע, במשך שלושים לילה, תבוא הגאולה.

„עשרים ותשעה לילות עמדתי כך“, שמעתי ממלמל לבסוף, „ואתה מדוע דווקא הלילה הופעת?“

אינני יודע עד היום מדוע זה עלה בגורלי להופיע דווקא באותו לילה — „ואולי?“... חלף במוחי הירהור.

ספרי ראובן ואלנירוד

בהוצאת "מחברות לספרות" נתפרסמו מחדש שתי הגובליות של המספר הידוע, ראובן ואלנירוד, "באין דור", ו"כי פנה יום". הסיפור האחרון זכה בשעתו בפרס למד ותורגם גם לאנגלית, והוא ממיטב הפרוזה האמריקאית.

בהוצאת "דביר" הופיע סיפורו החדש של המספר בשם "בית בכפר", פרקי זכרונות מן "המולדת הישנה" המסופרים בהארה סיפורית אמנותית. 150 עמ'.
 סיפורי ראובן ואלנירוד

בדפוס פוטו-אופסט "מסדה" במדינת ישראל. לשירים בעברית צורפו גם כמה שירים ב"מאמע לשון" — באידיש. כל מוקיר ספר עברי יתענג בו ויעוניין לקשט בו את ספריתו. טובי המבקרים בעתונות הישראלית היללוהו. מחיר הספר המינימלי — 10\$. להשיגו רק אצל המחבר השוהה בארה"ב זמן קצר.

כתבתו:

Eliahu Yacoby, 5516 Avenue H,
Brooklyn, N. Y. 11234, CL 1-1481.

תקוני-טעויות

במאמרו של ד"ר נתום גלאצר "מרטין בובר" בחוברת אייר, ש. ז. חלו כמה טעויות דפוס; ואלו הן השיבושים ותיקוניהם:

עמוד 11, שורה 29: במקום "דוגמאות" צ"ל דוגמות; שורה 31: במקום "חברו" צ"ל לחברו; ובמקום "ובסופו של דבר, גם בין עם ועם. בריאת העולם היא ראשית" צ"ל וכנגדה אירגון מדיני מודרני הוא מוסד הבנוי על שימושיות.

עמוד 12, שורה 13: במקום "האדם" צ"ל האדם. במקום "יפונה" צ"ל פונה. עמוד 12 שורה 3 מלמטה: במקום "הלוקחים" צ"ל הלוקים.

עמוד 13, שורה 5: במקום "שהררעה" צ"ל שבהכרעה.

עמוד 13, שורה 18: במקום "הסערה". צ"ל מן הסערה.

עמוד 13, שורה 24: במקום "וחשיבות", צ"ל וחשיבות (בלי פסיק).

עמוד 14, שורה 13: במקום "הקושרים" צ"ל הקשורים.

עמוד 14, שורה 7 מלמטה: במקום "דתיין" צ"ל דתיים.

עמוד 14, שורה 4 מלמטה: במקום "1935" צ"ל 1925, במקום "מנתר" צ"ל מנתח.

"חתול בניטו" לירחמיאל בריקס

סיפורו הידוע של ירחמיאל בריקס בתרגום עברי מאת אלחנן אינדלמן. הספר המתאר את "ההתיי" של גיטו לודז' בימי השואה. הספר זכה לארבע מהדורות באידיש ותורגם לאנגלית. המחזאי שמעון וינצלברג המחזי את הסיפור ויוצג על-ידי התיאטרון של עיריית חיפה בפתחת הפסטיבל הדרמטי הבינלאומי מטעם "אונסקו" בירושלים.

על המחבר עצמו עברה "הכוס". מוראות הגיטו, הרעב והעניינים מתוארים תיאור חי ורווי הומור טראגי. בסוף הספר לחנים לשירי העם שבסיפור המעוטר גם תמונות וציורים. 89 עמ'.

"לא בחידות", ילקוט שירים, מאת אליהו יעקבי

המשורר והצייר אליהו יעקבי הוציא במהדורה מפוארת מאד, ילקוט שירים בשם "לא בחידות", בו אסף את שיריו הפזורים על פני במות שונות, עוד מימי אודסה וברלין במשך חמשים שנה.

הספר כתוב באותיות-כתב — כתב-ידו הנאה של המחבר; כל שיר עוטר בציור צבעוני מינאטורי מרהיב-עין, — ציורו של המחבר, — המסמל במקצת את תוכן השיר.

הספר נדפס על נייר אלבומי משובח

עמוד 15, שורה 12: במקום „המיצוה“
צ"ל המצוה.
עמוד 15, שורה 19: במקום „למקם“
צ"ל למקום.
עמוד 15, שורה 25: במקום „מצוה“
צ"ל ב"מצוה".
עמוד 15, שורה 5 מלמטה: במקום
„נתארה“ צ"ל נתאחה.
עמוד 16, שורה 12: במקום „והעולם“.
צ"ל והעולם, (פסיק).
עמוד 16, שורה 12: במקום „שחיי“ צ"ל
„שחיי“.

עמוד 16, שורה 24: במקום „מוצג“
צ"ל מושג.
עמוד 17, שורה 15: במקום „מסמרים“;
צ"ל מסמרים, (פסיק).
עמוד 17, שורה 15: במקום „למעשה“,
צ"ל למעשה, (נקודה).
עמוד 17, שורה 7 מלמטה: במקום
„והבין לאומי“, צ"ל והבין לאומי, (פסיק).
עמוד 17, שורה 4 מלמטה: במקום
„הרות“ צ"ל הרות, (נקודה).

עמוד 15, שורה 12: במקום „המיצוה“
צ"ל המצוה.
עמוד 15, שורה 19: במקום „למקם“
צ"ל למקום.
עמוד 15, שורה 25: במקום „מצוה“
צ"ל ב"מצוה".
עמוד 15, שורה 5 מלמטה: במקום
„נתארה“ צ"ל נתאחה.
עמוד 16, שורה 12: במקום „והעולם“.
צ"ל והעולם, (פסיק).
עמוד 16, שורה 12: במקום „שחיי“ צ"ל
„שחיי“.

פסיפס ישראלי / סוף מעמוד 91

בעל זקן ופיאות, קלמן שולמן, שתירגם
לעברית נמצאת את „מסתרי סאריז“ של
אג'ן סי... וכפי שכותב סוקולוב במסתו
המופלאה שלו על א. בן יהודה — „בריוני
המרוחיים הפאריזאיים, הארכיטיפוסים של
האפאשיים, מדברים (בתרגומו של שולמן)
כמו שכתבו ישעיהו ויחזקאל ואחריהם
משכילי וילנה“... „והיום“, מסביר ד. ל.
„מסוגלים אנו לתרגם לעברית חיה את
ג'אן ג'נה „קדוש“, כפי שקרא לו
סארטר — בלשון האפאשיים שלו — כי
זכינו כבר באפאשיים משלנו — או
אז היו לומדים אורחיהם הצרפתים על דרך
התפתחותה של השפה והיצירה העברית
יותר מכל הפילוסופיה המסובכת של הפרוסי
ברוך קורצווייל ויש להניח שגם היו נהנים
יותר; ועל כל פנים — היו מבינים במה
מדובר“.

● „ולא הועילה כאן“, כותב ד. ל.
„גם המתורגמנית החנינית שישבה כלואה
בתא הזכוכית שלה ועשתה מאמצי גבוהה
ממש כדי לתרגם את דברי הגאומים
הישראליים לשפתם של באלואק וסארטר...
הם לא הבינו!... עד שפקעה טבלגותו
של אחד מהם, וביקש רשות לשאול, כפי
שהתבטא — „שאלה קארטיזנית“: במה,
בעצם, מדובר כאן? ורק אז בא ישראל
כהן ונתן לאורחים שיעור בסיסי על
היצירה העברית לדורותיה. „אן בזה היה
צריך להתחיל!... מתרע ד. ל. ומוסיף:
אילו בא מרצה ישראלי והסביר לצרפתים
כי לפני מאה שנה ישב בחילנה יהודי

ישראל — מרכז ליהלומים

בשנים האחרונות יצא שם לישראל
כמרכז לבגדים. וכשם שגול פירסומה
בשדה האופנה, כך גם רבחה המכירה
של יהלומים מהייצור הישראלי.
„גיר“, חברה ליהלומים בתל אביב, היא
הראשונה במפעלים מסוג זה, שניתן להם
הרישיון למכור אבנים יקרות לתיירים.
הייצור של יהלומים מגיע עתה ל-120
מיליון דולר, בעיקר לארצות הברית.

ברכותינו הלבביות והנאמנות לידידנו
פרופ' א. י. איגוף ולרעיתו
לנישואי בנם המצויין
אהרן
לב"ג
נעמי כ"ץ
בת ח"כ ר' יעקב כ"ץ
ירח מהם רוב נחת ויזכו לראותם במרומי
האוויר וההצלחה כל הימים
ד"ר שלמה אידלברג וב"ב
ד"ר משה משרנובוץ וב"ב
חיים לית וב"ב

Our best wishes to the
STATE OF ISRAEL

On its Eighteenth (Chai) Anniversary

MANHATTAN ZIONIST CLUB DISTRICT No. 4

Stanley Horvath, President

Greetings and best wishes to the
STATE OF ISRAEL and the BITZARON
BORO PARK ZIONIST ORG. DISTRICT No. 17
1223 — 45th St. Brooklyn, N. Y.

Rabbi B. Silverstein, Hon. President

Isidore W. Timoner, Pres.

J. Davidson, Vice-Pres.

Louis Stern, Treas.

Benj. Guttman, Corr. Sec.

Gustave Eisenstadt, Record. Sec. & J. N. F. Chairman

Ben Zion Pecker, Chairman Public Relations

Israel Hecht, Chairman Housing Comm.

חתמו והחתימו

את ידיכם

על

"בצרון"

*most people call RIVERSIDE . . .
for the inspired service and
spiritual comfort RIVERSIDE
offers family and friends*

**RIVERSIDE
RIVERSIDE
MEMORIAL CHAPEL**

Funeral Directors

76th St., and Amsterdam Ave.,
New York — ENdicott 2-6600
Brooklyn * Bronx * Long Island
Mt. Vernon * Miami and
Miami Beach
Morton Rosenthal - Carl Grossberg

Directors

RIVERSIDE MONUMENTS

. . . more than fine granite. Each
memorial . . . be it a modest head-
stone or an impressive mausoleum
. . . is a mark of everlasting respect,
unconditionally guaranteed forever
by RIVERSIDE'S 50-year reputation
for quality. Visit our showroom.
Call or write for illustrated Booklet

**Use the Pleasant
Laxative**

Ex-Lax is the laxative you enjoy
taking. Tastes like delicious choc-
olate, and gives thorough relief
gently and comfortably. Ex-Lax
is America's biggest selling lax-
ative — used for over 50 years.

Buy the Economy 98c size

Save as much as 54c

Also available in 43c and 19c sizes

When Nature "forgets" . . . remember

EX-LAX

THE CHOCOLATED LAXATIVE

Our Felicitations to the
STATE OF ISRAEL
on its Eighteenth (Chai) Anniversary
ZIONIST DISTRICT No. 39, BRONX
Herman Neuman, Pres. Dr. Henry Blum, Ch. of Exec. Comm.

Greetings and Best Wishes to the

STATE OF ISRAEL
on its Eighteenth (Chai) Anniversary
ZIONIST DISTRICT OF SARATOGA SPRINGS

Our Greetings and Heartly Good Wishes to the

STATE OF ISRAEL
on its Chai year
BRONX ZIONIST DISTRICT No. 12
George H. Cohen, Pres. Dr. A. O. Schechter, Sec.

ZIONIST DISTRICT OF GLEN FALLS, N. Y.

Dr. Norman Drew, President

Extend congratulations and good wishes to the

STATE OF ISRAEL
on its 18th year

Greetings and Best Wishes to

MEDINATH ISRAEL
on its "Chai" Eighteenth Anniversary
CONGREGATION ANSHE HURLEYVILLE, N. Y.
Jacob Kramer, Pres.

Rabbi, 33 years old, graduate Jewish Theological Seminary, former Air Force Chaplain, seeks position as Rabbi for annual or High Holy Days New York or Suburbs. Write to 5 West 63rd St. New York, N. Y. 10023. Apt. 971, or telephone SU 7-4400 Extension 971.

מיטב הברכות למדינת ישראל
לשנת תח"י

קהילת כנסת ישראל
11-06 רחוב נאמואקה
פאר ראקוויי, ל. א.
רפאל פלקוביץ, רב
י. שניאורסון, נשיא

איחולים לבבנים

מאת

ק"ק בית ישראל

בקמפן, נ. ג'רסי

לשנת תח"י לעצמאות ישראל

הרב מיכאל וויין

ד"ר נפתלי הרץ גארצמאן, נשיא

השכונה הציונית

של פורסט הילס

שולחת את ברכותיה ואחוליה

למדינת ישראל

תוסיף חילים ותשגה מאד

בשנת תח"י לעצמאותה

אברהם ישראל, נשיא

BNAI ZION

50 WEST 57th STREET

NEW YORK, N. Y. 10019

The American Fraternal Zionist Organization

Extends its Best Wishes to the

BITZARON

for continued good work in

PROMOTING THE HEBREW LANGUAGE

on the American scene

HERMAN Z. QUITTMAN

National Secretary

EDWARD SHARF

National President

לחיים

To The

STATE OF ISRAEL

On Its Eighteenth (Chai) Anniversary

And To

בצ"ל

THE SALT LAKE CITY ZIONIST DISTRICT

Simon Shapiro, Hon. Pres.

David Alder, Sec'y.

Dr. Louis C. Zucker, President

Abe B. Cline, Treas.

Ben M. Roe, Vice-Pres.

Greetings from the Officers and Members of the

LOUIS D. BRANDEIS ZIONIST DISTRICT No. 27

Isidor Rubin, Pres.

Hyman Silberberg, Treas.

NEW ROCHELLE ZIONIST DISTRICT

Extends Its Best Wishes To The

STATE OF ISRAEL

Henry B. Glick, President

HALPERN, STONE & COMPANY, LTD.

PUBLIC RELATIONS COUNSELORS

11 East 47th Street

New York, N. Y. 10017

(212) EL5-0510

4 Be'eri Street

Tel-Aviv, Israel

23 61 96 / 98 11 31

הנאתך היכן היא מצויה?

באופטרויה? איטליה? ספרד? פורטוגליה? תורכיה?
בכל מקום — ב־60 ערים ראשיות ויותר, ב־40 ארצות
ויותר, על פני 6 יבשות — תן ללופטהאנזא להסיעך
שמה.

חברת לופטהאנזא מאפשרת יותר הסלנות ללא־חנייה
מארצות חברית למספר רב יותר של ערים בגרמניה
מכל נתיבי־האוויר האחרים יחד. וקשרים מהירים ונוחים
מסיעים אותך מלב אירופה למחוזות־הפצך הנרצח.

ודאי, שהנאתך היא הנאתנו — זהו הקו המנחה את
שירותנו שעושה אותנו אחד מ־4 נתיבי־האוויר הראשיים
לאירופה. התכבד מזון כשר? עליך רק להודיענו בהזמין
את כרטיסי־הנסיעה.

אין לך דבר קל מזה. צלצל לסוכן הנסיעות שלך או
בוא במגע עם משרד הלופטהאנזא הקרוב ביותר אליך.

Lufthansa

German Airlines

משרדים בערים ראשיות באח"ב ובקנדה

GREETINGS AND BEST WISHES TO THE

STATE OF ISRAEL

On The Eighteenth (Chai) Year Of Its Rebirth

Z.O.A. BRIGHTON BEACH DISTRICT No. 28

Paul Pearlmutter, Pres.
Milton Wieder, Chairman Board
Moshe Speiser, Member Chrm.
Israel Hellerman, Treas.

HEMPSTEAD ZIONIST DISTRICT

Rabbi Harry Schwartz, President

STATEN ISLAND ZIONIST DISTRICT No. 22

Sam Gelman, Pres.
Jacob Rubin, Sec'y.

ZIONIST DISTRICT No. 124

Max Axelrod, President
Morris Putter, Treas.

THEODOR HERZL SOCIETY DISTRICT No. 81

Julius Scheuer, Pres.
Mrs. Luzia Fluss, Treas. V. Pres.

LONG BEACH ZIONIST DISTRICT

Cantor Aaron Caplow, Pres.
Dr. Edward L. Steinberg, Treas.

BEER ZIONIST CIRCLE DISTRICT No. 60

Philip Beer, President

FORT INDEPENDENCE Z.O.A. DISTRICT No. 67

Irving Balsam, Pres.
Emery Worth, Sec'y.

ZIONIST LIBERATION DISTRICT No. 69, BRONX

Ben Shapiro, Pres.
Israel Hartstone, V. Pres.
George Gross, Treas.

ZIONIST DISTRICT BINGHAMTON, N. Y.

Jack Abramowitz, Pres.

PROSPECT PARK ZIONIST DISTRICT No. 54 BROOKLYN, N. Y.

FED. HUNGARIAN ZIONISTS DISTRICT No. 43

Milton Tunick, Pres.

ZIONIST DISTRICT SYRACUSE, N. Y.

Samuel Yellin, Pres.

Greetings and Good Wishes
To The

STATE OF ISRAEL

On Its Eighteenth (Chai) Anniversary
ZIONIST DISTRICT NO. 36
BROOKLYN, N. Y.

Samuel Plotkin, Pres.

Sol Cohen, Vice-Pres.

Louis Olanof, Membership Chairman

Trustees: **A. Berkowitz, R. Binder, L. N. Hirschhorn, N. Eliot, E. Wiener,**
M. Weller.

Jack Concool, Treas.

Abe Hornestay, Sec'y.

BENSONHURST ZIONIST DISTRICT NO. 19

Extends Best Wishes To The

STATE OF ISRAEL

On Its Eighteenth (Chai) Anniversary

Isidor Rosenblum, President

Our Officers and Members Extend Best Wishes
To The

STATE OF ISRAEL

Upon Its Eighteenth (Chai) Anniversary

YORKVILLE ZIONIST DISTRICT NO. 6

Dr. Henry F. Wechsler, President

Our Felicitations To The

STATE OF ISRAEL

On Its Eighteenth (Chai) Anniversary

SEVENTH ZIONIST DISTRICT

Dr. Charles Kramer, President

בית הכנסת בית אל

222 שדרות אירווינגטון

סאט אורנג', ג. ג.

הרב ד"ר תיאודור פרידמאן

היכל בית שלום

רחלין ראד על יד נורטרן סטיט פרקוויי

רחלין הייטס, ל. א.

אריה ס. חיימס, רב

פידני כהן, נשיא

היכל בני ישראל

אירווינגטון, ג. ג'רסי

בנימין ה. אנגלאנדר, רב

המכון העברי של וייט פליינס

וייט פליינס, ג. י.

הרב משה גראויר

זוסף ליכטנשטאל, נשיא

הרב דוד הולאנדר

המרכז היהודי של מאונט אידן, ברונקס

מכרך את מדינת ישראל

בית התלמוד תורה דמווד העיר מברך את

מדינת ישראל בעליה, פריחה ושגשוג

הרב אליעזר פילברמאן, מנהל

רוב ברכות ואיחולים

מאת ידיד

ביהכנ"ס בני ישראל

111 אירווינג פלייס

וואודמיר, ל. א.

ד"ר ישראל טפליץ, רב

מ. י. פילברמן, נשיא

קהילה היהודית של ווירונה

56 שדרות גרוב, ווירונה ג. ג.

אלתר קרינגל, רב

יצחק ניומאן, נשיא

קהילת „שערי צדק“

רחוב איסט בארקליי, היקסוויל, ל. א.

אליהו ד. סקייסט, רב

ברכת מול טוב לח"י שנות עצמאות ישראל

הרב צבי בן דוב הלוי לוויין זרעיתו

ברכת כל טוב למדינת ישראל ביום חגה

תוסוף ללכת מחיל אל חיל

ק"ק בני ישראל דאלמונט

דרך אלמונט ושדרת בייליס, אלמונט, ל. א.

א. מ. סוקובין, רב

ט. פולאק, נשיא

מיטב הברכות למדינת ישראל,

לשנת הח"י לעצמאותה

כנסת ישראל של סי גייט

סי גייט ושדרת נאוטילוס

עזרא גלמן, רב

איזידור גראוליק, נשיא

ברכה לבבית למדינת ישראל!

קהילת בית אחים

139 רחוב 13 מערבה, ג. י.

אירווינג י. בלוך, רב

לואיס ריבקיין, נשיא

אירווינג מאגרפילד, י"ד

בית הכנסת אגודת אחים

יונקרס, ג. י.

הרב ש. וואלדנברג

ברכות למדינת ישראל

הרב משה שמירא ומשפחתו

אטלנטיק סיטי, ג. ג'ורסי

Talmud Torah Tifereth Israel Brooklyn, N. Y. Rabbi Jacob D. Lief	Temple Israel Community Center Cliff Side Park, N. J.	Rabbi Benj. B. Wykansky Staten Island, N. Y.
Rabbi Paul Teicher and the Farmingdale Jewish Center	Temple Sholom Religious School Plainfield, N. J.	Yorktown Jewish Center Rabbi & Mrs. Stanley Urbas
Temple Beth Am Bayonne, N. J. Rabbi Morris M. Tosk	Temple Sholom of Flatbush Rabbi Murray Levine	Young Israel of Bx. Gardens Rabbi Solomon I. Berl
Temple Beth El of Boro Park Rabbi Israel Schorr	Temple Torah of Little Neck Rabbi Irving Levitz	Young Israel of Brooklyn Rabbi Bernard Weinberger
Temple Bnai Israel Nutley, N. J. Rabbi Hyman Danzig	Temple Zion, Long Beach, L. I. Rabbi Samuel Horowitz	Young Israel of Forest Hills Rabbi Marvin Luban
Temple Emanu-El of Lynbrook Rabbi Harold L. Saperstein	Union Temple, Brooklyn Dr. A. Stanley Dreyfus, Rabbi	Young Israel of Jackson Hts. Rabbi Y. Pollak
Temple Emanu-El Yonkers, N. Y.	Rabbi & Mrs. S. Weinberger Passaic, N. J.	Young Israel of Kew Gardens Hills Rabbi Fabian Schonfeld
Temple Emanuel of Boro Park Rabbi Baruch Silverstein	Rabbi & Mrs. Louis Weller Newark, N. J.	Young Israel of Mosholu Pkway, Rabbi Z. Charlop
Temple Emanuel of Parkchester Rabbi Jos. Spivack	Dr. Jos. I. Weiss, Rabbi Neponsit, L. I.	Young Israel of New Hyde Park, Rabbi Meyer, Bilitzky
Temple Emanuel Reform Cong. of Queens Rabbi Arthur Soffer	Rabbi & Mrs. J. Wendroff Queens Jewish Center Queens Village, N. Y.	Young Israel of Ocean Pky Rabbi Herbert W. Bomzer
	Rabbi David I. Bergstein Woodside Jewish Center L. I.	Young Israel of Woodmere Rabbi Sidney Lebor
		Temple Emanuel Dr. Max Zucker, Rabbi Passaic, N. J.

תגליל הציוני דלונג-איילאנד

שולה את ברכותיו הנאמנות

ל מ ד י נ ת י ש ר א ל

לשנת ה"י לקיומה

בברכת חיי יצירה, התישבות, עלייה ובנין

אליעזר פגל, מנהל

חיים ברגין, נשיא

Forest Park Jewish Center, L. I. Rabbi Yitzchak A. Sladowsky	Jewish Community Center of Paramus Rabbi Alvin Marcus	Nassau Community Temple West Hempstead, L. I.
Fresh Meadow Jewish Center Rabbi David W. Gordon	Judea Center Synagogue Dr. Meir Feldman, Rabbi	New Hyde Park Jewish Community Center Rabbi David Moseson
Garden City Jewish Center Rabbi Ralph Kingsley	Rabbi Charles Kahane Brooklyn, N. Y.	New Milford Jewish Comm. Center Rabbi Harold D. Halpern
Garden Jewish Center of Flushing Irving I. Feuer, Pres.	Kingsbridge Heights Jewish Center Rabbi Israel Miller	Rabbi Jacob Novogrodsky Cong. Beth Jacob of Astoria
Rabbi Israel Gerstein Passaic Park Jewish Community Center	Kingsway Academy Brooklyn, N. Y.	Ocean View Jewish Center Rabbi Irving Filler
Glenwood Jewish Center Rabbi Solomon E. Drillman	Rabbi & Mrs. Murray Kohn Tompkinsville, S. I.	Dr. Wm. A. Orentlicher, Rabbi Bayside Jewish Center
Dr. Emanuel Green Hofstra University Hempstead, L. I.	Rabbi & Mrs. Marcus Kramer Staten Island, N. Y.	Pelham Jewish Center Rabbi James Ronberg Pres. Dr. Ovadia Simha
Greenburgh Hebrew Center Dobbs Ferry, N. Y. Rabbi Immanuel Lubliner	Lake Hiawatha Jewish Center Rabbi Abraham Zdanowitz	Pelham Parkway Jewish Center Rabbi Benjamin I. Brilliant
Rabbi Rafael Grossman Long Branch, N. J.	Rabbi & Mrs. Norman Lamm New York City	Progressive Synagogue Brooklyn, N. Y.
Hackensack Hebrew Institute Rabbi Jacob Kleinman	Rabbi & Mrs. Herschel Levin Flushing, L. I.	Prospect Park Jewish Center Rabbi Abraham Kelman
Hebrew Center of the East Bronx Rabbi Gershon Romanoff	Lincoln Square Synagogue New York Rabbi Steven Riskin	Queensboro Hill Jewish Center Rabbi Albert Thaler
Holliswood Jewish Center, L.I. Rabbi Pynchas Brener	Little Neck Jewish Center	Radio City Synagogue Rabbi Jonah Weinberg
Jericho Jewish Center Rabbi Stanley Steinhart	Little Synagogue, N.Y. Rabbi Jos. Gelberman	Rockwood Park Jewish Center Howard Beach, L. I. Rabbi & Mrs. L. Nesis
Jewish Center of Bay Shore Rabbi Israel Jacobs	Manhattan Beach Jewish Center Rabbi Dr. Jos. Singer	Dr. Hyman J. Routtenberg, Rabbi Nanuet Hebrew Center
Jewish Center of Bayside Hills, L. I. Rabbi M. Stadtmauer	Mapleton Park Heb. Institute Rabbi Irving R. Halberstam	Rabbi R. Michael Scholar Iselin, N. J.
Jewish Center of Bayside Oaks Rabbi Joshua Hertzberg	Dr. Israel R. Margolies, Rabbi Beth Am, The Peoples Temple	Seaview Jewish Center, Bklyn Rabbi Norman J. Strizower
Jewish Center of Island Park Rabbi Alvin Boboroff	Marine Park Jewish Center Rabbi Abraham R. Besdin	Sephardic Cong. of Long Beach Rabbi Asher H. Abbitan
Jewish Center of Wakefield & Edenwald Dr. Benj. Helfgott, Rabbi	Rabbi & Mrs. Ernst Mayerfeld Jackkson Heights, L. I.	Rabbi Ephraim Shimoff Cong. Beth El of Astoria
	Mosholu Jewish Center Rabbi Herschel Schacter	

SALUTE TO ISRAEL ON ITS EIGHTEENTH (CHAI) ANNIVERSARY

<p>Young Israel of Windsor Park 67-45 215 St., Bayside, L. I. Rabbi Louis Bernstein Pres. Seymour Chesir</p>	<p>Cong. Ahavat Shalom Lakewood, N. J. Rabbi Raphael Miller</p>	<p>Cong. Pri-Eitz Chaim, Bklyn Rabbi Seymour Turk</p>
<p>Anshe Sholom Syn. & Comm. Center Rabbi Philip M. Weinberger</p>	<p>Cong. Anshe Chesed Linden, N. J. Rabbi Aaron Shapiro</p>	<p>Cong. Rodeph Sholom Rabbi Louis I. Newman</p>
<p>Astoria Center of Israel Rabbi Alvin Kass</p>	<p>Cong. Anshei Roosevelt Rabbi Herbert Bialik</p>	<p>Cong. Shaare Hatikvah, N. Y. Dr. Abraham D. Krauss, Rabbi</p>
<p>Ave. O Jewish Center Rabbi Philip H. Singer</p>	<p>Cong. Bachurei-Chemed Long Beach, L. I. Pres. Hillel Myers</p>	<p>Cong. Shaare Zedek West N. Y., N. J. Pres. Seymour Zuckerman</p>
<p>Rabbi & Mrs. Rubin H. Bendelstein Bayonne, N. J.</p>	<p>Cong. Beth Israel West Side Jewish Center Rabbi Solomon Kahane</p>	<p>Cong. Schomre Hadath Poughkeepsie, N. Y.</p>
<p>Bethpage Jewish Com. Center Rabbi Kenneth Poplack</p>	<p>Cong. Beth Israel of Brooklyn Rabbi & Mrs. Jos. Levinson</p>	<p>Cong. Sons of Israel Lakewood, N. J. Rabbi Paul Z. Levovitz</p>
<p>Beth Sholom Center, Amityville, L. I. Rabbi Leon Spielman</p>	<p>Cong. Beth Sholom Iselin, N. J. Rabbi Norman Kleinman</p>	<p>Cong. Sons of Israel, Suffern Rabbi Paul E. Schuchalter</p>
<p>Rabbi Morrison David Bial Summitt, N. J.</p>	<p>Cong. Beth Sholom Mineola, L. I. Rabbi Irving Rockoff</p>	<p>Cong. & Talmud Torah Ahavath Achim Rabbi Meyer Karlin, Brooklyn</p>
<p>Rabbi Jerome H. Blass Bergenfield-Dumont Jewish Center, N. J.</p>	<p>Cong. Bnai Israel Fairlawn, N. J. Rabbi Stanley Brannick</p>	<p>Cong. Tifereth Israel of Mapleton Park Dr. Kurt Klappholz, Rabbi</p>
<p>Rabbi & Mrs. Manning H. Bleich Poughkeepsie, N. Y.</p>	<p>Cong. B'nai Israel Freeport, L. I.</p>	<p>East Concourse Heb. Center Rabbi Henry Book</p>
<p>Bnai Israel Jewish Center of East Flatbush, Bklyn Dr. Noah Rosenbloom, Rabbi</p>	<p>Cong. Bnai Israel Bklyn Rabbi Meir S. Ostrinsky</p>	<p>Elmhurst Jewish Center Rabbi Nathan Bamberger</p>
<p>Briarwood Jewish Center, L. I. Rabbi J. Melber</p>	<p>Cong. Bnai Jacob Hebrew School of Flatbush Rabbi Irving Weitzman</p>	<p>Dr. Salomon Faber, Rabbi Kew Gardens Anshe Sholom Jewish Center</p>
<p>Bushwick Jewish Center Mrs. Sadye S. Glass, Ex. Dir.</p>	<p>Cong. Brothers of Israel Mt. Vernon, N. Y. Rabbi Solomon Freilich</p>	<p>Rabbi Abraham Feldbin Shelter Rock Jewish Comm. Center, L. I.</p>
<p>Clifton Jewish Center Clifton, N. J. Rabbi, Dr. Eugene Markovitz</p>	<p>Cong. Emunath Israel Rabbi Myer Leifer</p>	<p>Rabbi Irwin Feldman Linden, N. J.</p>
<p>Community Synagogue Center of Manhattan Rabbi Abraham H. Hartstein</p>	<p>Cong. Ohab Zedek Yonkers, N. Y.</p>	<p>Rabbi Seymour Fenichel Brooklyn, N. Y.</p>
<p>Concourse Center of Israel Rabbi Morris Berman</p>	<p>Cong. Ohav Emeth New Brunswick, N. J. Rabbi Irving Greenberg</p>	<p>First Cong. Anshe Sfard of Boro Park Abraham Michelson, Pres.</p>
<p>Cong. Ahavath Achim, Bk. Dr. Nathan Goldberg, Rabbi</p>		<p>First Hebrew Cong. of Peekskill Rabbi Chaim Rozwaski</p>
		<p>Flushing Jewish Center Rabbi Paul L. Hait</p>

<p>Temple Sholom 385 Howland Ave. River Edge, N. J. Rabbi Jos. Rudavsky</p>	<p>Union Reform Temple 475 N. Brookside Ave. Freeport, L. I. Rabbi Bernard Zlotowitz Pres. Robert Feingold</p>	<p>Westchester Jewish Center Rockland & Palmer Ave. Mamaroneck, N. Y. Rabbi Irving Koslowe Pres. Max Fisher</p>
<p>Temple Shomrei Emunah 67 Park St. Montclair, N. J. Rabbi Dr. J. Schnitzer</p>	<p>United Community Center and Temple Beth El Bway & Locust Ave. Cedarhurst, L. I. Dr. Edward I. Sandrow, Rabbi Pres. Meyer Robinson</p>	<p>Westchester Reform Temple 255 Mamaroneck Road Scarsdale, N. Y. Rabbi Jack Stern, Jr. Ed. Dir. Bert S. Gerard</p>
<p>Temple Sinai 425 Roslyn Rd. Roslyn Hts., L. I. Rabbi Alvan R. Rubin Rabbi Daniel Fogel Pres. Maxwell H. Connan</p>	<p>Utopia Jewish Center 64-41 Utopia Pkway Flushing, L. I. Rabbi Solomon Goldman Pres. Hyman Hoffman</p>	<p>Whitestone Hebrew Center 12-45 Clintonville Ave. Whitestone, L. I. Rabbi Joseph H. Wise</p>
<p>Temple Sinai Lakeside Drive Stamford, Conn. Rabbi Samuel M. Silver Pres. Dr. Herbert Fusfeld</p>	<p>Van Cortland Jewish Center 3880 Sedgwick Ave., Bronx Dr. Jacob Sodden, Rabbi Pres. Emory J. Worth</p>	<p>Young Israel of Boro Park 1349-50 St. Brooklyn, N. Y. Dr. Samuel K. Mirsky, Rabbi Pres. Aaron Krumbein Ex. Dir. Meyer Hochhauser</p>
<p>Temple Sinai of Bergen County 1 Eagle St., Tenafly, N. J. Rabbi Irwin Blank Pres. Marc Joseph</p>	<p>Vassar Temple 140 Hooker Ave. Poughkeepsie, N. Y. Rabbi Abraham Ruderman Pres. Dr. Michael Ettenson</p>	<p>Young Israel of Concourse 1016 Walton Ave. Bronx, N. Y. Rabbi Max Hoch Pres. Jerry Rothman</p>
<p>Temple Sinai of B'klyn Arlington Ave. & Bradford Brooklyn, N. Y. Rabbi Ralph Silverstein Pres. A. Fredrick Meyerson</p>	<p>Village Temple 33 E. 12th St., New York Rabbi Harvey Tattlebaum Pres. Norman Gluck</p>	<p>Young Israel of Flatbush 1012 Avenue I Brooklyn, N. Y. Rabbi Solomon J. Sharfman Pres. Fred Goldschmidt</p>
<p>Temple Torah of Little Neck Little Neck, L. I. Rabbi Irving Levitz Princ. Rabbi S. L. Markowitz</p>	<p>Wantagh Jewish Center 3710 Woodbine Ave. Wantagh, L. I. Rabbi Mordecai Rubin Pres. Julius Bleiweiss</p>	<p>Young Israel of Forest Hills Yellowstone Blvd. & Burns St. Forest Hills, L. I.</p>
<p>The Temple Cleveland, Ohio Rabbi Daniel Jeremy Silver</p>	<p>Washington Heights Cong. 510 West 161st St., New York Rabbi I. N. Weinberg Julius Hirsch, Pres.</p>	<p>Young Israel of Hillcrest 169-07 Jewel Avenue Flushing, L. I. Rabbi Sholem B. Kowalsky Pres. Simon Laufer</p>
<p>Throggs Neck Jewish Center 2918 Lafayette Ave., Bronx Rabbi Edward Weiss Pres. Dr. Leslie Kurtis</p>	<p>Wayne Jewish Community Center Temple Beth Tikvah Wayne, N. J. Rabbi Shai Shacknai</p>	<p>Young Israel of Oceanside 150 Waukens Ave. Oceanside, L. I. Rabbi. Benj. Blech Pres. Irwin Peyser</p>
<p>Town & Village Synagogue 334 E. 14th St., N. Y. Rabbi Ezra Finkelstein Pres. Morris Gottesman</p>	<p>Westbury Hebrew Cong. Old Westbury Rd. Westbury, L. I. Rabbi Melvin Kieffer Pres. Stanley Cohen</p>	<p>Young Israel of Sunnyside 41-12 90th St. Sunnyside, L. I. Rabbi Chaim J. Meskin</p>

SALUTE TO ISRAEL ON ITS EIGHTEENTH (CHAI) ANNIVERSARY

<p>Temple Emanu-El of Irondequoit 2956 St. Paul Blvd. Rochester, N. Y. Rabbi Allan Levine Pres. Arthur Kaufman</p>	<p>Temple Isaiah 75-24 Grand Central Pkwy Forest Hills, N. Y. Rabbi Jacob Polish Charles Farber, Pres.</p>	<p>Temple Israel of the Oranges & Maplewood 432 Scotland Road South Orange, N. J. Rabbi Herbert Weiner Pres. Murray Maslow</p>
<p>Temple Emanu-el Keren Ami Council Religious School Long Beach, L. I. Rabbi Bernard Kligfeld Pres. David Davis</p>	<p>Temple Israel 600 New Scotland Ave. Albany, N. Y. Rabbi Herman Kieval Pres. Sol. Shaye</p>	<p>Temple Israel of Northern Westchester Croton-on-Hudson, N. Y. M. A. Robinson, Rabbi Pres. Ted Stone</p>
<p>TEMPLE EMANUEL Religious School 756 E. Broad St. Westfield, N. J. Rabbi Bernard Honan Ed. Director Rea D. Hoffman</p>	<p>Temple Israel 108 Old Mill Road Great Neck, L. I. Rabbi Mordecai Waxman Assoc. Rabbi Rabbi Harold S. Kushner</p>	<p>Temple Judea 195 Rockaway Ave. Valley Stream, L. I. Rabbi Sanford Lowe Pres. Bertram Baum</p>
<p>Temple Emanu-El of West Essex 264 W. Northfield Rd. Livingston, N. J. Rabbi Kenneth Rivkin Pres. Curt Lilienfeld</p>	<p>Temple Israel 18 Exchange St. Binghamton, N. Y. Rabbi Jacob Hurwitz</p>	<p>Temple Judea, The Massapequa Jewish Center Jerusalem at Central Ave. Massapequa, L. I. Rabbi Dr. Harold L. Krantzler Pres. Frank Dreyfuss</p>
<p>Temple Emeth Bergen Co. Reform Temple 1666 Windsor Road Teaneck, N. J. Rabbi Louis J. Sigel Pres. Boris Bierstein</p>	<p>Temple Israel 456 Webster Avenue New Rochelle, N. Y. Rabbi Jacob K. Shankman Rabbi Charles A. Annes Pres. Harold Oshlag</p>	<p>Temple Menorah 254-04 Northern Blvd. Little Neck, L. I. Rabbi Richard M. Weiss Pres. Donald Haber V. Pres. Werner Weinstock</p>
<p>Temple Emeth Shalom 8501 Ventnor Ave. Margate City, N. J. Rabbi Seymour M. Rosen Pres. Robert Rubenstein</p>	<p>Temple Israel 2372 Morris Ave. Union, N. J. Rabbi Nissim Wernick Pres. Jos. Babrowsky</p>	<p>Temple North Country Reform Glen Cove, L. I. Rabbi A. M. Winters Pres. Jack Tayne</p>
<p>Temple Gates of Prayer 38-20 Parsons, Flushing, L. I. Rabbi Samuel Schafler Pres. Morris Spar</p>	<p>Temple Israel Center 280 Old Mamaroneck Road White Plains, N. Y. Rabbi Max Gelb Pres. Irving Schaffer</p>	<p>Temple Sholom 300 E. Putnom Ave. Greenwich, Conn. Rabbi M. Davidowitz Pres. Max Taylor</p>
<p>Temple Gates of Zion 322 N. Corona Ave. Valley Stream, L. I. Rabbi Simon Resnikoff Pres. Jack Lubov</p>	<p>TEMPLE ISRAEL OF HOLLYWOOD Dr. Max Nussbaum, Rabbi Meyer Heller Rabbi</p>	<p>Temple Sholom Plumtree Drive & Brookside Crt. Westbury, L. I. Rabbi M. Aranov Pres. B. Vanderwalde</p>
<p>Temple Hillel 1000 Rosedale Rd. Valley Stream, L. I. Rabbi Morris S. Friedman Pres. Leroy Lowenfeld</p>	<p>Temple Israel of Lawrence 140 Central Avenue Lawrence, L. I. Rabbi Joel Y. Zion Pres. Millard Cohen</p>	<p>Temple Sholom 273-10 Union Turnpike Floral Park, L. I. Habbi Leonard W. Stern Pres. Abner Herman</p>

<p>Temple Beth El of Manhattan Beach 111 West End Ave., Bklyn Rabbi Louis M. Lederman Pres. Julius Schwan</p>	<p>Temple Beth Israel Cedar Ave. & 4th St. Niagra Falls, N. Y. Rabbi Seymour Schorr Pres. Jack A. Gellman</p>	<p>Dr. & Mrs. M. Routtenberg Temple B'nai Sholom 100 Hempstead Ave. Rockville Center, L. I.</p>
<p>Temple Beth El 1373 Bellmore Road North Bellmore, L. I. Rabbi Nathan Rosenbaum Pres. Edward Willner</p>	<p>Temple Beth Jacob Gidney & Fullerton Aves. Newburgh, N. Y. Rabbi Norman Kahan Pres. Meyer J. Rider</p>	<p>Temple Concord 9 Riverside Drive Binghamton, N. Y. Rabbi Elihu Schagrin Pres. Dr. Raphael Silverman</p>
<p>Temple Beth El of North Bergen, N. J. Rabbi Sidney Nissenbaum Pres. Robert Goldfarb</p>	<p>Temple Beth Miriam Elberon, N. J. Dr. A. H. Lefkowitz, Rabbi</p>	<p>Temple Emanu-El 383 Colvin Ave., Buffalo, N. Y. Rabbi Isaac Klein</p>
<p>Temple Beth El of Northern Valley Closter, N. J. Rabbi Dr. L. S. Kravitz Pres. Lyonel Berken</p>	<p>Temple Beth Sholom Green Street Haddon Heights, N. J. Rabbi Albert L. Lewis Pres. David Levy</p>	<p>Temple Emanuel Cherry Hill, N. J. Rabbi Herbert M. Yarrish Pres. Irving Cohen</p>
<p>Temple Beth El 139 Winston St. S. Rochester, N. Y.</p>	<p>Temple Beth Shalom Livingston Jewish Cente. 193 E. Mt. Pleasant Ave. Livingston, N. J. Rabbi Samuel L. Cohen Pres. Wm. Weinstein</p>	<p>Temple Emanu-El 147 Tenafly, Englewood, N. J. Rabbi Arthur Hertzberg Pres. H. Liebergall</p>
<p>Temple Beth El of Northern Westchester Chappaqua, N. Y. Rabbi Murray Saltzman Pres. Seymour Groger</p>	<p>Temple Beth Shalom Jewish Center of the Mahopacs Mahopac, N. Y. Pres. David Glatzer</p>	<p>Temple Emanuel 3315 Hillside Avenue New Hyde Park, L. I. Rabbi Dr. Andrew J. Robins Pres. Louis Kizner</p>
<p>Temple Beth El Spring Valley, N. Y. Rabbi Louis Frishman Pres. Jerry Cohen</p>	<p>Temple Beth Torah 1200 Logan Road Wanamassa, N. J. Rabbi Jacob Friedman Pres. Joseph Look</p>	<p>Temple Emanuel Bway & E. 33rd St. Paterson, N. J. Rabbi David H. Panitz Pres. Nathan Greenblatt</p>
<p>Temple Beth El 1528 E. Genesee St. Syracuse, N. Y. Rabbi Jacob H. Epstein</p>	<p>Temple B'nai Abraham 621 Clinton Ave. Newark, N. J. Rabbi Dr. Joachim Prinz Pres. Sam Gittlin</p>	<p>Temple Emanu-El of Canarsie 1880 Rockaway Pkway Brooklyn, N. Y. Rabbi Joseph Topel Pres. Howard Feinberg</p>
<p>Temple Beth El 1607 Genesee St., Utica, N. Y. Rabbi & Mrs. A Eckstein</p>	<p>Temple B'nai Or 330 South St. Morristown, N. J. Rabbi David Levy Pres. Rabbi Samuel Gordon</p>	<p>Temple Emanu-El of East Meadow 123 Merrick Ave. East Meadow, L. I. Rabbi Lewis Satlow Pres. Isidor Alperin</p>
<p>Temple Beth Elohim Mid-Island Reform Temple 926 Round Swamp Road Old Bethpage, N. Y. Rabbi Louis Stein Pres. Hy Klein</p>	<p>Temple B'rith Kodesh Rochester, N. Y. Rabbi Philip Bernstein Rabbi Herbert Bronstein</p>	<p>Temple Emanuel of Great Neck 150 Hicks Lane Great Neck, L. I. Rabbi Avraham Soltes Pres. Alvin Newman</p>

ברכת שלום, בנן וקבוץ גלויות למדינת ישראל — לשנת ה"י לעצמאותה
SALUTE TO ISRAEL ON ITS EIGHTEENTH (CHAI) ANNIVERSARY

<p>Dr. Max Schenk, Rabbi Cong. Shaare Zedek 221 Kingston Ave. Brooklyn, N. Y.</p>	<p>Temple Ahavath Achim 121-139 Academy St. Belleville, N. J. Rabbi David P. Prince Pres. Joseph Shlissel</p>	<p>Temple Beth El 660 Park Avenue Huntington, L. I. Rabbi Maurice H. Schatz Pres. Irving Klein</p>
<p>Sephardic Jewish Center 122 E. 169 St., Bronx Rabbi Asher Murciano Pres. Henry J. Perahia</p>	<p>Temple Ahavath Sholom of Flatbush Ave. R at E. 16, Brooklyn Rabbi Dr. A. Alan Steinbach Pres. Eli Lesser</p>	<p>Temple Beth El 71 Bentley Ave., Jersey City Rabbi Samuel A. Berman Pres. William Swid</p>
<p>Shelter Rock Jewish Center Shelter Rock Rd. Roslyn, L. I. Rabbi Abraham Feldbin Pres. Walter Roth</p>	<p>Temple Anshe Chesed 824 West End Ave. NYC. Rabbi Joseph P. Sternstein Pres. Jack Ballinger</p>	<p>Temple Beth El Lindell Blvd. & Walnut St. Long Beach, L. I. Rabbi Ephraim S. Kolatch Pres. Emanuel Storm</p>
<p>Sinai Reform Temple Bay Shore, L. I. Rabbi Joel C. Dobin Pres. Dr. Seymour Schechtman</p>	<p>Temple Avodah Oceanside, L. I. Rabbi Philmore Berger Pres. Herbert Linne</p>	<p>Temple Beth El 500 N. Jerome Ave. Margate, N. J. Rabbi Jerome Lipsitz Pres. Irv Latt</p>
<p>Society for the Advancement of Judaism 15 West 86 St., N. Y. Rabbi Alan W. Miller Chm. Bd. Irving Driesen</p>	<p>Temple Berith Sholom 167 — 3rd St., Troy, N. Y. Rabbi & Mrs. Julius K. Gutman</p>	<p>Temple Beth El 45 Oak St., Patchogue, L. I. Rabbi David Schudrich Pres. Robert Schlosser</p>
<p>South Baldwin Jewish Center 2959 Grand Ave. Rabbi A. David Arzt Pres. Bruce Cohen</p>	<p>Temple Beth Am 1660 Sheridan Drive Buffalo, N. Y. Rabbi Daniel Kerman Pres. Lawrence Goldberg</p>	<p>Temple Beth El 225 E. 7th St. Plainfield, N. J. Rabbi Moshe Samber Pres. Hyman Kodesh</p>
<p>South Side Hebrew Cong. 7401 S. Chappel Ave. Chicago 49, Illinois</p>	<p>Temple Beth Ahm 60 Baltusrol Way Springfield, N. J. Rabbi Reuben R. Levine</p>	<p>Temple Beth El 88 E. Main St. Port Jervis, N. Y. Rabbi Stanley Herman Pres. David Goldman</p>
<p>Suburban Park Jewish Center 400 Old Westbury Rd. East Meadow, L. I. Rabbi Joseph Langner Pres. Murray Schwab</p>	<p>Temple Beth Am Madison at Cray Ave. Lakewood, N. J. Rabbi Stanley Yedwab Pres. David Pinsker</p>	<p>Temple Beth El 1713 — 5th Avenue Troy, N. Y. Rabbi Herman L. Horowitz Pres. Harold Beltzer</p>
<p>The Suburban Temple 2900 Jerusalem Ave., Wantagh Rabbi Dr. R. A. Raab Pres. W. Sobelson</p>	<p>Temple Beth David Ner Israel 500 Startin Ave., Buffalo, N. Y. Rabbi Aaron Weinberg Pres. Aaron Vanglish</p>	<p>Temple Beth El 130 Grand St. Poughkeepsie, N. Y. Rabbi Erwin Zimet Pres. Solomon Neustat</p>
<p>Sunnyside, L. I., Jewish Center 45-46 43rd St. Rabbi Irwin A. Albert Pres. Sidney Silverman Ch. of Bd. Jos. Nathanson</p>	<p>Temple Beth El Walnut Ave., Cranford, N. J. Rabbi Sidney D. Shanken Pres. Wynn Kent</p>	<p>Temple Beth El 5 Old Mill Road Great Neck, L. I. Rabbi Jacob P. Rudin Assoc. Rabbi Max Hausen Pres. Gilbert Tilles</p>
<p>Temple Adath Yeshurun 601 S. Crouse Ave. Syracuse, N. Y. Rabbi Irwin I. Hyman Pres. Hon. Sidney L. Grossman</p>	<p>Temple Beth El 1374 North Ave. Elizabeth, N. J. Rabbi Irwin H. Fishbein Pres. Abraham Rothbard</p>	

ברכת שלום, בנין וקיומן גלויות למדינת ישראל — לשנת ה'ת"י לעצמאותה
SALUTE TO ISRAEL ON ITS EIGHTEENTH (CHAI) ANNIVERSARY

<p>Lindenhurst Hebrew Cong. Lindenhurst, L. I. Rabbi Joshua Sodden Pres. Mitchell Rothberg</p>	<p>Monroe Temple of Liberal Judaism Monroe, New York Rabbi Gerald Boborow Pres. Dr. Joseph Birnbaum</p>	<p>Rego Park Jewish Center 97-30 Queens Blvd. Rego Park, L. I. Rabbi Josiah Derby Pres. Alfred Selter</p>
<p>Madison Jewish Center 2989 Nostrand Ave., Bklyn Rabbi J. Lindenberg Pres. Irving Chaykin</p>	<p>Mt. Neboh Congregation 130 W. 79 St. New York Rabbi R. Schenkerman Pres. R. J. Klausner</p>	<p>RELIGIOUS SCHOOL REFORM JEWISH CONGREGATION OF MERRICK, L. I. Merrick and Kirkwood Ave. Rabbi Sanford E. Saperstein Pres. Dr. Robert Leipsic</p>
<p>Malverne Jewish Center 1 Norwood Avenue Malverne, L. I. Rabbi Samuel Chiel Pres. Max Cohen</p>	<p>North Suburban Synagogue Beth El 1175 Sheridan Road Highland Park, Ill. Rabbi Philip L. Lipis</p>	<p>The Religious School Reform Temple of Fairlawn, N. J. 10-10 Plaza Road Rabbi Selig Salkowitz Pres. Julius Koppelman</p>
<p>Marathon Jewish Community Center Douglaston, L. I. Rabbi Henry Dicker Pres. Morton Karfield</p>	<p>Oakland Jewish Center 61-35 220 St., Bayside, L. I. Rabbi Irwin Isaacson Pres. Bernard Lager</p>	<p>Religious School Temple Beth El 400 Tioga St., Ithaca, N. Y. Rabbi Henry E. Barneis</p>
<p>Merrick Jewish Center 225 Fox Bldg., Merrick L. I. Rabbi Solomon N. Lipman Pres. Hyman Stein</p>	<p>Oceanside Jewish Center 2860 Brower Ave. Oceanside, L. I. Rabbi Gilbert S. Rosenthal Pres. Walter Casson</p>	<p>Religious School Temple Beth Zion 805 Delaware Ave. Buffalo, N. Y. Dr. Martin Goldberg, Rabbi Pres. Maurice S. Tabor</p>
<p>Metropolitan Synagogue 10 Park Ave. N. Y. C. Rabbi Judah Cahn Cantor Norman Atkins</p>	<p>Ocean Parkway Jewish Center 550 Ocean Parkway, Brooklyn Rabbi Howard Kahn Pres. Joseph Leeb</p>	<p>Remsen Heights Jewish Center 1115 E. 87th St., Brooklyn, N.Y. Rabbi Philip Blachorsky Pres. Robert E. Fine</p>
<p>Midchester Jewish Center 236 Grandview Avenue Yonkers, N. Y. Rabbi Harry Bolensky Pres. A. Gluck</p>	<p>Ozone Park Jewish Center 107-17 89 St., Ozone Pk. Rabbi Samuel Landa Pres. Milton Krever</p>	<p>Riverdale Jewish Center 3700 Independence Ave. Riverdale, N. Y. Rabbi Irving Greenberg</p>
<p>Midway Jewish Community Center 330 So. Oyster Bay Syosset, L. I. Rabbi B. A. Rubenstein Pres. Joseph Finger</p>	<p>Oyster Bay Jewish Center 200 Lexington Ave. Oyster Bay, L. I. Rabbi Samuel Press Pres. Jacob Bernstein</p>	<p>Riverdale Temple W. 246 St. & Independence Riverdale, N. Y. Rabbi Chas. E. Shulman Pres. Charles Landow</p>
<p>Millinery Center Syn. 1025 Ave. of the Americas New York City Rabbi A. J. Burnstein Pres. Israel E. Stillman</p>	<p>Plainview Jewish Center 95 Floral Drive Plainview, L. I. Rabbi Julius Goldberg Pres. Ira Perfman</p>	<p>Rosedale Jewish Center 247-11 Frances Lewis Blvd. Rosedale, L. I. Rabbi Ervin Birnbaum Pres. Julius Blaushield</p>
<p>Minyan Club Beth David Congregation 188 Vincent Ave. Lynbrook, L. I. Rabbi Yechiel Orenstein Pres. Robert Morse</p>	<p>Princeton Jewish Center 435 Nassau St. Princeton, N. J. Rabbi Everett Gendler Pres. Ernest Lynton</p>	<p>Jacob H. Schiff Center 2510 Valentine Ave., Ex. Rabbi Samuel Penner Pres. A. Stanley Glick</p>

SALUTE TO ISRAEL ON ITS EIGHTEENTH (CHAI) ANNIVERSARY

<p>Fur Center Synagogue 230 W. 29th St., N. Y. C. Rabbi Samuel Blech Pres. Robert Singer</p>	<p>Inwood Jewish Center 12 Ellwood St., N. Y. C. Rabbi Dr. M. E. Wohlgelernter Pres. Wm. Gellis</p>	<p>Jewish Com. Center Fort Lee, N. J. 1449 Anderson Ave. Rabbi Solomon Rothstein Pres. Arthur R. Smith</p>
<p>Genesis Hebrew Center Tuckahoe, N. Y. Rabbi Ludwig Nadelmann Dr. Nathan Brown, Pres.</p>	<p>Israel Center Hillcrest Manor 167-11 73 Ave., Flushing Rabbi Benjamin I. Teller David Fels, Pres.</p>	<p>Jewish Community Center Union Ave., Harrison, N. J. Rabbi Aaron Singer Pres. Joseph Ratner</p>
<p>Glory of Israel Hebrew Insti. 363 Pennsylvania Ave. B'klyn Rabbi Benj. Jungreiss Pres. Judge Herbert I. Sorin</p>	<p>Israel Community Center 3255 Hempstead Turnpike Levittown, L. I. Rabbi Nathaniel Steinberg Pres. Elias Rotker</p>	<p>Jewish Community Center of Spring Valley 250 North Main St. Rabbi Seymour Friedman</p>
<p>Gun Hill Jewish Center 3380 Reservoir Oval E. Bronx, N. Y. Rabbi Isaac K. Sachs Pres. Benj. Michael</p>	<p>Jewish Center of Atlantic Beach, L. I. Park St. & Oneida Avenue Rabbi Sol Roth Pres. Sam Kassover</p>	<p>Jewish Community Center of Teaneck, N. J. 70 Sterling Place Rabbi Judah I. Washer Pres. Jules Edelman</p>
<p>Hebrew Community Center Roosevelt Ave. Florida, N. Y. Rabbi Alan Lazaroff Pres. Bernard Spindel</p>	<p>Jewish Center of Hyde Park 779 E. 48 St. Brooklyn Rabbi Joseph M. Frankel Pres. Joseph J. Tracer</p>	<p>Jewish Community Center of West Hempstead 711 Dogwood Avenue Rabbi Abraham M. Moseson Pres. Nat Schlanger</p>
<p>Hebrew Institute of University Heights 1835 University Ave., Bronx Rabbi Maurice Lamm Pres. Frederick Katz</p>	<p>Jewish Center of Kew Gardens Hills 71-25 Main Street Rabbi I. Usher Kirshblum Frank Zuckerbrot, Pres.</p>	<p>Jewish Community House of Laurelton-Springfield Rabbi Reuben Luckens Pres. Herbert Wilens</p>
<p>Heb. School of Shomrei Torah Conservative Cong. of Hillside Hillside, N. J. Rabbi H. Beryl Lasker Principal Israel Tumin</p>	<p>Jewish Center of Mt. Vernon 230 S. Columbus Ave. Mount Vernon, N. Y. Rabbi Morton L. Gordon Pres. Samuel G. Feiwei</p>	<p>Kew Gardens Syn. Adath Yeshurun 82-17 Lefferts Blvd. Rabbi Dr. Gershon Appel Pres. Sam Krieger Rev. David Hirsch</p>
<p>Hillcrest Jewish Center 183-02 Union Turnpike Flushing, L. I. Dr. I. Mowshowitz, Rabbi Pres. Jacob Finck</p>	<p>Jewish Center of Pompton Lakes 525 Wanaque Ave. Pompton Lakes, N. J. Rabbi Bernard Schecter Phes. Harry Robbins</p>	<p>Kissena Jewish Center 43-43 Bowne St., Flushing Rabbi Abraham Kupchik Pres. Joseph Jacobson</p>
<p>Hollis Hill Jewish Center 210-10 Union Turnpike Oakland Gardens, L. I. Rabbi Max Forman Pres. Julius Berzin</p>	<p>Jewish Center of Torath Emeth 78-15 Parsons Blvd. Flushing, L. I. Rabbi H. Joel Laks Pres. Milton I. Cohen</p>	<p>Larchmont Temple 73 Larchmont Ave. Rabbi Morris N. Kertzer Pres. Bernard Sumberg</p>
<p>Inwood Hebrew Cong. 111 Vermilyea Ave. New York City Rabbi Ascher Yager Pres. Ben Zion Cohen</p>	<p>Jewish Center of Williamsbridge 2910 Barnes Ave., Bronx Rabbi Akiba Predmesky Pres. Israel Rubin</p>	<p>Laurelton Jewish Center 228-02 137 Ave., Laurelton Rabbi Howard Singer Pres. J. Perkal</p>
		<p>Lincoln Park Jewish Center 311 Central Park Ave., Yonkers Rabbi S. W. Sternstein Pres. Abraham Pinkin</p>

SALUTE TO ISRAEL ON ITS EIGHTEENTH (CHAI) ANNIVERSARY

<p>Cong. Ohav Sholom New Krumkill Rd. Albany, N. Y. Rabbi Naphtali J. Rubinger</p>	<p>Cong. Tifereth Israel Glen Cove, L. I. Rabbi David L. Blumenfeld Pres. Charles Davids</p>	<p>Rabbi A. M. Feinerman Temple Emanuel Bayonne, N. J.</p>
<p>Cong. Oheb Shalom 170 Scotland Road, South Orange, N. J. Rabbi Dr. L. M. Levitsky</p>	<p>Conservative Synagogue of Fifth Avenue 11 East 11th St., N. Y. Rabbi Benj. H. Tumin Pres. Harry Lutzer,</p>	<p>Fairlawn Jewish Center RELIGIOUS SCHOOL Fairlawn, N. J. Rabbi Simon Glustrom Princ. Henry Ascher Pres. Ralph Wolff</p>
<p>Cong. Ramath Orah 550 W. 110th St., N. Y. Rabbi Julius Novack Pres. Jack W. Neumann</p>	<p>Conservative Syn. of Riverdale 250th St. & Henry Hudson Pky. Rabbi Chaim Pearl Pres. Jos. Nurnberg</p>	<p>Fifth Ave. Synagogue 5 East 62nd St., N. Y. C. Rabbi Immanuel Jakobovitz</p>
<p>Cong. Rodeph Sholom Bridgeport, Conn. Rabbi Sanford H. Hahn David J. Leon, Cantor Harry Malin, Educ. Dir.</p>	<p>Rabbi Israel Dresner S. Springfield Ave. Springfield, N. J.</p>	<p>Flatbush Jewish Center 500 Church Ave., Brooklyn Rabbi Abraham M. Heller Pres. Kirk Wimpheimer</p>
<p>Cong. Shaari Torah of Flatbush 305 E. 21 St., Brooklyn Rabbi Dr. Joseph Miller Pres. David S. Meyer</p>	<p>East End Synagogue OF LONG BEACH, N. Y. Rabbi Amos Miller Pres. J. Spencer Abbett</p>	<p>Flatbush Park Jewish Center Rabbi David S. Halpern Solomon Wechsler, Pres.</p>
<p>Cong. Shaare Zedek 212 West 93 St., N. Y. C. Rabbi Arthur T. Buch Pres. Sol Atkins</p>	<p>East End Temple 398 Second Ave., N. Y. C. Rabbi Rav A. Soloff Pres. Leonard H. Spring</p>	<p>Fleetwood Synagogue 11 E. Broad St. Mt. Vernon, N. Y. Rabbi Joseph Chait Pres. Fritz Rosenthal</p>
<p>Cong. Sons of Israel Briarcliff Manor, N. Y. Rabbi Bernard Gelbart Pres. Samuel P. Puner</p>	<p>East Meadow Jewish Center 1400 Prospect Avenue East Meadow, L. I. Rabbi Israel Nobel Pres. Herbert Davis</p>	<p>Flemington Jewish Community Center Flemington, N. J. Rabbi Samuel Kenner Dr. Bernard Schapiro, Pres.</p>
<p>Cong. Sons of Israel S. B'way & Hudson Ave., Nyack Rabbi Abraham Krantz Pres. Stanley Russell</p>	<p>East Midwood Jewish Center 1625 Ocean Ave., Bklyn Rabbi Harry Halpern Pres. Arthur Kliegman</p>	<p>Floral Park Jewish Center 26 N. Tyson Ave. Floral Park, L. I. Rabbi Edmund Neiss Pres. Alan Staff</p>
<p>Cong. Sons of Israel Broad Ave., & Edsell Blvd. Palisades Park, N. J. Rabbi Zelig Block</p>	<p>Educational Jewish Center 801 Astor Ave., Bronx Rabbi Louis A. Steinhorn Pres. Abraham Pereira</p>	<p>Forest Hills Jewish Center 106-06 Queens Blvd. Forest Hills, N. Y. Rabbi Ben Zion Bokser Pres. Hyman Ehrlich</p>
<p>Cong. Sons of Jacob 37 Clove Ave. Haverstraw, N. Y. Rabbi Moshe Kranzler Pres. Leo Goldband</p>	<p>Rabbi & Mrs. Joseph T. Ehrenkranz 80 3rd St., Stamford, Conn.</p>	<p>Free Syn. of Flushing Flushing, L. I. Rabbi Chas. G. Agin Pres. Don Jay</p>
<p>Cong. Temple Israel Riverside Blvd. & Walnut St. Long Beach, L. I. Rabbi Solomon Goldfarb Rabbi Samson Helfgott</p>	<p>Elmont Jewish Center Elmont, L. I. Rabbi Samuel Z. Glaser Pres. Milton King</p>	<p>Free Synagogue of Westchester Mt. Vernon, N. Y. Rabbi Leon Jick Pres. Rudolph Lidsky</p>
<p>Elmora Hebrew Center 400 West End Ave. Elizabeth, N. J. Rabbi Theo B. Halberstadter Pres. Abraham Gruber</p>		

ברכת שלום, בנין וקיומן גלויות למדינת ישראל — לשנת ה'ת"ו לעצמאותה
SALUTE TO ISRAEL ON ITS EIGHTEENTH (CHAI) ANNIVERSARY

<p>Cong. Beth Jacob 109 E. Maple St. Merchantville, N. J. Rabbi Lester Hering</p>	<p>Cong. B'nai Israel 1230 So. Railroad Ave. Staten Island, N. Y. Rabbi Philip Book Pres. Bernard Rothman</p>	<p>Cong. Ezrath Israel Actors Temple 339 W. 47th St. N. Y. C. Pres. Jack W. Zucker</p>
<p>Cong. Beth Jacob Amunath Israel 506 Pacific Ave. Atlantic City, N. J. Rabbi Moshe Shevelsky Pres. Irving B. Summers</p>	<p>Cong. Bnai Israel Toms River, N. J. Rabbi Morris Shapiro Pres. Simon Schwartz</p>	<p>Cong. Ezrath Israel 36 Center St. Ellenville, N. Y. Rabbi Herman Eisner Pres. Julius Slutsky</p>
<p>Cong. Beth Joseph Denver, Colorado Daniel Goldberger, Rabbi Joe H. Morris, Pres.</p>	<p>Cong. Bnai Israel of Greater Red Bank Rumson, N.J. Rabbi Jack M. Rosoff Pres. Irving Diamond</p>	<p>Cong. Habonim, Inc. 44 West 66 St., N. Y. C. Rabbi Hugo Hahn Rabbi Bernhard Cohn</p>
<p>Cong. Beth Judah 6725 Ventnor, Ventnor, N. J. Rabbi Harry Iolt</p>	<p>Cong. B'nai Jeshurun 270 West 89 St., N. Y. Rabbi William Berkowitz Pres. Charles H. Silver Chairman of Board: Leon Singer</p>	<p>Cong. Hope of Israel 841 Walton Ave., Bronx Rabbi Murray S. Penkower Hon. L. Fastenberg, Pres. Com. Abraham Greenbusch, Chairman of Board</p>
<p>Cong. Beth Sholom Babylon, L. I. Rabbi Jerome Blum Pres. Ferdinand Mauner</p>	<p>Cong. Bnai Jeshurun 17 Waverly Pl., Newark, N. J. Rabbi Eli E. Pilchik Pres. Harold Grotta</p>	<p>CONGREGATION JESHURUN 1201 W. State St. Trenton, N. J. Rabbi Issachar Levin Pres. Abraham Graff</p>
<p>Cong. Beth Sholom 390 Bway, Lawrence, L. I. Dr. G. Klaperman, Rabbi Pres. Meyer C. Parkoff</p>	<p>Cong. B'nai Jeshurun Nathan Barnett Mem. Temple 152 Derrom Ave. Paterson, N. J. Rabbi Martin Freedman Pres. George D. Rosenthal</p>	<p>Cong. Kehilath Jeshurun 125 E. 85th St. New York City Rabbi Jos. H. Lookstein Rabbi Haskel Lookstein Pres. Max J. Etra</p>
<p>Cong. Beth Sholom Rutland & Rugby St. West Englewood, N. J. Rabbi Barry Schaeffer Pres. Herman Shulman</p>	<p>Cong. B'nai Sholom 130 Morris Ave. Long Branch, N. J. Rabbi Albert L. Raab Pres. Max Adler</p>	<p>Cong. Kesser Torah of Flatbush 2310 Cortleyou Road Brooklyn, N. Y. Rabbi Israel Ben David</p>
<p>Cong. Beth Torah 270 Reynolds Terrace Orange, N. J. Rabbi Arnold A. Lasker Pres. Leopold B. Slatus</p>	<p>Cong. Chevrah Thilim Tifereth Israel Irvington, N. J. Rabbi David Freedman Rabbi Benj. Finkelstein Pres. M. Orenberg</p>	<p>Cong. Knesses Tifereth Israel Port Chester, N. Y. Rabbi Joseph Speiser Pres. Hans Falkenstein</p>
<p>Cong. B'nai Israel 100 East Jersey Street Elizabeth, N. J. Rabbi Gershon B. Chertoff Pres. Seymour Isaacman</p>	<p>Cong. Emanu-El 261 E. Lincoln Ave., Mt. Vernon Rabbi Aaron H. Blumenthal Pres. Louis Miller</p>	<p>Cong. Mount Sinai 305 Schermerhorn St. Brooklyn, N. Y. Rabbi Isadore A. Acron Pres. Paul E. Wang</p>
<p>Cong. B'nai Israel 160 Millburn, Millburn, N. J. Rabbi Dr. M. Gruenewald</p>	<p>Cong. Etz Chaim Hewlett E. Rockaway Jewish Center Dr. Morris Goldberg, Rabbi Pres. Sidney Grossman</p>	<p>Cong. Mount Sinai Anshe Emet 135 Bennet Ave., N. Y. C. Pres. Joseph Hahn</p>
<p>Cong. B'nai Israel of Kearny & No. Arlington 780 Kearny Ave., Kearny, N. J. Rabbi Sidney N. Bogner Pres. Dr. Irving Omtel</p>		

<p>Adath Israel Cong. 715 Bellevue Ave. Trenton, N. J. Rabbi S. Joshua Kohn Pres. Irving H. Lewis</p>	<p>Beth Shalom Synagogue 295 Soundview Ave. White Plains, N. Y. Rabbi Edward Neufeld Pres. Dr. Robert Berky</p>	<p>Cong. Ahavath Achim 1571 Staffield Rd. Bridgeport, Conn. Rabbi Dr. Victor Solomon Pres. Harold Berkowitz</p>
<p>Ahi Ezer Congregation 2165 — 71st St. Brooklyn, N. Y. Rabbi Sion Maslaton Pres. Isidore Dayan</p>	<p>Bet Torah Mt. Kisco, N. Y. Rabbi Sanford B. Hahn Pres. Joseph Busman</p>	<p>Cong. Ahavath Sholom 75-02 113th St., Forest Hills Rabbi Irwin Sanders Pres. Henry Steier</p>
<p>Anshe Emeth Memorial Temple 222 Livingston Ave. New Brunswick, N. J. Rabbi Jack D. Spiro Pres. Stanley Kaufeld</p>	<p>Brooklyn Jewish Center 667 Eastern Parkway, B'klyn Dr. I. H. Levinthal, Rabbi Dr. Benj. Kreitman, Rabbi</p>	<p>Cong. Ahavath Torah The Engelwood Synagogue 240 Broad Ave. Englewood, N. J. Rabbi Isaac Swift</p>
<p>Ave. N Jewish Comm. Center 321 Ave N, Brooklyn, N. Y. Rabbi Max Schrier Pres. Sidney Goetz</p>	<p>Central Synagogue Lexington Ave., & 55th St. New York, N. Y. Dr. D. J. Seligson, Rabbi Jesse Secoles, Pres.</p>	<p>Cong. Beth El Park Blvd. & Belleview Ave. Camden, N. J. Rabbi Harry B. Kellman</p>
<p>Baldwin Jewish Center 885 E. Seaman Ave. Baldwin, L. I. Stanley M. Wagner, Rabbi Ben Flamm, Pres.</p>	<p>Central Synagogue of Nassau County Rockville Centre, L. I. Dr. George B. Lieberman, Rabbi Walter S. Warheit, Pres. Exec. Dir. S. N. Greenberg</p>	<p>Cong. Beth El 99 Jerusalem Ave. Massapequa, L. I. Rabbi Israel Orenstein Pres. Phil Donow</p>
<p>Bay Ridge Jewish Center 8025 Fourth Ave. Brooklyn N. Y. Rabbi David M. Feldman Pres. Samuel Pravda</p>	<p>Chelsea Hebrew Cong. 4001 Atlantic Ave. Atlantic City, N. J. Rabbi Joshua H. M. Shapiro Pres. Hon. Louis Schwartz</p>	<p>Cong. Beth-El 85 Harrison St. New Haven, Conn. Rabbi Jordan C. Ofseyer</p>
<p>Bayswater Jewish Center Cong. Darchay Noam Far Rockaway, N. Y. Rabbi A. H. Neulander Pres. Daniel Phillip</p>	<p>Clearview Jewish Center 16-50 Utopia Parkway Whitestone, N. Y. Rabbi E. Yechiel Simon Pres. Carl Litwer</p>	<p>Cong. Beth El 109 East Ave., Norwalk, Conn. Rabbi Samuel Schwartz Pres. Irving Golub</p>
<p>Bellerose Jewish Center Floral Park, L. I. Rabbi Alvin M. Poplack Pres. Daniel Phillip</p>	<p>Community Synagogue 901 Pacific Ave. Atlantic City, N. J. Rabbi Aaron Krauss Pres. Jacob S. Maegin</p>	<p>Cong. Beth Israel 94 Fulton St. Hempstead, L. I. Rabbi Harry E. Schwartz Pres. Mr. Aaron Knopf</p>
<p>Beth Emeth Synagogue 2 East Ave. Larchmont, N. Y. Rabbi David Blumenthal Pres. Benedict Ginsberg</p>	<p>The Community Synagogue 150 Middle Neck Rd. Port Washington, L. I. Rabbi Martin S. Rozenberg Pres. Benj. Heller</p>	<p>Cong. Beth Israel 5602 11th Ave., Brooklyn Rabbi Hershel Stollman Pres. Ludwig Smilow Exec. Sec. Ira Schorr</p>
<p>Beth Sholom People's Temple Bay Pkway & Benson Ave. Brooklyn, N. Y. Rabbi Emanuel Schenk Pres. Wm. Borger</p>	<p>Community Temple Beth Ohr 1010 Ocean Ave. Brooklyn, N. Y. Rabbi William Kloner Pres. Richard Fishbein</p>	<p>Cong. Beth Israel Tenth Ave. at Flower St. Phoenix, Arizona Cong. Beth Israel Rabbi A. Kazis Worcester, Mass.</p>

WE SALUTE THE
STATE OF ISRAEL

On Its Eighteenth (CHAI) Anniversary
May it Continue To Go From Strength to Strength!

NEW YORK STATE ZIONIST REGION

Our Greetings and Hearty Good Wishes
To The

STATE OF ISRAEL

On The Eighteenth (Chai) Year Of Its Rebirth
ZIONIST DISTRICT OF SCHENECTADY, N. Y.
Dr. Albert B. Freedman, President

Greetings and Compliments
To The

STATE OF ISRAEL

On Its Eighteenth (Chai) Anniversary

ZIONIST DISTRICT OF MONTICELLO, N. Y.

Dr. Russel Pantel, Pres.

Mischa Lishner, Treas.

Greetings and Best Wishes
To The

STATE OF ISRAEL

On Its Eighteenth (Chai) Anniversary

ZIONIST DISTRICT OF UTICA, N. Y.

Samuel J. Grossman, Pres.

Louis Weinberg, Treas.

CONGRATULATIONS AND BEST WISHES
TO THE
STATE OF ISRAEL
ON ATTAINING ITS
י"ח EIGHTEENTH YEAR OF INDEPENDENCE

ת ל ך מ ח י ל א ל ח י ל
ו ת ח י ה ל מ נ ג ר ל ו ר ל ע מ נ ו ו ל ע ו ל מ כ ו ל ו .

**American Committee For
The Weizmann Institute Of Science**

Dewey Stone, Chairman of the Board
Abraham Feinberg, President
Harry Levine, Treasurer
Theodore R. Racoosin, Chairman, Executive Committee
Joseph Brainin, Executive Vice President

ZIONIST DISTRICT OF POUGHKEEPSIE, NEW YORK

Dr. Erwin M. Jacobs, President

Extend best wishes for continued progress and security
to the people and Government of Israel on its 18th Anniversary

---

Greetings and good wishes to the
STATE OF ISRAEL
on its Eighteenth (Chai) Anniversary

SOUTH FALLSBURGH ZIONIST DISTRICT, N. Y.

Samuel Beytin, President

BANK LEUMI LE-ISRAEL

SALUTES THE
STATE OF ISRAEL

On Its
י"ח 18TH ANNIVERSARY

Your Check or Savings Account Invited
For Any Of Your Banking Needs
Call or Write

BANK LEUMI LE-ISRAEL
60 Wall St. New York, 10005
WH4-5440

TIKVA RECORDS

Announces a
New Terrific Hit Album
from
FIDDLER ON THE ROOF
The Smash Broadway Show
Now Recorded in Yiddish
for the first time
Mono or Stereo \$4.98

TIKVA RECORDS
1650 Broadway, N. Y., N. Y. 10019
Judson 6-4934

A night in the Cafe Sahbra is a uniquely
exciting experience. Israel's finest talent cre-
ates for you a truly Israeli Atmosphere in the
tradition of King David and Queen Esther.

The Only Israeli Cafe in America

CAFE SAHBRA

Strictly Kosher • Permanent Mashgiach • Closed Fridays

HOTEL WESTOVER

253 W. 72nd St., Bet. Broadway & West End Ave., New York
TR 3-1276 EN 2-9600

Published by Bitzaron, Inc., 1141 Broadway, New York 1, N. Y. (except January-February, May-June, November-December, when published Bi-Monthly, and July and August when not published). Prof. N. Glatzer, Prof. Simon Halkin (Israel), Prof. Harry A. Wolfson, Editors; Dr. Maurice E. Chernowitz, Executive Editor; Prof. Hayim Leaf, Associate Editor, F. Ziony, Business Manager. Subscription, payable in advance \$7.00 per year; foreign \$8.00. To members of the Armed Forces half rate. Second class postage paid at New York, N. Y. Copyright 1966, by Bitzaron, Inc. All rights reserved. Opinions expressed in articles of Bitzaron represent the opinions of the authors and not necessarily reflect those of the editors and publishers. Subscriptions automatically renewed unless we are notified otherwise.